

॥ श्रीः ॥
सांवायपरब्रह्मणे नमः ॥

शिवार्चनाचन्द्रिका ॥

श्रीमदप्पयदीक्षितविरचिता ॥

इयं किल,
कण्डदेव्यग्रहारभिजनेन,
काळीश्वरशिवाचार्येण,

कृष्णतटाकाभिजनानां,
श्री कृष्णशास्त्रिणां अन्तेवासिना,
N. कृष्णशास्त्रिणा-T. M. नारायणशास्त्रिणाच
परिशोधिता,
देवसालपुरी शिवागमसङ्घाध्यक्षैः

कुम्भघोणनगरविराजमान,
शारदाविलासमुद्राक्षरशालायां मुद्रिता,
देवसालनगरे प्रकाशिताच
विजयतेतराम् ॥

दुर्मतिवत्सरस्य कुम्भमासि

1922.

(Copyright.)

செவ்வியம்,

ஸ்ரீமத் அப்பயதிக்ஷிதரவர்களியற்றிய,

சிவார்சௌந்திரிகை.

இஃது

கண்டதேவி ஸ்ரீ-ல-ஸ்ரீ காளீசுவர
சிவாசாரியரவர்களாலும்

சிவாகம சித்தாந்த பரிபாலன ஸங்க வித்வான்,

பிரம்ஸ்ரீ N. கிருஷ்ணசாஸ்திரிகள்
அவர்களாலும்

பிரம்ஸ்ரீ T. M. நாராயணசாஸ்திரிகள்
அவர்களாலும்

பரிசோதனை செய்யப்பெற்று,

தேவகோட்டை

சிவாகம சித்தாந்த பரிபாலன சங்கத்தாரால்,

கும்பகோணம்.

சாரதாவிலாஸ அச்சுக்கூடத்தில் பதிப்பிக்கப்பெற்று,

தேவகோட்டையில் பிரசுரிக்கப்பட்டது.

தன்மதி-ஸ்ரீ மாசி-மீ.

1923.

ரிஜிஸ்தர் செய்யப்பட்டது.

श्रीः ॥

शिवार्चनाचन्द्रिकायाभूमिका

भोभोः पण्डितमणयश्शिवभक्तिपराश्श्रीमन्तोमहान्तः विदित-
मेवेदं भवतां, यत्किलास्मिन्जगतीतले मार्किं चतुश्शतमितवर्षेभ्यः
प्राक् प्रचरत्सुविशृङ्खलंकुमतग्रन्थाभासेषु विलुप्तप्रायेषुचशैवग्रन्थरत्न-
जातेषु भगवान् श्रीकण्ठपरमेशः करुणानिधिः साधुजनानुजिघृक्षया
निखिलभुवनतलललामायमान तुण्डीरमण्डलभूषणायमान काञ्ची-
पुरपरिसरवर्तिन्यटयप्पलनामन्यग्रहारे अष्टमहाक्रतुयाजिनां स्व-
चर्यासार्थीकृतनिगमागमानां आचार्यदीक्षितानां मात्मजानां श्रीर-
ङ्गराजाध्वरिणां पुत्रोऽप्पयदीक्षितइति सुगृहीतनामधेयोऽवातरदिति।
तेषामवतारप्रभृति विचित्रं घृतं यद्यपि पतञ्जलिप्रभृतिरपिनवर्ण-
यितुं शक्यं । तथापि पण्डितप्रकाण्डैः कैश्चित्तत्र तत्र किञ्चित्किञ्चि-
त्प्रदर्शितमिति मवाविरम्यते । एतेचाप्पयदीक्षिताः स्वानुग्रहभाजन-
स्य श्रीचिनवोम्मभूपालस्य प्रार्थनां स्वावतारञ्च सार्थयन्तस्तदा
तदा स्वप्नेपरमेश्वरेणाज्ञताः लीलयैव चतुश्शास्त्राद्भान्तप्रकाशकान्
नैकान्ग्रन्थान् शैवानिसद्योमुक्तिप्रदानि विमलानिग्रन्थरत्नानिच प्रा-
णेषुः । तेषुचैकतमभिदमामार्थपूजाप्रतिपादकं सिद्धान्तागमानु-
सारि शिवार्चनाचन्द्रिकाख्यं ग्रन्थरत्नं। अथ च श्रीमदप्पयदीक्षित-
प्रणीतत्वमेतद्ग्रन्थावसानगतेन 'वेल्लूरधीशचिनवोम्मविमोहदारे
चिन्नेचधामनि विरादभिवर्धमानाम् । अर्चाविधां पशुपतेरमराभि-
नन्द्याभित्थं सप्ताचकलमीश्वरशासनने'तिपद्येनैवस्पष्टीकृतं। अन्यत्रा-
पि तपव दीक्षितवर्षाः स्वकृतीः परिगणयन्तः चतुश्शास्त्रविषयिणीः
स्वकृतीः काश्चिदुक्त्वा 'श्रीकण्ठभाष्यव्याख्या च शिवार्कमणि-
दीपिका । श्रीशिवानन्दलहरी शिवाष्टैतविनिर्णयः ॥ रत्नत्रयपरी-

क्षाचपञ्चरत्नस्तवस्तथा । तथा शिखरिणीमाला ब्रह्मतर्कस्तवाद्यः॥
 शिवतत्त्वविवेकश्च शिवकर्णामृतन्तथा । शिवार्चनाचन्द्रिकाच तद्व्या-
 ख्याबालचन्द्रिके'त्यादिपद्यैश्शिवार्चनाचन्द्रिकाया अपि स्वकृतित्वं प्रति-
 पादितवन्तः । तस्मान्निरङ्कुशमण्यदीक्षितविद्वितमेवेदं ग्रन्थरत्नमि-
 ति । अस्यचग्रन्थरत्नस्य दुर्लभतया विरलप्रचारतामालोकयन्तः परो-
 पकारधुरन्धराश्शिवभक्तिभरिताः श्रीमन्तो देवसालपुरवास्तव्याश्चे-
 ष्ठिवर्याः स्वपुरे शिवागमपरिपालनार्थं प्रतिष्ठिते अन्वर्थाभिधाने
 शिवागमपरिपालनसङ्गे ऽग्रासनाधिपोपाग्रासनाधिपकार्यदर्श्यागमा-
 र्जकागमपोषकादिपदभाजः निखिलशैवग्रन्थरत्नमुद्रणकार्यमङ्गल-
 त्वेन शिवार्चनाचन्द्रिकामेनां प्रथममुद्रयित्वा प्रकाशयामासुः । अ-
 न्यान्यप्यष्टप्रकरण सिद्धान्तशेखर पौष्करवृत्ति मृगेन्द्रवृत्त्यादीनि ग्र-
 न्थरत्नानिकामिकादिमूलागमांश्चाचिरादेवमुद्रणेन प्रकाशयिष्यन्ति ॥

(आदर्शदातृनामानि)

अस्यच शिवार्चनाचन्द्रिकाख्यग्रन्थस्य मुद्रणविषये प्रथमं मा-
 तृकादातारः कण्डदेव्यग्रहाराभिजनाश्शिवगममुद्रणप्रोत्साहकाः श्री-
 मन्तः पण्डितवर्याः काळीश्वरशिवाचार्याः । एतेषां मातृकामनुसृत्यै-
 वमुद्रितमेतद्ग्रन्थरत्नम् ॥ शोधनार्थन्तु काळीश्वरपुरवास्तव्याः का-
 लीश्वरशिवाचार्याः तथामधुरान्तकवास्तव्याः सुब्रह्मण्यशिवाचार्याः
 तथा कुंवघोणनगरवास्तव्यास्सबृजिष्ठरधिकारस्थिताः कृष्णस्वामि-
 शास्त्रिणश्च एकैकमातृकारत्नं प्रदाय उपाकुर्वन् । एतेषां प्रत्युपकार-
 विषये अशक्यताः प्रेमपूर्वकाननन्तान् प्रणामान् समर्पयन्ति शिवागम-
 सङ्गाध्यक्षा इति शिवम् ॥

इत्थं, अळ. अरु. राम. अरुणाचलश्रेष्ठी.

देवसालपुरी जमीन्दार ,

आगमार्जकः.

மு க வு ரை

சிவபெருமானிடத்திடையறாத அன்புஞ் செல்வமும் உடைய பண்டித மணிகளே!

இவ்வுலகமானது சாமார் நானூறு வருடங்கட்கு முன்னர் புற மதங்களால் சைவசமயவிளக்கம் சிறிது குன்றி, அதனால் சைவ சாத்திரங்களும் விளக்கமுராமலிருந்தமையின், அக்குறையை நீக்கிச் சைவசமயத்தையும், சைவசாத்திரங்களையும் விளக்கமுறச் செய்யத் திருவுளங்கொண்டு, ஸ்ரீகண்டபரமேசுவரர், தொண்டை நாட்டினுள் காஞ்சிபுரத்திற்குச் சமீபத்திலுள்ள அடையப்பலம் என்னும் சிற்றூரில், எட்டு மண்பாகங்கள் செய்தவரையும் தன்னுடைய ஒழுக்கத்தினால் வேதாகமங்களைப் பிரபோசனமாகச் செய்யப்பெற்றவரையும் உள்ள ஆசாரிய தீக்ஷிதரவர்களின் புத்திரர் இரங்கராஜதீக்ஷிதரவர்களுக்குப் புத்திரராக அப்பய தீக்ஷிதர் என்னுந் திருநாமத்துடன் அவதாரஞ்செய்தருளினர் என்பது யாவரும் அறிந்த விஷயமே.

ஸ்ரீமத் தீக்ஷிதரவர்களுடைய அவதாரத்தில் நிகழ்ந்த சரிதங்கள் பதஞ்சலி முனிவர் முதலியவர்களாலுஞ் சொல்லுதல் அரிது. ஆயினும், பண்டிதமணிகள் சிலர் ஆங்காவது சிறிது சிறிது கூறியுள்ளார்கள். ஆதலின் அது விஷயத்தில் நான் உபசாந்தியடைகிறேன்.

ஸ்ரீமத் தீக்ஷிதரவர்கள் தமக்கடி பானியாயுள்ள வேலூர் சின்ன பொம்மமகாராலாவின் பிரார்த்தனையை அனுசரித்தும், தன்னுடைய அவதாரத்தின் பயனை உலகிறகுபகரிக்கக்கருதியும், அவ்வப்பொழுது கணவில் சிவபெருமானால் உத்திரவுசெய்யப்பெற்று, நான்கு சாஸ்திரங்களின் சம்பந்தமான கிரந்தங்களைச் செய்துவருகின்ற லீலையின் கெவில், இலகுவில் முத்தியைத்தருதற்கு உபாயமான சைவக்கிரந்தங்கள் பலவற்றையுஞ்செய்தருளினர். அவற்றுள், ஆன்மார்த்த புசையைத் தெரிவிக்கக்கூடியதாயும், சித்தாந்தமென்னுஞ் சிவாகமங்களை அனுசரித்ததாயும் உள்ள சிவார்ச்சனஞ்சத்திரிகை என்பதும் ஒன்று.

இது ஸ்ரீமத் தீக்ஷிதரவர்களாலேயே செய்யப்பெற்றதென்பது, இச்சிவார்ச்சனஞ்சத்திரிகையின் இறுதியிலுள்ள “வேலூரதீச” என்ற றொடக்கத்துச் சுலோகத்தாலினிது விளங்கும் இன்னும் ஸ்ரீமத் தீக்ஷிதரவர்களே நாம் செய்தருளிய கிரந்தங்களின் பெயர்களைக் கூறுமிடத்து நான்கு சாத்திர சம்பந்தமான கிரந்தங்களைக்

கூறிவிட்டு, சைவசாத்திர கிரந்தங்களைக் கூர்ப்புருத்து, ஸ்ரீகண்ட பாஷிய வியாக்கியான்மாகிய சிவார்க்கமணிதீபிகை, சிவானந்தலகரி என்னும் ஆனந்தலகரி, சிவாத்வைதவிநிர்ணயம், இரத்தினத்திரய பரீகை, பஞ்சரத்தினஸ்தவம், சிகரணிமாலை, பிரம்மதர்க்கஸ்தவம், சிவதத்துவவிவேகம், சிவகர்ணமிர்தம். சிவார்ச்சனாசத்திரிகை, இதன் வியாக்யானமான பாலசத்திரிகை, என்பன வாதியாக கூறியிருக்கின்றமையாலும் விளங்கும்.

இந்தச் கிரந்தம் இதுகாறும் அச்சுக்குவராமலிருந்தது. அதனால் இதன்கண் உள்ள அருமையான விஷயங்களைப் பலரும் அறிந்தனுபவிக்காக்குறையைநிவர்த்திக்கக்கருதி பரோபகாரசீலர்களாயும் சிவபத்திரோமணிகளாயும், பிரபுக்களாயுமுள்ள தேவகோட்டை வாசிகளான தனவைசியர்கள், சிவாகமங்களின் ஜீரணோத்தாரணத்தின்பொருட்டு, “சிவாகமசித்தாந்தபரிபாலன சங்கம்” ஒன்று நிருவி, அதில் அக்கிராசனாதிபதி, உபஅக்கிராசனாதிபதி, காரியநரிசி, போஷகர், ஆகமார்ச்சகர் முதலிய அங்கத்தினர்களாக இருந்து சிவாகமங்களை அச்சிட்டுதவதற்கு மங்கலமாய், முதலாவதாக இந்நூலை பண்டிதர்களாற் சோதித்து அச்சிட்டு உதவியிருக்கின்றனர்.

இன்னும், அஷ்டப்பிரகாணம், சித்தாந்தசேகரம், பௌட்காவிருத்தி, மிருகேந்திரவிருத்திகளையும், மூலாசமங்களையும் அச்சிட்டுதவதற்கு வேண்டும் பிரபல முயற்சிகள் செய்துவருகின்றனர்.

பிரதி உதவினவர்கள்.

சிவாகமங்களை அச்சிட்டு உபகரிக்கவேண்டுமென்ற பெரு நோக்கமுடைய கண்டதேவி, ஸ்ரீலக்ஷ்மி காளீசுவரசிவாசாரியரவர்கள். இவர்கள் பிரதிதான் முதலாவதாகக்கிடைத்தது. பின்னர் சோதிப்பதற் காகக்காளையார்கோவில் ஸ்ரீலக்ஷ்மி பெரிய காளீசுவரசிவாசாரியரவர்களும், மதுராத்நகம் ஸ்ரீலக்ஷ்மி சுப்பிரமணிய சிவாசாரியரவர்களும், கும்பகோணம் சப்ரிஜிஸ்டர் பிரம்மஸ்ரீ கிருஷ்ணசாமி சாஸ்திரிகளவர்களும் தங்களிடத்திலுள்ள பிரதிகளை உதவினர். இப்பெரியாரினவருக்கும் இச்சங்கத்தார் மனமார்த்த வந்தனத்தை நன்றியறிதலின் அழிகுறியாக அன்புடன் செலுத்துகின்றனர். இங்ஙனம்

அழி. அரு. ராம. அருணாசலஞ் செட்டியார். }
சிவாகமசித்தாந்தபரிபாலன } தேவகோட்டை ஜமீந்தார்,
சங்கம், தேவகோட்டை. }
ஆகமார்ச்சகர்,

श्रीः ॥
शिवार्चनाचन्द्रिकायाः
विषयसूचिका ॥

विषयाः	पृष्ठे		विषयाः	पृष्ठे
दन्तधावनविधिः ...	३	❀	लिङ्गशुद्धिः ...	४०
स्नानविधिः ...	४	❀	शिवासनार्चनं ...	४४
संक्षिप्तशैवसन्ध्याविधिः	५	❀	पाद्यादिप्रकारः ...	६८
भस्मधारणविधिः ...	१०	❀	पुष्पोपचारः ...	७०
रुद्राक्षधारणविधिः ...	१४	❀	धूपदीपोपचारः ...	७४
सकळीकरणप्रकारः ...	१६	❀	आवरणार्चनं ...	७६
झारपालार्चनम् ...	१७	❀	नैवेद्यविधिः ...	८१
आत्मशुद्धिः ...	२१	❀	तांबूलदानं ...	८९
देहशुद्धिः ...	२२	❀	आरात्रिकविधिः ...	९०
भूतशुद्धिः ...	२५	❀	पञ्चाक्षरजपविधिः ...	९१
अन्तर्यामिक्रमः ...	२९	❀	प्रदक्षिणविधिः ...	९९
अग्निकार्यक्रमः ...	३०	❀	प्रणामविधिः ...	१००
स्थानशुद्धिः ...	३१	❀	अग्निकार्यविधिः ...	१०१
द्रव्यशुद्धिः ...	३१	❀	शिवज्ञानपूजाविधिः ...	१०३
पाद्यादिपूजा ...	३३	❀	कपिलापूजा ...	१०८
पञ्चगव्यविधिः ...	३५	❀	परार्थालयदर्शनं ...	१०८
पञ्चामृतविधिः ...	३६	❀	चुल्लीहोमः ...	१११
रूपनोदकविधानं ...	३७	❀	निर्मालयविचारः ...	१११
मन्त्रशुद्धिः ...	६९	❀	भोजनविधिः ...	१२६

श्रीः ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

ॐ ॥ शिवार्चनाचन्द्रिका ॥ ॐ

यस्याहुरागमविदः परिपूर्णशक्ते रंशे कियत्यपि निविष्टममुं प्रपञ्चम् ।
तस्मै तमालरुचिभासुरकन्धराय नारायणीसहचराय नमश्शिवाय ॥

अवश्यकार्यं शैवानां मात्मार्यशिवपूजनम् । तच्च वैदिकमिश्राम्या मेतेषां
शैवमुत्तमम् ॥ तदप्यशक्तिकाच्छुद्धात् मिश्रात्सौरादिकादपि । सशक्तिं केव-
लं श्लाघ्यं संक्षिप्तं भुक्तिमुक्तिदम् ॥ तस्मादात्मार्ययजनं शम्भो रंभिकया स-
ह । संगृह्य दर्शयिष्यामि सर्वदिव्यागमोद्धृतम् ॥ दिव्यागमार्थसाङ्कर्यमैकतं-
न्यान्नदोषकृत् । किन्तु पाशुपतार्थं च साङ्कर्यं तेषु दोषकृत् ॥ तेष्वप्येकं
समाश्रित्य ग्राह्यमन्यदपेक्षिते । इत्येतन्मानुषे लिङ्गे नतु स्वायंमुवादिषु ॥
एकागमावलंबेऽपि प्राविहाय तदीरितम् । (१) प्रशस्तमन्यतो ग्राह्यमित्युपा-
दिशदीश्वरः ॥ प्राशस्यस्योभयोस्साम्येऽप्यर्चनाङ्गमपेक्षितम् । तत्रोक्त(२)
मन्यतन्त्रोक्तं सममित्यप्युपादिशत् ॥ तस्मादिव्यागमेभ्योऽसौ अखिलेभ्य-
स्समुद्भूतैः । अपेक्षितांशैः क्रियते श्रीशिवार्चनचन्द्रिका ॥

आचम्य भस्मरुद्राक्षविभूषितकलेवरः । सकळीकृत्य संस्क्रुर्यात्सामा-
न्यार्थं यथाविधि ॥ शुद्धविद्यात्मकं ध्यात्वा शिवपूजानिकेतनम् । तद्वारे

१. प्रशस्तमित्यारभ्यार्चनाङ्गमपेक्षितमित्यन्तं पुस्तकांतरे नास्ति ।

२. अन्यत्रोक्तमिति पाठभेदः ।

ऽनुत्तरे कुर्यात् द्वारपालार्चनं क्रमात् ॥ विघ्नत्रयं समुत्सार्य प्रविश्यास्त्रादि-
 पूजनम् । कृत्वा पूजोपकरणं सकलं सन्निधापयेत् ॥ देवस्य दक्षिणे भागे
 (१) पावकस्योत्तरामुखम् । विहितासनमास्थाय पञ्चशुद्धिं समाचरेत् ॥ आ-
 दित्यस्योदयात्पूर्वं मुहूर्तद्वितये स्थिते । उत्थाय धौतांग्रिकरः कृतभस्मावकु-
 ण्ठनः ॥ हृदि सामान्यसमयी चिन्तयेत्परमेश्वरम् । विशिष्टसमयी बिन्दौ
 मूर्ध्नि निर्वाणदीक्षितः ॥ आचार्यबोधकश्चैनं (२) द्वादशान्ते विचिन्तयेत् ।
 नामानि चास्य हृद्यानि चरित्राणि च कीर्तयेत् ॥ विष्णूमूर्तोत्सर्जनं कुर्यात्
 गत्वा देसं यथोचितम् ॥ उदङ्मुखोऽहस्सन्ध्यासु रजण्यां दक्षिणामुखः ।
 प्राक्प्रत्यग्वदनो यद्वा दिनपूर्वापरार्धयोः ॥ उदङ्मुखस्तु मध्याह्ने रजण्यां
 दक्षिणामुखः । नभोविष्णुमूर्त्रादिकचन्द्र (३) सूर्यताराभिर्दर्शनम् ॥ (४) देव-
 गोमुनिविप्रस्त्रीसम्मुखं च विवर्जयेत् । तृणैःपायु मयङ्गाहं रिज्याद्यनुपयो-
 गिभिः ॥ लोष्टाद्यैर्व न सत्पुष्पपर्णकाष्ठफलादिभिः । अधोदृष्टिः प्रजननं
 गृह्णन्वामेन पाणिना । जलाम्याशसुपागम्य शौचं कुर्वीत मृज्जलैः ॥ एका
 लिङ्गे गुदे पञ्च दश वामकरे मृदः । पष्ठं च पृष्ठे चाग्रे च करयोस्सप्त मृ-
 त्तिकाः ॥ वर्माके वृक्षमूले च गृहे मार्गे जलान्तरे । ऊषरे मूषिकोत्खाते
 गोव्रजे देवतालये ॥ वापीकूपतटाकादिमूले च सिकतास्थले ॥ वीथ्यां
 श्मशाने कीटास्थितुपाङ्गवरादिदूषिते । पांसुले परशौचार्धशिष्टमृत्कीर्ण-
 भूतले ॥ हलोत्खाते च ज्वाले शर्करे नाहरेन्मृदम् ॥ शुद्धभूमौ च मृत्
 प्राह्या व्यपोह्योपरि मृत्तिकाम् । यथा स्यात् शौचपर्याप्ता नावशिष्येत वा
 यथा ॥ प्रथमं पायुशौचं स्यादर्धप्रसृतिमानतः । तदर्धमानतः पश्चात्तदर्धे-

१. पावकेचोत्तरामुखं इति पाठभेदः ।

२. साधकश्चैतमिति पाठभेदः ।

३. सूर्येन्द्रधनुस्ताराभिर्दर्शनमिति पाठभेदः ।

४. देवालयद्विजाश्वत्थ इति पाठभेदः ।

न ततः परम् ॥ आर्द्रमलकमानं स्यान्मूत्रशौचेतु मृत्तिका । द्विगुणं मृ-
त्तिकाशुक्लये त्रिगुणं दारसङ्गतौ ॥ एतच्छौचं गृहस्थस्य भावशुद्ध्यै ततो
ऽधिकम् । ब्रह्मचार्यादिकानां तु क्रमाद्विचित्रचतुर्गुणम् ॥ यस्य यावद्विवा-
शौचं तदर्थं निशि तस्य तत् । तदर्थमातुरे चोक्तमातुरार्थं वनाध्वनि ॥ आ-
गुल्फं चरणौ मृद्धिः करावामणिवन्धकौ । संक्षाल्य क्षाळयेत्पश्चा दाजान्वा-
कूर्परं जलैः ॥ धाराशौचं न कर्तव्यं शौचशुद्धिमभीप्सता । चुळकैरेव क-
र्तव्यं हस्तौ शुद्धिविधानतः ॥ शौचे मृज्जलदानार्थं कर्तव्यौ परिचारकौ ।
सव्यहस्तगृहीता च क्षेप्या मृद्वामहस्तके ॥ कुर्याद्वादश गण्डूषान् पुरी-
षोत्सर्जने कृते । कुर्वीत चतुरो मूत्रे भोजनान्ते तु षोडश ॥ (१) प्राङ्-
मुखः क्षाळयेत्पादौ हस्तौ वक्त्रमुदङ्मुखः । (२) उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा
ततस्त्वाचमनं चरेत् ॥

॥ दन्तधावनविधिः ॥

हन्मन्त्रेण ततो ग्राह्यं दन्तकाष्ठं त्वगन्वितम् । अपर्वाग्रसमच्छेदमाद्य
मग्रे च कूर्चितम् ॥ कनिष्ठिकासमस्थौल्यं सूक्ष्मं वा दन्तसौक्ष्म्यतः ॥ अ-
ष्टांगुलं नैष्ठिकानां भोगिनां द्वादशांगुलम् । वर्णानां दशकं चाष्टसंतांगु-
लिकमेव च ॥ षडंगुलं प्रहीणानां नारीणां चतुरंगुलम् । जंब्वाम्लककु-
भाशोक कपित्थवकुलोद्भवम् ॥ प्लक्षौदुम्बरफुल्लान्त्री जाजीचम्पकशंखजम् ।
अतिमुक्तकदंबोत्थमपामार्गं च भोगिनाम् । ग्राह्यमेतच्च शैरीष चिरिविल्व-
करञ्जकम् । श्रीपर्णदारुनिर्गुण्डी सारसं खादिरायते ॥ अक्षक्षीरिधवैरेण्ड-
वटाश्वत्थाग्रशिग्रजम् । अकुलीशेलुवान्नीर धात्री (३) चोदुम्बरोद्भवम् ॥ ख-

१. प्राङ्मन्त्रीतिपाठभेदः ।

२. प्राङ्मुखोवाथकुर्वीतेतिपाठभेदः ।

३. निम्बशरोद्भवमिति पाठभेदः ।

जूरनाळिकेरोत्थं पालाशं तालवृंशजम् । तृणपर्णपिशाचोत्थमिष्टकाङ्गारभरम-
जम् । अंगुलीच विवर्ज्यानि सुवर्णादिहृतं तथा ॥ प्रतिपन्नवमीषष्टी द्वाद-
शी पञ्चपर्वकम् । उपवासादिनं जन्मत्रयं च शनिवासरम् ॥ भानुवारंव्य-
तीपातं ग्रहणश्राद्धवासरम् । सूर्योदयानन्तरं च विवर्ज्यं दन्तधावनम् ॥ अ-
लाभे दन्तकाष्ठानां निषिद्धदिवसेषु च । गण्डूषैर्द्वादशावृत्तैर्दलैर्वा शोधयेद्र-
दान् ॥ जिह्वानिलेहनं कुर्याज्जिह्वामलविशोधनैः ॥ फालाक्षिश्रोत्रनासास्य-
रेतोविष्णुमूत्रगात्रजम् । करपादगतं यद्वच्छोद्धृतं तत्सकलं मलम् ॥ नासिका-
श्रोत्रनेत्रादिक्शालनेन विशुध्यति ॥ एवं मलानि संशोध्य वारुणस्नानमाच-
रेत् । अशेषमालिन्यहरं दुस्वप्नादिविनाशनम् ॥

॥ अथ स्नानविधिः ॥

विधिवदाचान्तः कृतकरन्यासः प्राणानायम्य दर्भान्धारयन् ॥ असु-
कस्थे रथौ मासि तिथौ वारे सरिद्वरे । स्नानं देव करिष्यामि त्वत्पूजार्थं प्रसी-
द मे ॥ इति विशाप्य शुद्धभूमि मृदां गुल्पर्यंतं हुंफडन्तास्त्रेण खात्वा तेनैव
मन्त्रेण मृदमुद्धृत्य तद्वस्तुनि मृदं मूलमन्त्रेण नमोन्तहृदयेन वाऽऽदाय नमो-
न्तहृदयेन प्रथममुद्धृतया मृदा स्नातमापूर्य नमोन्तशिरसा सरित्सरस्तटा-
कादितीरे विशुद्धे निक्षिपेत् । सरिदादीनां दक्षिणतीरं स्नानार्थं मतिप्रश-
स्तम् । ततो हुंफडन्तास्त्रेण मृदमभ्युक्ष्य नमोन्तशिरसा मृदमस्त्रेण मूला-
दीन्युद्धृत्य नमोन्तकवचेन तां त्रिधा विभज्य नाभ्यादिपादान्तं मेकांशेन
प्रक्षाल्य द्वितीयमंशं सप्तवारं मन्त्रमन्त्रजप्तमस्त्ररश्मिसम्पर्कादींस्तं विभाव्य
सर्वमङ्गं तेनालिप्य जलं प्रविश्य जलमस्त्रेणालोड्यांगुष्ठाभ्यां कर्णौ तर्जनी-
भ्यामक्षिणी मध्यमाभ्यां नासिके च दृढं पित्राय प्रणवं मूलसहितं वा जपन्
हृदये अवलुद्धं देहं ततो जःपुञ्जपिञ्जरच्छाविं विभावयन् जले निमग्नो
यावच्छक्तिं अवतिष्ठेत् । अथवा मृदं द्वेधा विभज्य अस्त्रजप्तेन एकेन भागे-

न सर्वमङ्गमालिप्य स्नायात् । तदेतन्मलस्नानम् । यद्वा- वक्ष्यमाणविधि-
स्नानार्थमेव मृदाहरणम् । मलस्नानं तु हरिद्रामलकादिपिष्टैरेव कार्यम् ।
अत्र रेतोविष्णुमूत्रनासिकामुखचक्षुश्रोत्रनखपादमलरूपाणां शरीरमलानां
शीचादिमलस्नानान्तकर्मन्तर्गतैः मृदन्तकाष्ठहरिद्रामलकादिघर्षणैरुदकसेच-
नैश्च शुद्धिः । (१) वाचिकमलस्नानं स्नानकालिकैः प्रणवादिजपैः । मलस्नान-
मस्त्रमन्त्रस्नानादिभिः । ततो जलादुत्थाय आदित्यं निरीक्ष्य अस्त्रेण मूर्ध्नि
निक्षिप्य जलादुत्तीर्याचम्याविरक्तो द्विजश्चैद्वैदिकसन्ध्या मुपास्य संक्षेपतः शै-
वीमपि सन्ध्यामुपासीत । विरक्तो द्विजश्चतुर्थश्च शैवीमेवोपासीत ॥

॥ संक्षिप्तशैवसन्ध्याप्रकारः ॥

अस्त्रमन्त्रेण शिरसि त्रिवारमंगुल्यग्रगतैर्जलबिन्दुभिः प्रोक्ष्य 'शि-
वास्त्रायविद्महे कालानलाय धीमहि । तन्नश्नास्त्रः प्रचोदयात्' । इत्यस्त्रगा-
यत्र्या सूर्यमण्डलस्थाय अस्त्राय त्रिवारमर्धं दत्त्वा यथाशक्त्यस्त्रगायत्रीं ज-
पेत् । यद्वा अस्त्रसन्ध्यास्थाने हृदये ज्वलन्तमस्त्रमन्त्रं ध्यायेत् । ततो वि-
धिस्नानार्थं बिन्दुस्थानाङ्गगादितीर्थानां मध्ये एकतमं तीर्थं अंकुशमुद्रया वौ-
पडन्तहृदयेनाकृष्य उद्भवमुद्रया नमोन्तहृदयेन पुरतस्संस्थाप्य तेनापूरितं
सरित्छटाकादिकं सञ्चिन्तयेत् । तदनु विधिस्नानार्थं स्थापितमृद्भागं मादाय
नाभिदघ्नजलं प्रविश्य । नदीषु प्रवाहाभिमुखोऽन्यत्र प्राङ्मुख उदङ्मुखो
वा मत्स्यमण्डूकादिवासभूत जलदोषपरिहारार्थं हस्तमात्रं चतुरश्रं शिवतीर्थं
पुरतः परिकल्पयेत् । तत्रायं क्रमः-मृद्भागं वामकरे पूर्वयाम्यसौम्यदिक्षु त्रि-
धा विभज्य पूर्वं सप्तवारावृत्तेनास्त्रमन्त्रेणाभिमन्त्र्य याम्यमष्टवारावृत्तेन कव-
चान्तैरङ्गैर्वा सौम्यं दशवारावृत्तेनास्त्रमन्त्रेण शिवेनचाभिमन्त्र्य तत्रास्त्रजप्तं

१. शुद्धिर्नामूर्ध्निनिषिध्यजलादुत्तीर्याचम्यार्धनको इति पाठभेदः ।

हुंफडन्तास्त्रेण नाराचमुद्रया पूर्वादिषु सर्वासु दिक्षु क्षिपेत् । एवं दिग्वि-
 घ्नानामधिपस्य इन्द्रस्य दिशि स्थितस्य मृद्गागस्य दिक्षु क्षेपेण तत्तदिगवस्थि-
 ताः सर्वे विघ्नाश्शमं यांति । तदनु शिवजसमृद्गागार्धं मूलेन जले शिवतीर्थ-
 सिध्यर्थं निक्षिप्य तदपरार्धं शिवतीर्थसमानसिध्यर्थं मूलमन्त्रकृतेन बाहुपरिभ्र-
 मणेन समन्तानिक्षिपेत् । एवं सोमदिशि स्थापितो मृद्गागः केवलममृतमय-
 स्सन् शिवमन्त्रेण लोळनात् क्षरतीति तत्तीर्थममृतमयं भवति । इत्थं शिव-
 तीर्थं परिकल्प्य विधितस्नायात् । तदर्थं प्रथमं ब्रह्माङ्गजनेन मृद्गागेन स-
 र्वमङ्गं लिपेत् । धर्मराजदिशि स्थितस्य मृद्गागस्य संस्पर्शनात्सर्वपापक्षयो भ-
 वति । अतष्पण्मुखीकरणमुद्रया श्रोत्रादिद्वाराणि पिधाय शिवतीर्थमध्ये
 निमज्ज्य शिवमन्त्रं ध्यायन्नन्तर्जले यावच्छक्ति अवतिष्ठेत् । अन्तर्जले स-
 र्वाङ्गानिमज्जनमुत्तममर्द्धाङ्गानिमज्जनं मध्यमं मुखमात्रनिमज्जनं कनीयः । ततो
 जलादुत्थाय वामदक्षिणहस्तौ सोमसूर्यात्मकौ शक्तिशिवौ वा विचिन्त्य ताम्यां
 कृतया कुम्भमुद्रया वौषडन्तसहिताभिर्मन्त्रितैः जलैश्शिरस्यभिषिच्य हुंफडन्ता-
 स्त्रेण विघ्नशमनार्थं जलं दिक्षु विदिक्षुच विनिक्षिप्य तत्तीर्थजले शिवतीर्थ-
 सिद्ध्यर्थं निक्षिप्य तदपरार्धं शिवतीर्थसीमनि संहारमुद्रया उपसंहरेत् । इत्थं
 सरिदादिकं गत्वा स्नातुमशक्तौ गृहएव शुद्धे गोमयलिप्ते भूभागे पीठस्थः
 शीतजलपूरितैश्शिवमन्त्रजप्तैः नवभिरष्टभिः पञ्चभिर्वा कुम्भैस्स्नायात् ।
 राजानः स्त्रीबालरोगिणः प्रवासिनश्च शीतोदकस्नानाशक्तौ उष्णोदकेनस्नानं
 कुर्युः॥ शिरसिस्नानाशक्तौ कण्ठस्नानादिकं कुर्युः । राजानश्चेत् शिवपूजार्थं
 शिवस्नपनोक्तसर्वोपचारस्नानसहितस्नानविधानात् सुवर्णपीठे स्थित्वा सुवर्ण-
 कुम्भाद्वैतैर्जलैश्शङ्खादिमङ्गलवाद्यघोषपुरस्सरं स्नानं कुर्युः । तदनु शुद्धमृदु-
 वस्त्रेण देहसम्मार्जनं धौतवस्त्रद्वयपरिवानं आचमनं सकलीकरणं भस्मस्ना-
 नं त्रिपुण्ड्रधारणमित्येतत्सर्वं निर्वर्त्य सन्ध्यां वन्देत् ॥

शैवसन्ध्याप्रकारः ॥

॥ तत्प्रकारः ॥

संहितया गायत्र्यावा त्रिः प्राणानायम्य हौ नेत्राभ्यां नमस्कृत्युग्रा-
भ्यां नेत्रयोर्दिव्यमुद्रां विन्यस्य नमोन्तमूलेन जलं निरीक्ष्य तेनैव सन्ताड्य
वौषडंतकवचेनाभ्युक्ष्य वौषडंतहृदयेनांकुशमुद्रया बिन्दुस्थानाद्भ्रूदीनां मे-
कतमं तीर्थमाकृष्य नमोन्तहृदयेनोद्भवमुद्रया तत्तीर्थं जले निक्षिप्य मूलेना-
भिमन्त्र्य हुंफडन्तास्त्रेण संरक्ष्य नमोन्तकवचेनावकुण्ठ्य वौषडन्तशक्तिमन्त्रे-
ण धेनुमुद्रया अमृतीकुर्यात् । अथ संध्यां ध्यायेत् । संध्या त्रिविधा
ब्राह्मी वैष्णवी रौद्रीति । तत्र 'रक्तस्त्रग्वसनारक्ता रक्तालङ्कारशोभिता ।
हंसासनसमासीना यज्ञसूत्रजटाधरा ॥ चतुर्भुजाचतुर्वक्त्रा लोचनाष्टकभूषिता ।
अक्षमालां स्तुचं सव्ये वामे दण्डं कमण्डलुम् ॥ दधाना ब्रह्मदेवत्या
प्रातस्सन्ध्या त्रिधाच सा । प्रातःकालेऽल्पनक्षत्रे सुबाला मुक्तिदा प्रभुः ॥
प्रातस्तु लुप्तनक्षत्रे भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी । ज्ञानशक्तिस्वरूपा सा मध्यमा
बाल्यमाश्रिता ॥ भुक्तिप्रदायिनी भानो रद्धमण्डलदर्शने । क्रियाशक्ति-
स्वरूपासा प्रौढा बाल्यं समाश्रिता ॥ सुवर्णपङ्कजासीना सितवस्त्रादिभूषिता ।
वनमालोपवीताभ्यां भूषिताच द्विलोचना ॥ एकवक्त्रा चतुर्हस्ता दक्षिणे
सगदांबुजा । शङ्खचक्रधरा वामे मध्या सन्ध्यातु वैष्णवी ॥ साचद्वितीया
यामस्य तुर्यभागे त्रिधा भवेत् । आद्यांशे मुक्तिदा साच किञ्चिदुद्विन्नयौव-
ना । मध्यांशे मध्यतारुण्या वागीशी भुक्तिमुक्तिदा ॥ ज्वालाभिधा तृतीयां-
शे मुक्तिदा प्रौढयौवना । वृषपङ्कजमध्यस्था त्रिणेत्रा चन्द्रशेखरा ॥ शार्ङ्ग-
लचर्मवसना मेघश्यामलविग्रहा । विशूलाक्षधरा सव्ये वामे साभयशक्ति-
का ॥ सायं सन्ध्या स्मृतारोद्री त्रिविधासापि पूर्ववत् । आरक्तार्ककरो काले
किञ्चिच्चालितयौवना ॥ वामाभिधाना सारौद्री ध्यातॄणां मुक्तिदायिनी ।

यौवनार्धच्युताऽर्चार्के ज्येष्ठारूपा भुक्तिमुक्तिदा ॥ भुक्तिदास्तमिते सूर्ये
 रौद्रशारूपा गतयौवना । एवं नवविधासंख्या शिवशस्त्रे शिवोदिताः ॥ सा-
 क्षिभूतास्समस्तस्य पूजिता वाञ्छितप्रदाः ॥ ब्राह्मी हृत्पङ्कजगता वैष्णवी
 बिन्दुमङ्गला । ब्रह्मरन्ध्रगता रौद्रश्च स्वस्वकालेषु चिन्तयेत् ॥ प्रातस्सन्ध्या
 समयिनो मङ्गमात्र विशेषिणः । निर्वाणदीक्षितस्यैव सन्ध्यात्रितयमिष्यते ॥
 तत्र यस्यास्तप्तकलाप्रासादप्रवणो बुधः । सविन्दुशक्तिस्समनास्थानत्रित-
 यवर्तिनीः । मृणालतन्तुवत्तन्वी रारक्तश्वेतचामराः ॥ ध्यायेत्क्रियादृशिच्छा-
 रूपाः प्रासादोच्चारपूर्वकम् ॥ यस्य तु द्वादशकले प्रासादे निष्ठितामतिः
 तेन सन्ध्या परा चिन्त्या या निशीथे विभाव्यते ॥ नाम्यादिद्वादशान्तान्तं
 ततो(१)नाभ्यवसानकम् । गमागमवती तुर्या निरूपा मेचकाऽथवा ॥ ज्ञा-
 निनां तु वरा सन्ध्या शिवबोधस्वरूपिणी । द्वादशांतस्थितं शंभुं चन्द्रि-
 केन्दुमिश्राश्रिता ॥ एकैव वस्तुतस्तसन्ध्या शिवशक्तिस्वरूपिणी । कालाधि-
 कारिभेदेन सैव भिन्ना त्रिधा मता ॥ सन्ध्याचिन्तनमेवेदं सन्ध्यावन्दन-
 मुच्यते । अङ्गमस्य प्रश्नानस्य यदन्यन्मार्जनादिकम् ॥ एवं कृतसन्ध्योपा-
 सनादिकर्मणा शिवपूजा समारम्भणीया ॥

तत्रायं क्रमः—तर्तोगुष्टमीशान मनामिका ममृतकलां च ध्यात्वा
 अंगुष्ठयुक्तयाऽनामिकया चक्षुषी नासिके शोत्रे अंसौ हृदयं नाभिं शिरश्च
 क्रमेण आदित्यस्तृप्यतु विष्णुस्तृप्यत्विति भावयन्नेव स्पृशेत् । एवं कृते
 शिवतेजसंपर्कात् क्षुभितानामिकामृतप्रवाहतृताः नेत्राद्यधिष्ठातार स्मृ-
 यद्दयो विष्णवन्ता देवाः कर्तुरधिष्ठानोपवृत्तिका भवन्ति । तदनंतरं
 शरीरगतपञ्चविंशत्तत्त्वशुद्ध्यर्थं चिन्मात्राचमनं कुर्यात् ॥

तत्रायंविशेषः—सुवर्णवर्णं पद्माक्षमालास्त्रकुकुण्डिकालंकृतकरचतु-

१. नासा इतिपाठभेदः ।

ष्टयं चतुर्वक्त्रमात्मतत्त्वरूपं ब्रह्माणं ध्यायामीति आत्मतत्त्वध्यानपूर्वकं ह्यं
 आत्मतत्त्वायस्वधेति प्रथममाचामेत् । अनेन स्वशरीरे पृथिव्यादिमायान्ते
 एकत्रिंशत्तत्त्वशुद्धिं भावयेत् । ततो नीलवर्णं चक्रबाणकमलचिन्मुद्रा-
 शङ्खकार्मुक कमण्डल्वभयमुद्रांकितकराष्टकमेकवक्त्रं विद्यातत्त्वरूपं विष्णुं
 ध्यायामीति विद्यातत्त्वपूर्वकं हिं विद्यातत्त्वाय स्वधेत्याचामेत् । अनेन
 शुद्धविधेश्वरसदाशिवाख्यत्रितत्त्वशुद्धिं भावयेत् । ततस्फटिकवर्णं पद्माक्षमा-
 लाशूलकमण्डलुभरकरचतुष्टयं पञ्चवक्त्रं शिवतत्त्वरूपं रुद्रं ध्यायामीति
 शिवतत्त्वज्ञानपूर्वकं हुं शिवतत्त्वायस्वधेत्याचामेत् । अनेन शक्तितत्त्वशुद्धिं भा-
 वयेत् । ततोऽन्नमन्त्रेण ओष्ठं द्विः प्रमृज्य हृन्मन्त्रेण नेत्रादीन्स्पृशेत् ।
 अन्यत्तु तत्तदेवतातृप्तिध्यानादिकं पूर्ववत्कुर्यात् ॥ इत्याचमनक्रमः ॥

ततोऽभिषिच्य देवेशं निवेश्य कमलासने । तत्रासनं च मूर्तिं च
 विद्यादेहं च पूजयेत् ॥ आवाह्याथ महादेवं संपूज्य स्थापनादिभिः ।
 मनसा स्नापयित्वा च दद्याद्वस्त्रोपवीतकम् ॥ ततस्सम्पूज्य देवेशं गन्धपु-
 ष्पविभूषणैः । धूपं दीपञ्च दत्वाऽथ कुर्यादावरणार्चनम् । नैवेद्यं मुखवासञ्च
 तांबूलं च समर्पयेत् ॥ धूपमारात्रिकां दत्वा पवित्रञ्च समर्पयेत् । धार-
 यित्वा सितं भस्म दर्पणाद्यैः प्रपूजयेत् ॥ बलिं दत्वाऽथ पाद्याद्यैः गन्ध-
 पुष्पैश्च पूजयेत् । जपस्तोत्रनमस्कारप्रदक्षिणपुरस्सरम् ॥ अष्टपुष्पिकयाऽभ्य-
 र्च्य विशेषार्धेण पूजयेत् ॥ पराङ्मुखाध्वेणोद्वास्य शिवं सावरणादिकम् ।
 काले शिवं हृदि ध्यायन् अश्रीयात्तन्निवेदितम् ॥

एवं संक्षिप्य कथितः शिवपूजाविधिक्रमः । विविच्य दर्शयिष्यामो नाति-
 संकोचविस्तरम् ॥ तत्र तावदाचमनमुच्यते । हीं शिरसेनमः । आज्ञा-
 नुपादा वामणिब्रन्धञ्च पाणिं प्रक्षाल्य प्राङ्मुख उदङ्मुखोवा कुक्कुटा-
 सनस्थः पाणिद्वयं जानुनी अन्तरा निधाय पाणिद्वयेऽपि कनिष्ठिकादिषु

अङ्गुलीषु हां हृदयायनमः । ह्रीं शिरसेनमः । हूं शिखायैनमः । हेङ्गुवचायनमः ।
 हौं नेत्रत्रयायनमः । हः अस्त्रायफडिति विन्ध्यस्य दक्षिणपाणिं गोकर्णा-
 कृतिं कृत्वा तेन माषमज्जनाहं जलं गृहीत्वा सर्वोक्षांगुष्ठकनिष्ठिके मुक्त्वा
 तज्जलं शुक्लपक्षे सोमरूपं कृष्णपक्षे सूर्यरूपं च विचिन्त्य तत्प्राशनेन
 रसनाग्रस्थिताया भारत्यास्तृप्तिः स्वस्यांतर्देहशुद्धिश्च ध्यात्वा अन्तरान्तरा
 हस्तप्रक्षालनपूर्वकं ब्रह्मतोयेन स्वधातेन मूलमन्त्रेण त्रिराचमेत् ।
 ततः स्वस्याननशुद्धिं ओष्ठसंपुटस्थितायाः प्रणवदेवतायाः शुद्धिविभावयन्
 अंगुष्ठमूलेन द्विरोष्ठौ द्विकारं धारयेत् ॥

अथ भस्मधारणम् ॥

चतुर्विधं भस्म कल्प मनुकल्प मुपकल्प मकल्पश्चेति । तत्र व्याध्या-
 दिरहितां सवत्सां गां संपूज्य तदीयं गोमयं भूमावपतितं आकाशस्थमेव
 गृहीत्वा पिण्डीकृत्य विशोष्य पञ्चब्रह्ममन्त्रैश्शिववह्नौ दग्ध्वा मूलेन विशोद्धय
 यत्संपादितं यच्चाग्निहोत्रे समुद्रूतं तदुभयं कल्पम् । वने शुष्कं गोमयं गृ-
 हीत्वा शिववह्नौ दग्ध्वा मूलेन विशोद्धय संपादितमनुकल्पम् । भटवीगृहे
 गोवासे इष्टकापाकादिषु दावाग्न्यादिभिर्दग्धं भस्मगृहीत्वा वस्त्रेण संशोद्धय
 गोमूत्रेण पिण्डीकृत्य पुनश्शिवाम्नौ दग्धं मूलेन शोधितमुपकल्पम् । मन्त्रादि-
 हीनं ब्राह्मणैः स्त्रीशूद्रादिभिर्वा शुचि गोमयं गृहीत्वा संपादितं (१) श्रोत्रि-
 यागारचुलुयादिभ्यो गृहीतं वा यत्तदकल्पम् । अकल्पश्चेत्तद्गृहीत्वाऽस्त्रम-
 न्त्रेण दिग्बन्धनं कृत्वा हौं ईशानमूर्ध्नेनमः । हूं तत्पुरुषवक्त्रायनमः ।
 हुं अघोरहृदयायनमः । हि वामदेवगुह्यायनमः । हं सद्योजातमूर्तयेनमः ।
 हां हृदयायनमः । ह्रीं शिरसेनमः । हूं शिखायैनमः । हें कवचायनमः ।

१. श्रोत्रियागारचुल्यादिवह्नौ दग्धमिति पाठभेदः ।

हौं नेत्रायनमः । हः अस्त्रायनमः । ह्रां निवृत्तिकलायैनमः । ह्रीं प्रतिष्ठाका-
 ल्यायैनमः । हूं विद्याकलायै नमः । ह्रौं शांतिकलायैनमः । हौं शाश्वती-
 तकलायैनमः । इति पञ्चब्रह्मषडङ्गेन कलामन्त्रैस्संशोधयेत् । एवंभूतस्य
 भस्मनो धारणं द्विविधं उद्धूळनं त्रिपुण्ड्रं च । उद्धूळनमपि द्विविधम् ।
 मलस्नानरूपं विधिस्नानरूपं च । अम्भसास्नातस्य द्विविधेऽपि भस्मस्नाने
 अधिकारः । तदशक्तौ कण्ठपर्यन्तं कटिपर्यन्तं जानुपर्यन्तं वा संक्षाळ्य
 क्षाळितांग्रान्यार्द्रवस्त्रेण संमृग्य वस्त्रान्तरं परिधायाचम्य ततोहुंफडंतास्त्रेण
 दक्षिणपादांगुष्ठोत्थितबाह्विना देहगतबाह्यमलमात्रं दग्धं विचिन्त्यवह्निःसंव-
 श्वक्षुभित बिन्दुस्थानस्थितशक्तिमण्डलस्त्रवदमृतप्रवाहेण शरीरमाप्लावयेत् ।
 अथ मनसः मूलमन्त्रब्रह्मान्तमुच्छ्रजेव तत्संपर्कक्षुभितशक्तिपरिसृतबहुलाभू-
 तधारया देहमभिषिक्तं भावयेत् । इदं मानसस्नानमशुचिस्त्रिशङ्कायां
 सदासर्वत्रविधेयम् । अथवा तामेव शक्तिं योरूपां ध्यात्वा तत्पुच्छकिरणामृत-
 प्रवाहेण शरीरमाप्लावयेत् । एतद्भावस्नानम् । गङ्गायमुनादिदिव्यजलेर्वा
 शरीरं प्रोक्षयेत् । तत्क्षेत्रमृत्तिकारज्जोभिर्वा पञ्चब्रह्मषडङ्गमूलमन्त्रैर्देहं स्पृशेत् ।
 एषामेकतमप्रकारं कृत्वा पञ्चब्रह्मषडङ्गमूलमन्त्रमेकवारं त्रिवारं वा जपेत् ।
 ततः प्राग्वदाचमनद्वयं कृत्वा संभावितसकलबाह्याभ्यन्तराशुद्धिनिरासकं
 भस्मस्नानं कुर्यात् ॥

तत्क्रमः ॥

गोब्राह्मणदेवताग्निरुविद्यासन्निधिं परिहृत्य म्लेच्छान्यजकृतघ्नदर्श-
 नादिरहिते मार्गभिन्ने शुचौ देशे प्राङ्मुख उदङ्मुखो वा निवेश्य कल्पानु-
 कल्परूपं मुष्टिमात्रं विप्रादिक्रमेण निष्कसार्धनिष्कद्वयसार्धनिष्कद्वयप्रमा-
 णं वा भस्मादाय नैर्ऋतकोणे तद्वाक्षसांशं निरस्याकल्पं भस्म वेदिगन्ध-

नपूर्वकं पञ्चब्रह्मषडङ्गमन्त्रैस्संशोद्धतं चतुर्विधमपि भस्म सप्तवारं हुंफड-
 न्ताख्येणाभिमन्त्र्य तेन विरक्तश्चेत्पादादारभ्यमस्तकान्तं मविरक्तश्चेन्मस्तका-
 दारभ्य पादान्तं दक्षिणांगुष्ठतर्जन्यग्रगृहीतेन स्वल्पेन भस्मना तद्रम्यकर-
 पादव्यतिरिक्ताङ्गसंस्पर्शरूपं मुद्गूळनं कुर्यात् । तदेतन्मल्लानम् । ततष्प-
 ङङ्गमन्त्रजप्तेन भस्मनेशानादिपञ्चब्रह्ममन्त्रैः मूर्द्धहृदयगुह्यपादावयवानां
 सद्योजातमन्त्रेण वाऽऽस्योस्तदितरसर्वाङ्गानां च दक्षिणहस्तेन च तदगम्याङ्गा-
 नां वामहस्तेन चोद्गूळनं कुर्यात् । अवशिष्टं भस्म मूलेन कुंभमुद्रया शिर-
 स्यभिषिञ्चेत् । एवं सर्वाङ्गोद्गूळनं ब्राह्मणः कुर्यात् । क्षत्रियादयः क्र-
 मेण ललाटे चतुरश्रत्र्यश्रवृत्तानि कृत्वा कण्ठादधो नाभेरुर्द्ध्वं मुद्गूळयेयुः ।
 शुद्रः उद्गूळनं वर्जयित्वा वक्ष्यमाणत्रिपुण्ड्रात्मकमेव वा भस्मस्नानं कुर्यात् ।
 तदेतत्तपस्विव्यतिरिक्तशूद्रविषयम् । अत एव ज्ञानरत्नावल्याम्— तपस्वी
 चेद्विधिवद्भस्मसङ्गृह्य तेन स्नानमाचरे दित्यादिना मलस्नानविधिस्नानयो र-
 ठिकारिविशेषेण तपस्विनामुक्तम् । एवं क्षत्रियवैश्यावप्यतपस्विनौ त्रिपु-
 ण्ड्रात्मकमेव वा भस्मस्नानं कुर्याताम् । ब्राह्मणादयश्चत्वारो वाऽप्युद्गूळना-
 शक्तौ त्रिपुण्ड्रात्मकमेव भस्मस्नानं कुर्युः । कैवल्यत्रिपुण्ड्रात्मकभस्मस्ना-
 नाभिप्रायेणैव केषुचिदागमेष्वपि विप्रादिक्रमेण निष्कानिष्कार्द्वं तदर्द्धं तदर्द्धं
 चेति भस्मप्रमाणमुक्तम् । इदं च विधिस्नानरूपं दीक्षितगृहस्थैस्सन्ध्याव-
 येऽपि जलसंयुक्तं कार्यम् । स्त्रीभिर्पतिभिश्च जलवर्जितं व्रतिवानप्रस्थ-
 कन्यकादिभिर्दीक्षाहीनैश्च मल्लमहात्प्राग्जलसंयुक्तं परतो जलवर्जितञ्च का-
 र्यम् । एवं भस्मस्नानानुष्ठाने वस्त्रांतरं परिधायाचामेत् । अपिधाय वा
 केवलमाचामेत् ॥

॥ अथ त्रिपुण्ड्रम् ॥

तच्च वर्णानां क्रमेण सप्तपञ्चचतुस्त्र्यंगुलं सर्वेषांवा ललाटे हृदि
बाह्वोश्चतुरंगुलं अवयवान्तरेष्वेकांगुलमित्यादिनानागमोक्तपक्षाणां मध्ये
पूर्वाचारप्राप्तं कश्चित्पक्षं परिगृह्य ललाटादिषु स्थानेषु तर्जनीमध्य-
मानामिकाभिस्तिसृभिरंगुलिभिः कर्तव्यम् । ललाटे मध्यमानामिकांगु-
ष्ठैर्वा कर्तव्यम् । त्रिपुण्ड्रं सान्द्रवळित्रयं व्यक्तञ्च यथाभवति तथा कर्त-
व्यम् । त्रिपुण्ड्रधारणञ्च भस्मस्नानञ्च त्रिवक्तं त्रिहस्तं त्रिपादं त्रि-
णेत्रं भस्मरूपितं ताण्डवं कुर्वन्तं रौद्रं रक्तपुष्पालङ्कृतं भस्मदेवं ध्या-
त्वा कर्तव्यम् । त्रिपुण्ड्रस्थाने कुलाचारप्राप्तं चतुरश्रार्द्धचन्द्रदीपं त्रिपुण्ड्रा-
तरं वा धारणीयम् । सर्वञ्च पुण्ड्रं केवलभस्मना चन्दनयुक्तभस्मना जल-
सिक्तेन कार्यम् । ललाटे यादृशं पुण्ड्रं तादृशं ललाटहृदयांसनाभिषु
पञ्चसु स्थानेषु शिवमहेश्वररुद्रविष्णुपितामहदेवतं शिरोललाटगळांसहृदय-
नाभिपृष्ठेष्वष्टसु स्थानेषु ब्रह्मवाणीलक्ष्मीविष्णुशिवसूर्याग्निचन्द्रदेवतं लला-
टकन्धरांसवाहुर्कूर्परमणिब्रन्धवक्षः कुक्षिनाभिपार्श्वद्वयपृष्ठेषु षोडशस्थानेषु
शिवमहेश्वरादिपञ्चकवामादिनवकाश्चिद्वयदेवतं शिरोललाटनेत्रकर्णनासा-
वक्त्रगळांसकूर्परमणिब्रन्धहृदयपार्श्वनाभिगुह्यद्वयस्निगूरुजानुजङ्घनपादरूपेषु
द्वात्रिंशत्स्थानेषु अष्टमूर्त्यष्टविद्येश्वराष्टदिक्पालाष्टवसुदेवतं करपादांगुलि-
पङ्क्तिभिस्तह षट्त्रिंशत्स्थानेषु शिवशक्तिमहेश्वरसदाशिवशुद्धविद्यामायावि-
द्याकलारागकालनियति पुरुषप्रकृत्यहङ्कारबुद्धिमनश्चोक्तं त्वक्क्षुब्धिह्लाद्वा-
णवाक्पाणिपादपायूपस्थशब्दस्पर्शरूपरसगन्धाकाशवायुवह्निसलिलपृथिवीभू-
ततत्त्वदेवताकं देशकालाद्यपेक्षया यथावसंभवं कर्तव्यम् । षट्त्रिंशत्-
स्थानपक्षे शिवाद्याकाशान्ततत्त्वानि वृत्ताकाराणि स्फटिकसूर्यकान्त चन्द्र-

कान्तगोक्षीर विद्रुमहरिताञ्जनेन्द्रायुधेन्द्रकोपमेवपद्माराग विद्रुमेन्द्रनीलकुङ्कुम-
जपाकुसुमेन्द्रायुध सूर्यकान्तकनक दूर्वा हरिद्रा करवीर काळमेघनीलम-
णि मौक्तिक माणिक्यकनकस्फटिकवर्णानि कृष्णं चतुरश्रं वायुं वृत्तं त्र्यश्रं
वाङ्गि सितमर्द्धचन्द्राकारं जलं पीतं चतुरश्रं पृथिवीतलञ्च विभाव्य हां
शिवतत्त्वरूपाय शिवायनम इत्यादिमन्त्रैस्तत्तत्स्थानेषु पुण्ड्राणि धारयेत् ।
एवं पक्षान्तरेण्यूहनीयमेव । तत्तत्पूर्वाचारप्राप्तनानादिव्यागमस्मृतिपुराणा-
द्युक्तस्थानसंख्यादिव्यान्तरदेवतान्तरयुक्तानिवा पुण्ड्राणि धारणीयानि ।
इति भस्मधारणक्रमः ॥

॥ रुद्राक्षधारणविधिः ॥

अथरुद्राक्षधारणम् । तदपि भस्मधारणवत् शिवपूजायां नित्यम् ।
रुद्राक्षञ्च ब्राह्मणादिभिः क्रमेण श्वेतरक्तपीत कृष्णवर्णं ग्राह्यम् । उक्तवर्णा-
न्नामे ब्राह्मणैश्चतुर्विधमपि धारणीयम् । रक्तादिवर्णत्रयं क्षत्रियैः । पीता-
दिद्वयं वैश्यैः । शूद्रैस्तु कृष्णमेव धार्यम् । सर्वेवा सर्वैर्यथा लाभं धार्यम् ।
शिरसि कण्ठे कर्णयोर्बाह्वोर्मणिबन्धयो रुरसिच स्वशिरःप्रमृणाद्युचितसं-
ख्याविशेषयुक्तं वा । शिरसि चत्वारिंशत् कण्ठे द्वात्रिंशत् कर्णयोः प्रत्ये-
कं षट् बाह्वोः प्रत्येकं षोडश मणिबन्धयोः प्रत्येकं द्वादश वक्षसि अष्टोत्तरश-
तमित्येवं अष्टचत्वारिंशदधिकशतद्वयसंख्याकं वा । शिखायामेकमित्येका-
धिकं वा । शिखायामेकं मस्तके षट्त्रिंशद्वक्षसि पञ्चाशत् साष्टशतमुप-
वीतं कण्ठकर्णं बाहुमणिबन्धे पूर्ववदिति पञ्चनवत्युत्तरद्विशतसंख्या-
कं वा । शिरसि अष्टोत्तरशतसंख्या नाभ्यन्तमालिकात्रयं कण्ठकर्णव-
क्षो बाहुमणिबन्धे पूर्ववदिति द्व्यशीत्युत्तरपञ्चशतसंख्याकं वा धारणीयम् ।
वज्रमाणिक्यवैडूर्यं प्रवालमौक्तिकरूपपञ्चरत्नसहितरुद्राक्षधारणं ज्वरग्रह पि-
शाच मेह कुष्ठभमन्वरकुमारग्रहापस्मारनिवारकं मकुटकुण्डलकर्णिकाहार-

केयूरकटकोदरबन्धादिषु तद्धारणं मममृत्युविनाशकं आयुश्रीकीर्तिवर्द्धनं
 मन्यत रुद्राक्षधारणात् । शिखायां तद्धारणं कोटिगुणफलं कर्णयोः क-
 ण्ठे भुजयो रूतरोत्तरदशगुणफलं हस्तयेरपरिमितफलं । एकवक्त्रस्य
 रुद्राक्षस्य शिखायां सङ्कोप्य धारणं ब्रह्महत्यादोषशस्त्राग्नि चोरवृष्ट्यादिमहा-
 भयहरं आयुश्रीकीर्तिवर्द्धनं भुक्तिमुक्तिकरं सर्वसिद्धिप्रदञ्च । द्विवक्त्रं
 गोहत्यादोषहरम् । त्रिवक्त्रं स्त्रीहत्यादोषहरम् । चतुर्वक्त्रमगम्यागम-
 नाभक्ष्यभक्षणदोषहरम् । पञ्चवक्त्रं सर्वपापहरम् । षड्वक्त्रं दक्षिणकरे
 धृतं भ्रूणहत्याहरम् । सप्तवक्त्रं सुवर्णस्तेयगोहत्यादोषहरम् । विषहरञ्च ।
 अष्टवक्त्रं गुरुत्पदोषहरं सर्वकूटव्यवहारदोषहरञ्च । नववक्त्रं वामकरे
 धृतं च लक्षकोटिमहापातकदोषहरम् । दशवक्त्रं ग्रहपिशाचवेताळब्रह्म-
 राक्षससर्पसिंहव्याघ्रादिभयहरम् । एकादशवक्त्रं शिखायां धृतं सहस्रा-
 श्वमेधशतवाजपेयशतसहस्रगोदानफलप्रदञ्च । द्वादशवक्त्रं कण्ठदेशे धृतं
 बहुदक्षिणगोमेधाश्वमेधफलप्रदं मैश्वर्याभिवृद्धिकारि दंष्ट्रिशृङ्खिचोराग्नि-
 भयहरं सर्वपापक्षयकरञ्च । त्रयोदशवक्त्रं मत्तुलभोगप्रदं रससाधनधातुवा-
 दघुटिकादि सिद्धिकरं पितृमातृभ्रातृस्त्रीविधदोषहरम् । चतुर्दशवक्त्रं स-
 र्वकार्यसिद्धिकरं सकलव्याधिपापहरं ज्ञानयोगसिद्धिकरञ्च । मूर्ध्नि भुजक-
 ण्ठकर्णव्यतिरेकेणान्येष्वङ्गेषु क्षयवृद्धिसूतकल्मीसङ्गतिमलमूत्रोत्सर्जनमत्स्य-
 मांसलज्जनकतकशिग्रुश्लेष्मातकभक्षणादिसमयेषु रुद्राक्षधारणं वर्जयेत् ।
 रुद्राक्षदानकल्पोक्तप्रकारेण तद्दानं सर्व वेदपुराणाङ्ग्ययनसर्वयज्ञदानानुष्ठा-
 नसर्वतीर्थभिगमनफलप्रदं सर्वरोगहरं शतलिङ्गस्थापनशतलिङ्गदानसहस्र-
 श्रीमूर्तिदानसहस्रकन्यादानफलप्रदं पुत्रमित्रादिसहितसकलैश्वर्यभोगप्रदं
 शिवसायुज्यदं प्रतिग्रहीतुरपि शिवभक्तस्य तावत्फलदञ्च । पौर्णमास्य-
 मावास्यासंक्रान्त्युपरागजन्मनक्षत्रादिदिवसेषु रुद्राक्षधारणं सर्वपापक्षय-

करम् । पूजाकाले रुद्राक्षधारण मीशानमन्त्रेण शिरसिस्कार्यं कर्णयोस्त-
त्पुरुषमन्त्रेण कण्ठादिष्वधोरमन्त्रेण वक्षसि व्योमव्यापिमन्त्रेण ॥

॥ सकळीकरणप्रकारः ॥

अथ करन्यासाङ्गन्यासरूपं सकळीकरणम् । तत् त्रिविधम्— गृह-
स्थानां सृष्टिन्यासरूपं ब्रह्मचारिणां स्थितिन्यासरूपं यतिवानप्रस्थान-
संहारन्यासरूपम् । इहसृष्टिन्यासरूपमुच्यते— करौ गन्धादिलेपितौ कृत्वा
वामकरतलं तत्पृष्ठञ्च मणिबन्धात्समारभ्य दक्षिणपाणिना हः अक्षार-
फडिति प्रतिमार्जनं अत्रमन्त्रेण द्विःपरिमृज्य तेनैव मन्त्रेण दक्षिणकरत-
लं तत्पृष्ठञ्च वामकरेणैकवारं प्रमृज्य करावामणिबन्ध मन्त्रतेजसा व्याप्तौ
सञ्चिन्त्य संपुटीकृत्यांगुष्ठद्वयमङ्ग्ये अमृतरूपं शक्तिमण्डलं ध्यात्वा ते-
नामृतेन हांशक्तयेवौपडिति कवचद्वयमाप्लाव्य योजितांगुष्ठद्वयकार्णिकेकरसं-
पुटकमले ओं हां शिवासनायनमः इति त्रिन्यस्य तन्मङ्ग्ये ओं हां हं हां
शिवमूर्तयेनम इति तेजोमयीं स्थिरविद्युन्निभां सितवर्णीं शिवस्य सूक्ष्ममूर्तिं
त्रिन्यस्य हां ईशानमूर्ते नमः इत्यंगुष्ठयोस्तर्जनीभ्यां त्रिन्यस्य तर्जन्यादि-
षु कनिष्ठान्त मंगुष्ठाभ्यां हेंतत्पुरुषवक्त्राय नम इत्यादि चतुरोमन्त्रान्विन्य-
स्य हांहौ विद्यादेहायनमइत्यंगुष्ठाभ्यां करतलयो रष्ट्रत्रिंशत्कलामयं सदा-
शिवात्मकं स्थूलं विद्यादेहं त्रिन्यस्य नेत्रेभ्योनमइति नेत्रं करतलयोर्विन्यस्य हां
हौ शिवायनमइति अंगुष्ठानामिकाभ्यां सदाशिबदेहक्यापकं शिवमावाहयेत् ।
ततः कनिष्ठिकादिषु हांहृदयायनमइत्यादि नेत्रमन्त्रव्यतिरिक्तान् पञ्चम-
न्त्रान्क्रमेण त्रिन्यस्य वामदक्षिणकरौ तदितरकराभ्यां कवचायनम इति
अवकुण्ठ्य करद्वयं संयोज्य त्रौपडन्तमूलेन परमीकुर्यात् । न्यस्तानां हृदय-
शिरशिखादीनां कलानाञ्च भिन्नभिन्नवर्णानां मावाहितपरमशिवतेजसाऽ
तिव्रव्रतेन तत्तद्दर्पतासिभावनं परमीकरणम् । ततः अङ्गन्यासं कुर्यात् ॥

दाक्षिणांगुष्ठानामिकाभ्यां हां शिवासनायनम इति देहमर्त्ये हृदिवा मूलाधारात् समुद्धृतं श्वेतं शिवस्यासनपङ्कजं विन्यस्य ओं हां हां हां शिवमूर्तयेनम इति नाभीकन्दादि हृदयादिवा भ्रूमध्यपर्यन्तं तेजोमयीं शिवस्य सूक्ष्ममूर्तिं विन्यस्य मुष्टिं ब्रह्माङ्गुष्ठेन ईशानमन्त्रं मूर्ध्नि विन्यस्य अङ्गुष्ठयुक्ततर्जण्यादिभिर्वक्त्रे हृदि गुह्ये पादयोश्च तत्पुरुषमन्त्रादीन् क्रमेण विन्यस्य, भ्रूमध्यादिब्रह्मरन्धान्तं हां हां विद्यादेहायनम इति विद्यादेहं विन्यस्य नेत्रमन्त्रं नेत्रेषु मध्यमांगुळिभिस्तिष्ठभिर्विन्यस्य तस्मिन्गुष्ठानामिकाभ्यां हां हां शिवायनम इति परमशिवमावाहयेत् । ततो हृदयशिरशिखास्थानेषु स्वांगुष्ठयुक्तकनिष्ठिकानामिकामध्यमाभिर्विन्यस्य कण्ठप्रावरणत्वेन स्तनमध्यान्तं कवचतर्जनीभ्यां विन्यस्य हस्ततलयोरस्त्रमनामिकांगुष्ठाभ्यां त्रिवारं विन्यसेत् । सर्वेऽप्येते मन्त्रा नमोन्ताः । अस्त्रमन्त्रस्तु हुंफडन्तः । ततो हुंफडन्तास्त्रमन्त्रेण ताळत्रयपुरस्सरं दिग्बन्धनं कृत्वा कवचेनावेष्ट्य वीपञ्चन्तमूलेन महामुद्रां प्रदर्शयेत् । मस्तकादिपादान्तं हस्ताभ्यां संस्पर्शनं महामुद्रा । ततश्शिवसमानरूपता मात्मनश्चिन्तयेत् । इत्थं कृताङ्गन्यासो वद्वपद्मशिरोवेष्टनमस्तकत्राणकंकटककरगृहीतास्त्रभीषणो भटइव क्षुद्राणामप्रभृष्योभवतीति सकळीकरणम् । अथ सामान्यार्थपात्र मन्त्रमन्त्रेण प्रक्षाल्य बिन्दुस्थानस्त्रवदमृततया भावितेन शुद्धजलेन हां हृदयायवौषडिति आपूर्य हांहृदयायनम इति सप्तवारमभिमन्त्र्य कवचेनावकुण्ठ्य गन्धपुष्पादिभिरभ्यर्च्य धेनुमुद्रां प्रदर्शयेत् । इदं सामान्यार्थजलं शिवमपहाय अन्येषां द्वारपालादीनां साधारणम् ॥

॥ द्वारपालार्चनम् ॥

अथ द्वारपालार्चनम् । तस्यायं क्रमः—अस्त्रपञ्जरमध्यस्थं आत्मानं भावयन् प्राच्यान्यान्मायान्तमेवातिशतत्त्ववर्गं मनसाऽतिलङ्घ्य शिवपूजा-

मन्दिरं वृत्ताकारं रक्तवर्णशुद्धविद्यातत्त्वामकं भावयन् भोगमोक्षकामः
 पूर्वद्वारे द्वारपालानर्चयेत् । कीर्तिविजयसौभाग्यकामः दक्षिणद्वारे
 केवलं मोक्षकामः पश्चिमद्वारे । उदग्द्वारे तु पूजा न कर्तव्या । सामान्या-
 र्थ्योदकेन द्वारमस्त्रमन्त्रेण संप्रोक्ष्य बहिर्द्वारपालानर्चयेत् । ते च गणपत्या-
 दयः । तत्र द्वारस्योद्धोदुम्बरमुखे दक्षिणवामभागयोर्मध्ये च गणपतिसरस्व-
 तीमहालक्ष्म्यः उपविष्टाः । वामदक्षिणव्यवस्था च देवमपेक्ष्य द्वारे प्रवि-
 शन्तं पूजकमपेक्ष्य वा ग्राह्या । द्वारस्य बहिःप्रदेशे दक्षिणपार्श्वे नन्दी
 दक्षिणपार्श्वे एव नन्दिन उत्तरभागे गङ्गा वामपार्श्वे महाकाळः वामपार्श्वे
 एव तस्य दक्षिणभागे यमुना च स्थिताः । हां गणपतये नमः । श्यामवर्णं
 ततोक्षसूत्रपाशाङ्कुशान् पुष्करेण बीजापूरञ्च धारयन्तं गणपतिं पूजयामि ।
 हां सरस्वत्यैनमः । श्वेतवर्णां मक्षमालापुस्तकधरां वर्णावादनव्यापृतकरद्व-
 यां सरस्वतीं पूजयामि । हां महालक्ष्म्यै नमः । श्रीफलकमलभयवरधा-
 रिणीं उभयपार्श्वस्थितगजयुगलहस्तोद्धृत हेमकुम्भामृत धाराभिषिच्यमानां
 महालक्ष्मीं पूजयामि । हां नन्दिने नमः । अरुणजटामकुटधरं त्रिशूला-
 क्षमालतर्जनीमुद्गरधारिणं स्थूलदेहं नन्दिनं पूजयामि । हां गङ्गायैनमः ।
 धवळवर्णां मकरवाहनां ममृतकलशचामरधारिणीं गङ्गां पूजयामि । हां महा-
 काळाय नमः । कृष्णवर्णां दंष्ट्राकरालभ्रुकुटीभीषणस्थूलदेहं शूलकपाल-
 मुद्गरतर्जनीमुद्राधारिणं महाकाळं पूजयामि । हां यमुनायैनमः । श्याम-
 वर्णां कूर्मवाहनां चामरामृतकलशधारिणीं यमुनां पूजयामि । तत्तत्स्था-
 नेषु पूजयेत् । सर्वे एते द्वारपालाः गङ्गायमुने विना त्रिणेत्राः । सर्वे चैते
 द्वारसमानमुखाः । श्लोकैः कवाटोद्घाटनप्रार्थनापूर्वक मस्त्रमन्त्रेण कवाटमु-
 द्घात्र्य । हौं शिवाय नम इति नेत्रयोर्विन्यस्य । दिवि स्थितान् विघ्नान् दिव्य-
 व्यानर्घटसन्त्रस्तान् कृत्वा । न भोगान् विघ्नान् तजन्त्यंशुशेक्षितपुण्यसत्त्व-

स्तान्कृत्वा । भूमिगतान् विघ्नान् दक्षिणपार्श्विघातत्रयतस्तान् कृत्वा ।
 अस्तायुहंफडिति मन्त्रेण त्रिविधान् विघ्नानुत्सारयेत् । अथ द्वारस्य देह-
 ळीशाखां वामांसंश्रितो दक्षिणां देहळीमस्पृशन् दक्षिणपादेन शिवमन्दिरं
 प्रविश्य । हां अस्त्रायनमः । अग्निवर्णं चतुर्वक्त्रं शक्तिशूलाभयवरान्वित-
 करचतुष्टयं जटामकुटालंकृत मथ्रेन्दुशेखरं सकलविघ्ननिवारकं अस्त्रं पूज-
 यामीति देहळीमध्ये शिवमन्दिराभिमुखतया स्थितं अस्त्रराजं प्रीत्या परा-
 वृत्य तदभिमुखः पूजयेत् । राजा ब्रह्माणं परावृत्य तदभिमुखः पूजयेत् ।
 ततः हांब्रह्मणेनमः । कनकवर्णं सश्मश्रुचतुराननं तुन्दिलं दण्डाक्षवलयस्त्रक-
 मण्डलुधारिणं वास्त्वधिपतिं ब्रह्माणं पूजयामीति । ब्रह्माणमपि देहळी-
 मध्य एव पूजयेत् । ततो द्वारस्याभ्यन्तरे दक्षिणपार्श्वे हां नन्दिकेश्व-
 रायनमः । रक्तवर्णं त्रिणेत्रं चन्द्रकलालंकृतजटामकुटं मृगपरशुनमस्कार-
 मुद्रान्वितकरचतुष्टयं बाहुमूले वेत्रं क्रत्यां क्षुरिकांच धारयन्तं भस्मरुद्राक्ष-
 धारिणं वानरास्यं नन्दिकेश्वरं पूजयामीति द्वारस्याभ्यन्तरदक्षिणे पार्श्वे पूज-
 येत् । हां सुं सुयशायै नमः । श्यामवर्णा मुत्पलालंकृतदक्षिणकरां
 सुयशादेवीं पूजयामीति द्वारस्याभ्यन्तरे सुयशादेवीं पूजयेत् । ततश्शिवं
 प्रदक्षिणीकृत्य निर्ऋतिकोणे ब्रह्माणं पूजयेत् । पूजाचैतेषां आसनदाना-
 वाहन स्थापन सन्निधान सन्निरोधन पाद्याचमनार्घ्य गन्धपुष्पधूपदीपदाना-
 न्तं नैवेद्यताम्बूलदानान्तंवा प्रत्येकं कर्तव्या । अशक्तौ मध्यएव सर्वेभ्यो
 द्वारपालेभ्योनमइति गन्धपुष्पादिभिः पूजयेत् । द्वारपा देवदेवस्य द्वारं रक्षत
 भक्ततः । निवार्य विघ्नसङ्घात मित्याज्ञा पारमेश्वरीति शिवाज्ञां श्रावयेत् । इदञ्च
 द्वारपालार्चनं आत्मार्थपूजायामागमभेदेन विहितप्रतिषिद्धत्वात् तद्विकल्प-
 कमिति नवैकल्पम् । तदकरणे नप्रत्यवायः करणे अभ्युदयः षोडशि-
 ग्रहन्यायेन ॥

अथ पूजोपकरणं सर्वं शिवाग्रे सन्निधाप्य देवस्य दक्षिणभागे आग्ने-
 यभागेवा उत्तराभिमुखः स्थित्वा रुचिरं स्वस्तिकं वाऽभ्यस्तमासनमास्थाय
 पश्चानामात्मस्थानद्रव्यमन्त्रलिङ्गशुद्धीनां मध्ये प्रथम मात्मशुद्धिं कुर्यात् ।
 अयमूद्धोदुम्बरादिषु गणपत्यादिपूजाप्रकारो यथोक्तलक्षणशिवमन्दिरसद्भावे
 आत्मशुद्धेः पूर्वं कर्तव्यः । तद्धेतुं विहितम् । गृहस्थेशानदिग्भागे शिलामयं
 पक्षेष्टकामयं शुद्धदारुमयं मृन्मयं वा चतुरश्रमायतं वृत्तं पूजागृहं वा
 यजमानमध्यांगुलिपर्वतृतीयपर्वान्तराळमध्यपर्वदेवत्यरूप उत्तममध्यमाधम-
 भेदभिन्नांगुलिचतुर्विंशत्याख्यहस्तमानेन त्रिपञ्चसप्तनवत्रयोदशसप्तदशविं-
 शत्येकविंशतिद्वात्रिंशद्विंशस्तान्यतमप्रमाणमेकं द्विभूमं त्रिभूमं वा पूजागारं नि-
 र्माय तत्पञ्चवा विभज्य तन्मध्यभागे शिलासुधे वर्जयित्वा मृन्मयी मिष्ट-
 काचितां वा चतुष्कोणस्तंभयुक्तां स्तंभरहितां वा पौडशांगुलोत्सेधां अष्टा-
 दशांगुलोत्सेधां वा वेदिकां विरचय्य तदुपरि पश्चिमभागे एकतालविस्ताराया-
 मं पञ्चांगुलोत्सेधं गर्भगृहस्थानीयदेशं तस्य पूर्वभागेतादृशायामविस्तारोत्सेध
 मर्द्धमण्डपस्थानीयदेशं च कृत्वा तस्य पूर्वभागे पञ्चतालायामं चतुस्तालवि-
 स्तारमष्टांगुलोत्सेधं वेरमण्डपस्थानीयदेशं च कल्पयेत् । तत्र गर्भगृह-
 स्थानीयदेशे सौवर्णी राजतं ताम्रं दारुमयं वा चतुरश्रमायतं वृत्तं वा पेट-
 कं स्थापयेत् । वेरमण्डपस्थानीयदेशे द्विहस्तायतं मेकहस्तविस्तृतं वा द्वाद-
 शांगुलोच्छ्रायं वा कमलभूपितपेटकं विन्यस्य तदुपरि नमनीं तन्मानां प्रभा-
 र्यं तन्मध्ये जीवगजदन्तादिनिर्मितं पीठं विन्यस्य तदुपरि सुवर्णादिरचितं
 पद्मपीठं पश्चिमभागरचितप्रभामण्डलसहितं पूर्वाभिमुखं स्थापयेत् । पूजा-
 मण्डपञ्च प्रकीर्णकुसुमधूमामोदचन्दन चर्चावितान मुक्तादामध्वजपताका-
 दर्पण प्रदीपादिभि रल्लङ्घ्यतेति । एवंविधपूजामण्डपाभावे शिवपूजास्था-
 नमेव तादृशं पूजामण्डपं मनसि भावयेत् । शिवपीठसमोपाविष्टः तत्रैव

द्वारपालार्चनमात्मशुद्धेः पूर्वं पश्चाद्वा कुर्यात् ॥ इति द्वारपालार्चनम् ॥

॥ आत्मशुद्धिप्रकारः ॥

अथ आत्मशुद्धिः। सा द्विविधा । पूजकजीवस्य शिवभावापादनात्मिका जीवशुद्धिरूपा पूजकदेहस्य शिवदेहत्वापादनात्मिका देहशुद्धिरूपा च । तत्रायं जीवशुद्धिप्रकारः । त्रिः प्राणानायम्य देहान्तर्गतमशुद्धवायुं रेचक-
त्रिप्राणायामेनास्त्रमन्त्रेणोत्सार्य बाह्यवायुनोदरं प्रपूर्य पादांगुष्ठद्वयादारभ्य
यावन्मूलाधारं द्विधाभूतां तत ऊर्द्धं मात्रह्वरंध्र मेकाभूता मधोमुखैः पद्ममु-
कुलैः युक्तां शरीरान्तरालेति सूक्ष्मां विबुद्धेखामिव भास्वरा मन्तस्सुषिरयुक्तां
सुषुम्नानाडीं संचिन्त्य तन्मध्ये हूमिति शिखाबीजं ज्वलन्तं संचिन्त्य हृत्क-
ण्ठतालुभ्रमध्यब्रह्मरन्ध्रेष्वधोमुखतया स्थितानि पद्ममुकुलानि पूरककुम्भकरे-
चकैर्विकसितोत्तंभितोर्द्धमुखीकृतानि भावयित्वा मूलाधारप्रदेशे दीपशिखा-
वत् ज्वलन्तं हूङ्कारं हुंफडिति सन्ततोच्चारणेन ऊर्द्धमुद्गच्छन्तं ध्यायन् तेन
पञ्चापि ब्रह्मादिप्रन्धीन्यक्षनाळग्रंथीन् भिन्नान् भावयित्वा हुंकारं प्रतिनिवृत्य
वायुं विरेचयेत् । पुनरपि हूङ्कारं मूलाधारे ध्यायन् पूरकवायुनोपसंहृतसर्व-
शरीरव्यापकचैतन्यं हृत्पङ्कजाश्रितं पुर्यष्टकरूपसूक्ष्मदेहान्वितं जीवं पुर्य-
ष्टकादादाय स्फुरत्तारकाकारमतिसूक्ष्ममेकाकिनं हामिति हृदयबीजसंपुटितं
कृत्वा हूङ्कारं मूर्ध्नि निवेश्य कुम्भकं कृत्वा वायुमूर्द्धं प्रवर्तयन् संहारमुद्रया त-
मादाय द्वादशान्तर्पर्यन्तं नीत्वा तदुपरि स्थिते परमाशिवे योजयेत् । एवं च जीवः
स्थूलसूक्ष्माशुद्धदेहोपाधिनिर्मुक्तः शिवसायुज्यप्राप्तनिर्मलज्ञानक्रियाशक्ति-
युक्तः शुद्धो भवति । यद्वा जीवं द्वादशान्तर्पर्यन्तं नीत्वा हृदयकमलएव शक्ति-
मण्डलसंपुटितं कृत्वा भूतशुद्धिसमयकर्तव्यदेहदाहो रक्षेत् । तत्रायं क्रमः
हृत्कमलकार्णिकोपरि हां सूर्यमण्डलायनमः । हां सोममण्डलायनमः । हां

अग्निमण्डलायनमः । हां शक्तिमण्डलायनम इति विन्यस्य हां हं हां
 अःत्मनेनमः इति देहव्यापकं जीवात्मानमादायोपसंहृतव्यापकरूपं स्फुर-
 त्त्तारकाकारं सञ्चिन्त्य तं शक्तिमण्डलस्योपरि विन्यस्य तस्योपरिच शक्ति-
 वह्निसोमसूर्यमण्डलानि क्रमेण विन्यस्य ऊर्ध्वाधस्थितशक्तिमण्डलद्वयावनि-
 स्सृतामृतपरिप्लुतं भावयेत् । एवं जीवस्य रक्षामात्रं कर्तव्यम् । तस्य
 दीक्षाकाल एव शुद्धत्वात् प्रतिदिवसं पूजासमये शुद्धिर्नीपेक्षितेति ॥

॥ देहशुद्धिप्रकारः ॥

अथ देहशुद्धिः । साद्विविधा सूक्ष्मदेहशुद्धिः स्थूलदेहशुद्धिश्च । तत्र
 शब्दस्पर्शरूपरसगन्धबुद्ध्यहङ्कारमनोरूपपुरुषष्टकात्मकसूक्ष्मशरीरशुद्ध्यर्थं हृ-
 त्कण्ठतालुभ्रमक्षयब्रह्मरन्ध्रस्थितेषु ब्रह्मादिषु कारणपुरुषेषु ब्रह्मणि शब्दस्प-
 शौं प्रविलापयामि । रसंविष्णौ प्रविलापयामि । रूमगन्धौ रुद्रे प्रविलाप-
 यामि । बुद्ध्यहङ्कारौलीश्वरे प्रविलापयामि । मनस्सदाशिवे प्रविलापयामी-
 ति सूक्ष्मशरीरांशान् शब्दादीन् प्रविलापयेत् । ततः स्थूलशरीरशुद्ध्यर्थं
 स्वशरीरे पादादि द्वादशान्तस्थानेषु स्थितानि वक्ष्यमाणस्थानाकृतिरूपादि-
 युक्तानि पञ्चमहाभूतानि ध्यात्वा पृथिवीमप्सु प्रविलापयामि । अपोऽग्नौ प्रवि-
 लापयामि । अग्निं वायौ प्रविलापयामि । वायुमाकाशे प्रविलापयामि । आकाशं
 पराशक्तौ प्रविलापयामि । पराशक्तिं परशिवे प्रविलापयामीति भावयेत् । इयं
 स्वकारणेषु पृथिव्यादिप्रविलापनरूपा भूतशुद्धिः । अन्यातत्तत्तत्गुणक्षपणरूपा ।
 गुणक्षपणरूपाश्च द्विविधा । प्रत्येकशोधनरूपा परस्परशोधनरूपाश्च । तत्रा-
 द्यायथा-पादाचारम्य जानुपर्यन्तं चतुरश्रं पीतवर्णं कठिनस्वभावं वज्रलाञ्छितं
 ह्रामिति हृदयबीजेन पार्थिवबीजसहितेन युक्तं ब्रह्मणा कारणेश्वरेणाधिष्ठितं
 निवृत्तिकलारूपं पार्थिवमण्डलं भावयामीति विचिन्त्य ह्रामं निवृत्तिकला-
 यै हुंफडिति मन्त्रेण पञ्चभि रूद्रातैः पृथिव्या गन्धरसरूपस्पर्शशब्दगु-

णानुत्सारयेत् । ततो जान्नादिनाभिपर्यन्त मर्धचन्द्राकारं श्वेतवर्णं द्रवस्वभा-
वं पद्मलाञ्छितं ह्रीमिति शिरोबीजेनाप्यबीजसहितेन युक्तं कारणेश्वरेण वि-
ष्णुनाऽधिष्ठितं प्रतिष्ठाकलारूपमाप्यमण्डलं भावयामीति विचिन्त्य ह्रीं प्र-
तिष्ठाकलायै हुंफडिति मन्त्रेण चतुर्भिरुद्धातै रपां रसरूपस्पर्शशब्दगुणा-
नुत्सारयेत् । ततो नाभ्यादिकण्ठपर्यन्तन्ध्यश्रं रक्तवर्णं पचनस्वभावं स्वस्ति-
कलाञ्छितं ह्रीमिति शिखामन्त्रेणाग्निबीजसहितेन युक्तं रुद्रेण कारणेश्वरेणा-
धिष्ठितं विद्याकलारूपमग्निमण्डलं भावयामीति विचिन्त्य हं विद्याकलायै
हुंफडिति मन्त्रेण त्रिभिरुद्धातै रग्निगतान् रूपस्पर्शशब्दगुणानुत्सारयेत् ।
ततः कण्ठादि भ्रूमध्यपर्यन्तं षडश्रं कृष्णवर्णं चलनस्वभावं षड्बिन्दुला-
ञ्छितं हैमतिकवचमन्त्रेण वायुबीजसहितेन युक्तं महेश्वरेण कारणेश्व-
रेणाधिष्ठितं शान्तिकलारूपं वायुमण्डलं भावयामीति विचिन्त्य ह्रौं शान्ति-
कलायै हुंफडिति मन्त्रेण द्वाभ्यामुद्धाताभ्यां वायोःस्पर्शशब्दगुणानुत्सारयेत् ।
ततो भ्रूमध्यादिद्वादशान्तपर्यन्तं वृत्ताकारं धूम्रवर्णं आकाशस्वभावं बिन्दु-
शक्तिलाञ्छितं हः इति अस्त्रमन्त्रेण संयुक्तं सदाशिखेन कारणेश्वरेणाधिष्ठित
मांकाशमण्डलं भावयामीति विचिन्त्य ह्रौं शान्त्यतीतकलायै हुंफडिति मन्त्रे-
ण एकोद्धातेन आकाशस्य शब्दगुणमुत्सारयेत् । एतानि पृथिव्यादिमण्ड-
लानि हृत्कण्ठतालुभ्रूमध्यब्रह्मरन्ध्रगतानि विभाव्यशोधयेत् । इति प्रत्येका-
शोधनप्रकारः ॥ परस्परशोधनेत्वं विशेषः—सर्वाणि पृथिव्यादि-
मण्डलानितत्तशोधनसमये पादादिमूर्धान्तव्यापकानि भावयेत् । पृ-
थिवीशोधने तद्गुणपञ्चकोत्सारणानन्तरं पृथिवीस्वविरुद्धवाय्वभिभूतां
वाय्वाकारापन्नां वायुशोधनसमये वायुं स्वविरुद्धपृथिव्यभिभूतं पृथि-
व्याकारापन्नञ्च भावयेत् । एवं जलानलावपि तत्तद्गुणोत्सारणानन्तरं स्ववि-
रुद्धानलजलाभिभूतानलजलाकारापन्नां भावयेत् । आकाशगुणोत्सारणा-

नन्तर माकाशं नित्यत्वव्यापकत्वशुद्धत्वादितद्विरुद्धगुणयुक्तपरशक्त्यात्मक-
 परमाकाशाभिभूतं तदाकारापन्नं शुद्धस्फटिकनिर्मलं भावयेदिति । इत्थं
 महाभूतानां प्रत्येकशोधनेन परस्परशोधनेनवा गुणक्षयात् क्षीणशक्ति-
 कस्य भूतसमुदायात्मकस्य शरीरस्य शोधं विभाव्य पादांगुग्राथितेन शिव-
 शक्त्यधिष्ठितेन कालाग्निना हः अस्त्राय हुंफडिति मन्त्रेण शरीरं दग्धं
 निरवशेषं निवृत्त्यादिकलामात्रशेषं शरीरगतदोषमात्रं वा दग्धं भावयि-
 त्वा द्वादशान्तस्थितशक्तिमण्डलवत्तदभूतवर्षेणाप्लावयेत् । एवं शरीरशो-
 धार्थमुक्तशक्तिप्रकारं शरीरारम्भकभूतगुणोत्सारणं कृत्वा वा स्थूलशरीरं पृ-
 थिव्यादिपञ्चभूतबीजं मायाश्रेत्रविनिक्षिप्तं धर्माधर्ममूल मिन्द्रियशाखोप-
 शाखं शब्दादिविषयालोचनपटुवं भावप्रपञ्चकुसुमं मुखदुःखफलं पुरु-
 षविहंगोपभोग्य मूर्द्धमूलमधश्शाखं षट्पृष्ठं विभाव्य प्राणायामं कुर्वन् पण्मा-
 त्रेण पूरकपूर्वार्धेन ह्रामित्युच्चारणपञ्चकयुक्तेन पत्रपुष्पफलरहितं स्तब्धं
 विचिन्त्य पूरकापराधेन ह्रीमित्युच्चारणचतुष्टययुक्तेन स्निग्धपत्रपुष्पफलोपेतं
 विभाव्य एकस्मिन्नेवोद्धातेन द्वादशमात्रेण कुम्भकेन ह्रीमित्युच्चारणत्रययुक्तेन
 सव्यपादांगुग्राथितेन कालाग्निना शुष्कं दग्धं विभाव्य रेचकपूर्वार्धेन ह्ये-
 मित्युच्चारणद्वययुक्तेन भस्मीभूय दिक्षु विप्रकीर्णं विभाव्य रेचकापराधेन
 ह्रामित्येकोच्चारणयुक्तेन स्फटिकनिर्मलं शुद्धव्योमरूपं चिन्तयित्वाऽमृतेनाप्ला-
 वयेत् । एवं देहदाहं कृत्वा यथाकृतसंख्यैरुद्धातैस्तत्तद्गुणोत्सारणपर्यन्तामे-
 ववा गुणोत्सारणादिभावनांविना पृथिव्यादिकं बन्धकत्वान्निवृत्तं भवतीत्य-
 नुसंधानपूर्वकं तत्तत्स्थानेषु वायुमनोधरणापर्यन्तमेववा भूतशुद्धिं कुर्यात् ।
 उद्धातशब्देन उद्धन्यते उत्सार्यते अनेनेति व्युत्पत्त्या भूतगुणानां तदशुद्ध्या
 उत्सारणसाधनमुच्यते । तत्तत्कलामन्त्रोच्चारणपूर्वकं पूरकं कृत्वा सुषुम्नया
 यावद्द्वादशान्तं प्राणवायोर्बुद्धप्रवर्तनरूपं कर्म । तच्च पूरकं कृत्वा कुम्भ-
 ककालं प्राणवायोर्बुद्धिप्रेरणं कृत्वा तत्प्रानतिवर्त्य दक्षिणनाड्या तद्वेधकापये-

न्तम् । एवंच एकैकस्मिन्नुद्धाते पूरकाद्यास्त्रयस्त्रयः प्राणायामा इति पृथि-
व्यां पञ्चाना मुद्धातानां पञ्चदशप्राणायामास्संपद्यन्ते । जलादिषु द्वादश-
नय पट्त्रयश्च भवन्ति । एकैकस्मिंश्च रेचकादिरूपे प्राणायामे द्वादश-
मात्राकालः । ततश्चैकैक उद्धातः षट् त्रिंशन्मात्राकालो भवति । यद्वा—
धारणार्थं कुम्भकप्राणायाम एव द्वादशमात्राकालनियमः । पूरकरेचकयो-
र्यथासंभवं कालो ग्राह्यः । जानुमण्डल मद्भुत मधिलंबित मेकवारं प्रद-
क्षिणीकृत्य अंगुलिस्फोटनकालो मात्राकालः । त्रिःप्रदक्षिणीकृत्य अंगुलि-
स्फोटनकाल इति तु सिद्धान्तशेखरादिषूक्तम् । अयञ्च कनिष्ठो मात्राकालः ।
द्विगुणो मध्यमः । त्रिगुण उत्तमः । इत्थं कालविशेषावच्छिन्नप्राणवायुप्रव-
र्तनात्मक मुद्घातमनपेक्ष्य तत्तद्गुणसमसङ्ख्यकलामन्त्रोच्चारणेन तत्तद्गुणो-
त्सारणानुसन्धानरूपां वा एकवारं तत्तत्कलामन्त्रोच्चारणेन तत्तत्कलातत्त्व-
भुवनवर्णपदमन्त्रयुक्तानां पार्थिवमण्डलादीनां स्वात्मानं प्रति प्रतिबन्ध-
कत्वनिवृत्त्यनुसन्धानात्मकपाशच्छेदमात्ररूपां वा भूतशुद्धिं कुर्यात् ॥

पार्थिवादिमण्डलानिच निवृत्तिप्रतिष्ठाविद्याशान्ति शान्त्यतीतकला-
मयानि शरीरे पादादि जान्यादि नान्यादि कण्ठादि भ्रमध्यादिच स्थितानि ।
हृत्कण्ठतालुभ्रमध्यग्रहान्ध्राश्रितानिवा शतकोटियोजन परिमाणमारभ्य
उत्तरोत्तरदशगुणपरिमाणानि चतुरश्रार्धचन्द्र त्रिकोण षडश्र वृत्तरूपाणि
वज्रपद्मद्वय स्वस्तिक षड्बिंद्वेकबिन्दुलांछितानि पीतरक्तश्वेतकृष्णधूम्रव-
र्णानि कटिनद्रवोष्णचलनावकाशस्वभावानि गन्धादिपञ्चचतुस्त्रिद्वयेकगु-
णानि ब्रह्मविष्णुरुद्रमहेश्वरसदाशिवाधिष्ठितानि बिन्दुयुक्तलकारवकाररेफ-
यकारहकाररूपैः पार्थिवादिबीजैर्युक्तानि भावनीयानि । तत्र निवृत्ति-
कलायां पृथिवीतत्त्वमेकं अष्टोत्तरशतं भुवनानि ककार एकोवर्णः अष्टाविंश-
तिपदानि सयोजानहृदयाख्या द्वौ मन्त्रौ । प्रतिष्ठाकलायां जलादिपञ्चकृत्य-

न्तानि त्रयोविंशतितत्त्वानि पट्पञ्चाशत्भुवनानि खादिमान्ताश्चतुर्विंशति-
वर्णाः द्वाविंशत्पदानि वामदेवशिरस्समाख्यौ द्वौ मन्त्रौ । विद्याकलायां पुरु-
पादिमायांतानि सप्ततत्त्वानि सप्तविंशतिभुवनानि यादिसान्तासप्तवर्णाः
एकविंशतिपदानि अघोरशिखाख्यौ द्वौ मन्त्रौ । शान्तिकलायां शुद्ध-
विद्या महेश्वरश्चेति द्वे तत्त्वे अष्टादशभुवनानि हक्षौ वर्णौ द्वादशपदानि पु-
रुषकवचाख्यौ द्वौ मन्त्रौ । शान्त्यतीतकलायां सदाशिवशक्ती द्वे तत्त्वे
पञ्चदश भुवनानि स्वराण्योडश वर्णाः एकं पदं मूलेशानास्त्राख्यास्त्रयो-
मन्त्राः । एवमेकादशमन्त्रात्मको मन्त्राध्वा । व्योमव्यापी मन्त्रगतचतु-
र्नवतिपदात्मकः पदाध्वा । पञ्चाशद्दर्णात्मकः वर्णाध्वा । निवृत्यादिपञ्च-
कलात्मकः कलाध्वा । एवं सकलाध्वगर्भाणि पृथिव्यादिमण्डलानि वि-
भावनीयानि । यद्वा—संक्षेपेण सर्वाध्वगर्भत्वं विभावनीयम् । तद्यथा—
सद्यादिपञ्चमन्त्रात्मको मन्त्राध्वा । जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिर्यतुर्यातीतरूप पञ्चाव-
स्थात्मकः पदाध्वा । पादादि हृदयादिवा पार्थिवमण्डलादिस्थानपञ्चकल्पे
भुवनाध्वा । अकारादिवर्णत्रयविन्दुनादात्मको मूलमन्त्रपञ्चवर्णात्मको वा
वर्णाध्वा । पञ्चकलात्मकः कलाध्वेति । एवं वा सर्वाध्वगर्भाणि विभाव्य
प्रागुक्तप्रकारेण संस्थानवर्णस्वभावलाञ्छनबीजमात्रयुक्तानि वा विभाव्य
शोधनीयानि । एवं पृथिव्यादिप्रविलापनरूपा तत्तद्गुणक्षेपणेन देहदाह-
रूपा देहगतग्राह्याभ्यन्तरदोषमातृदहनरूपा गुणक्षपणं विना केवलदेहदा-
हरूपा दाहं विना केवलतत्तद्गुणक्षपणरूपा बन्धकलनिवृत्यनुसन्धानात्म-
कपाशच्छेदमात्ररूपा च भूतशुद्धिः । सर्वाऽप्येषा सोद्घाता निरुद्धाता चेति
द्विविधा । तत्तद्गुणक्षपणं च प्रत्येकशोधनरूपं परस्परशोधनादिमन्त्रेण चेति
द्विविधम् ॥

सर्वाध्वगर्भत्वेनसंस्थानं च द्विविधं । भूतचिन्तनमर्गा सर्वाध्वगर्भत्वेन सं-

स्थानादिमात्रेणचेतिद्विविधं।सर्वाव्यगर्भत्वाचितनञ्च प्रपञ्चेनसंक्षेपेणचेतिद्वि-
विधं । एवमुक्तप्रकारासुभूतशुद्धिषुपूर्वाचारदेशकालाद्यनुसारेणयाकाचिद्भूत-
शुद्धिरनुष्ठेया । एवं भूतशुद्ध्यात्मिकादेहशुद्धिरुक्ता । तत्त्वशुद्ध्यात्मिकां देह-
शुद्धिं कुर्यात् ॥

यथा—प्रकृत्यहङ्कारबुद्धिमनश्चोक्तत्वक्क्षुर्निद्राघ्राणवाक्पाणिपादपायू-
पस्थशब्दस्पर्शरूपरसगन्वाकाशवायुवह्निसलिलभूमितत्त्वभूत मरूप मशुद्ध
मात्मतत्त्वं स्थूलदेहं मायाकलाविद्यारागकालनियतिपुरुषतत्त्वरूपं शुद्धाशुद्धं
विद्यातत्त्वं सूक्ष्मदेहं शिवशक्तीश्वरसदाशिवशुद्धविद्यातत्त्वरूपं शुद्धं शिवतत्त्वं
परदेहञ्च विभाव्य स्थूलदेहं सूक्ष्मदेहे तत्परदेहेच प्रविलापयेत् । उक्तप्र-
काराणामन्यतमशोधनानुष्ठानानन्तरं हां शान्त्यतीतकल्पयेनम इत्यादिभि-
र्मन्त्रैस्सूक्ष्मपञ्चकलामयस्य शुद्धसूक्ष्मशरीरस्य सृष्टिं पञ्चभिः कलामन्त्रैरेव
स्थूलपञ्चकलामयस्य स्थूलदेहस्य सृष्टिञ्च तत्तत्त्वंसनपक्षे विभाव्य हां श-
क्तये वीषाडिति शक्तिमण्डलस्तुतामृतधारयाऽऽप्लावयेत् । ततोहृत्कमल-
कार्णिकायां हामाधारशक्तयेनमः । हां धर्मासनायनमः । हां ज्ञानायनमः ।
हां वैराग्यायनमः । हामैश्वर्याय नमः । हां पद्मायनम इति मध्याग्नेयादिको-
ण चतुष्टयमध्येषु षडुत्थासनं विन्यस्य तत्र पुनस्स्थूलसूक्ष्मदेहात्मिकामवि-
भक्तकरचरणादिरूपां मूर्तिं हां हं हां आत्ममूर्तये नम इति विन्यस्य हां
विद्यादेहायनमइति अष्टत्रिंशत्कलारूपं सदाशिवरूपं ध्यात्वा शिवायनमइति
द्वादशान्तस्थ परमशिवसायुज्यं निर्मलज्ञानक्रियाशक्तिकं यजमानमूर्तिरूपं
जीवात्मानं तत्रावाह्य हृदयादिस्थानेषु हृदयादिमन्त्रान्विन्यस्य मूलेन परमी-
कृत्य वैषाडन्तशक्तिमन्त्रेण द्वादशान्तस्थितशक्तिमण्डलस्तुतबहुलामृतधारया
ऽभिषिञ्चेत् । ततो दण्डमुण्डकलाश्रीकण्ठादिन्यासान्कुर्यात् ॥

तत्रायं क्रमः— शिवासनमव्यक्तां शिवमूर्तिञ्च हृदये विन्यसेत् ।

होमीशानमूर्धनैः इति समुष्टिकांगुष्ठाग्रेण मूर्ध्नि । हें तत्पुरुषवक्त्राय नम-
 इत्यंगुष्ठतर्जनीभ्यां मुखे । हुमघोरहृदयाय नम इति अंगुष्ठमध्यमाभ्यां हृदये ।
 हिं वामदेवगुह्याय नम इत्यंगुष्ठानामिकाभ्यां गुह्ये । हं सद्योजातमूर्तये
 नम इत्यंगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां पादे । होमीशानायोर्ध्ववक्त्राय नमः । हें तत्पुरुष-
 य पूर्ववक्त्राय नमः । हुं अघोराय दक्षिणवक्त्राय नमः । हिं वामदेवाय उत्त-
 रवक्त्राय नमः । हं सद्योजाताय पश्चिमवक्त्राय नम इत्यूर्ध्व पूर्वदक्षिणोत्त-
 रपश्चिमस्थानेषु पूर्वोक्तप्रकारेण तत्तदंगुलिभिर्विन्यसेत् । एवं दण्डवक्त्रभं-
 गिन्यासानन्तरं सशक्तिकाः कलाशक्तिरहितावा वक्ष्यमाणस्थानेषु दीक्षित-
 ब्राह्मणः न्यासं कुर्यात् । क्षत्रियवैश्यौ युगान्तरे न्यासं कुर्याताम् । तदितरेश-
 क्तोरेव न्यसेयुः । यथा - हें शशिन्यै नमः । हों अङ्गदायै नमः । होमिष्टदायै नमः ।
 हों मरीच्यै नमः । हों ज्वालिन्यै नमः । इत्यूर्ध्वपूर्वदक्षिणोत्तरपश्चिममूर्धसु
 समुष्टिकांगुष्ठमुद्रया न्यसेत् । हें शान्त्यै नमः । हें विद्यायै नमः । हें प्रतिष्ठायै
 नमः । हें निवृत्यै नमः । इति पूर्वदक्षिणोत्तरपश्चिमवक्त्रेषु अंगुष्ठतर्जनीभ्यां
 न्यसेत् । हुं तमायै नमः । हुं मोहायै नमः । हुं क्षुधायै नमः । हुं निद्रायै नमः ।
 हुं मृत्यवे नमः । हुं मायायै नमः । हुं भयायै नमः । हुं तारायै नमः ।
 इत्यंगुष्ठमध्यमाभ्यां हृदयकण्ठांसद्वयनाभिजठरपृष्ठवक्षस्तु न्यसेत् । हिं
 रजायै नमः । हिं रक्षायै नमः । हिं रत्यै नमः । हिं पाल्यै नमः । हिं कामायै नमः ।
 हिं संयमायै नमः । हिं क्रियायै नमः । हिं बुद्ध्यै नमः । हिं कार्यै नमः । हिं
 धात्र्यै नमः । हिं ब्राह्मण्यै नमः । हिं मोहिन्यै नमः । हिं मनोन्मन्यै नमः ।
 इत्यंगुष्ठानामिकाभ्यां मूलाधारगुह्यवृषणोरुद्वयजंघाद्वयस्फिगद्वयकटिदक्षिण-
 पार्श्वेषु विन्यसेत् । हंसिद्ध्यै नमः । हं ऋद्ध्यै नमः । हं दूत्यै नमः । हं ल-
 क्ष्म्यै नमः । हं मेधायै नमः । हं कान्त्यै नमः । हं स्वधायै नमः । हं धृत्यै नमः ।
 इत्यंगुष्ठकनिष्ठिकाभ्यां पादद्वयकरद्वयव्राणशिरोब्राह्मद्वयेषु न्यसेत् । नम-

स्वाहादिजातिषट्कयुक्तमङ्गन्यासं च कुर्यात् । यस्यावसरोऽस्ति मतिक्षो-
भश्च न भवति स श्रीकण्ठादिन्यासषडङ्गन्यासादिक्रमपि कुर्यात् । एवं
जिविशुद्धिं देहशुद्धिपूर्वकन्यस्तमन्त्रतनुस्वरूपेण विग्रहेण च शिवरूपतां प्रा-
प्तशिवार्चनयोग्यो भवति । नाशिवश्शिवमर्चयेदित्यामनन्ति । एवं जीवदेह-
शुद्धिकरणाशक्तौ न्यासमात्रं कुर्यात् । न्यासस्यापि कृत्स्नस्य करणाशक्तौ
षडङ्गन्यासमात्रं षडङ्गन्यासमात्रं वा कुर्यात् । तावत्तैव देहात्मनोऽशुद्ध्या
शिवरूपतापत्त्या च शिवार्चनयोग्यो भवति ॥ एवं कृताङ्गन्यासोऽन्तर्यामं
कुर्यात् ॥

अन्तर्यामिक्रमः ॥

तस्यायं क्रमः— अन्तर्हृदयावकाशे दिव्यरत्नमयं शिवार्चनमण्डपं
मनसा सङ्कल्प्य तत्र शिवार्चनोपयुक्तानि सर्वाणि द्रव्याणि मनसोपनीय
विशोद्ध्य द्वादशान्तस्थितचन्द्रमण्डलगच्छदमृतधारयाऽर्घ्यपात्रादिपूरणं तत्सं-
स्कारश्च कृत्वा द्वारपालार्चनविधाय वक्ष्यमाणप्रकारेण गणेशगुरुबन्दनानुज्ञाप्राथ-
नापूर्वकं माणिक्यवर्णनाभिकन्दसमुत्थितनीलवर्णनालञ्चातिधवलवर्णाष्टदल-
हृदयकमलकर्णिकाकारसंस्थितकुण्डलिनीशक्तिरूपविद्वात्मके पीठे श्रवणाङ्गु-
ष्ठसंयोगाधिगम्यनादरूपं दीपशिखाकारलिङ्गं विचिन्त्य पीठे वक्ष्यमाणप्र-
कारेण शक्त्यादिशक्त्यन्तं शिवासनमभ्यर्च्य लिङ्गेशिवमूर्तिं त्रिधादेहं चाम्य-
र्च्य तत्र परमशिवमावाहनादिक्रमेण ध्यात्वाऽन्तस्संस्कारैरभ्यर्च्य द्वादशान्त-
स्थितबहुलामृतधारयाभिषिच्य वस्त्राभरणादिभिः वैराग्यचन्दनेन चालङ्कृत्या-
हिंसापुष्पं समर्प्य यामित्यादिप्रकारेण अहिंसेन्द्रियनिग्रहक्षमादानज्ञानतप-
स्तप्यभावरूपै रष्टभिः पुष्पैः अभ्यर्चयेत् । ततो मनसि पात्रे प्राणमग्नि मह-
ङ्कारभ्रमशिखां च सङ्कल्प्य धूपं दद्यात् । शिवज्ञानमेव दीपं सङ्कल्प्य दद्यात् ।

विषयेभ्यः प्रत्याहृतं मनो नैवेद्यमिति भावयित्वा समर्पयेत् । सुषुम्नामार्गेण प्राणस्य गमागममेव जपत्वेन भावयेत् । पार्थिवादिपञ्चधारणास्थिरीकृत-
सदाशिवावयवजातध्यानकल्पितैस्तत्तदवयवोचितैः भूषणैश्चभूषयेत् । शि-
वोऽहमिति शिवसाम्यभावनारूपमात्मनिवेदनं च कुर्यात् । यद्वा—अभि-
धेकानन्तरं गन्धशब्दस्पर्शरूपरसतन्मात्राचन्दनपुष्पधूपदीपनैवेद्यान्यात्मना
समर्पयेत् । तत्रायं क्रमः—मूलमन्त्रोच्चारणपूर्वकं हां सद्योजाताय शिवाय
गन्धतन्मात्रात्मकं चन्दनं समर्पयामि । होमीशानाय शिवाय शब्दतन्मात्रा-
त्मकं पुष्पं समर्पयामि । हे तत्पुरुषाय शिवाय स्पर्शतन्मात्रात्मकं धूपं सम-
र्पयामि । हूमघोराय शिवाय रूपतन्मात्रात्मकं दीपं समर्पयामि । हिं वामदे-
वाय शिवाय रसतन्मात्रात्मकं नैवेद्यं समर्पयामीति भावयेत् । ततो हस्तप्रक्षा-
लनमुखवासदानानन्तरं सत्वरजस्तमोगुणात्मकं तांबूलं समर्पयामीति भा-
वयेत् । ततोनीराजनं परिकल्प्य । बुद्धिस्थवायुना क्लृप्तं दर्पणं मङ्ग-
लानिच । मनोवृत्तिर्विचित्रा ते नृत्तरूपेण कल्पिता ॥ ध्वनयो गीतरूपेण
शब्दवाद्यप्रभेदतः । सुषुम्ना ध्वजरूपेण प्राणाद्याश्चामरात्मना ॥ अहङ्कारो
गजत्वेन क्लृप्तो देहो रथात्मना । मनः प्रग्रहरूपेण बुद्धिस्सारथिरूपतः ॥
सर्वगम्यन्मया क्लृप्तं तत्रोपकरणात्मनेति ॥ सर्वमात्मीयं बुद्धिमनःप्राणादि-
कं शिवपूजोपकरणत्वेन समर्पयेत् । आवरणपूजामपि वक्ष्यमाणरूपां
तत्समये कुर्यात् । ततः प्रदक्षिणनमस्कारैरिश्वं प्रसादाभिमुखं विधाय
तदाज्ञयाऽग्निकार्यं कुर्यात् ॥

अग्निकार्यक्रमः ॥

तत्रायं क्रमः—नाभौ त्रिमेखलं कुण्डं तत्राग्निं च स्वतस्सिद्धं विभा-
ज्य तमग्निमस्त्रमन्त्रेण प्रज्वालय तत्राग्नीं किञ्चिदंगारं क्रव्यादांशत्वेन भाव-

यित्वा तन्निर्द्दतिक्रोणे परित्यज्य कुण्डस्थमग्निं निरीक्षणादिभिरसंशोद्धृत्य तस्य शिवाग्नित्वसिद्धर्थं रेचकेण वायुना तं चैतन्यात्मना हृदयं नीत्वा तत्रत्येन ज्ञानाग्निना संयोज्य ततस्सुषुम्नयाद्वादशान्तं नीत्वा तत्र परमशिवेन संयोज्य तत्तेजःपुञ्जपिञ्जरं सूर्यायुतसमप्रभं भावयित्वा तं ज्ञानाग्निरूपं प्रत्यानीय नाभिकुण्डे स्थापयेत् । एवं कृते संस्कारान्तरमनपेक्ष्य शिवाग्निर्भवति । तत्र शिवाग्निं रक्तवर्णं चतुर्वक्त्रं दशभुजं सदाशिवसमानायुधं ध्यात्वा तस्य हृदयकमले आसनमूर्तिविद्यादेहविन्यासपुरस्सरं शिवमावाह्य सुषुम्नास्तुयेन द्वादशान्तस्थितामृतधाराज्यं मूलेनाष्टोत्तरशत मष्टाविंशतिवार मष्टवारं वा हुत्वा शाक्तामृतघृतपरिपूर्णनाभिकन्दकलां हृदयकमलां कृतसुषुम्नामन्तस्तुचं विभाव्य तया हां शक्तयेवौषडिति पूर्णाहुतिं हुत्वा होमसंतर्पितं शिवं नाडीमार्गेण हृत्पद्मपूजिते शिवेसंयोज्याष्टपुष्पिकयाऽभ्यर्च्य पूजां समापयेत् । तदनन्तरं भूमध्ये सर्वावयवसंपूर्णं शुद्धदीपसमाकृतिं च शिवं सकलान्पिण्डरूपेण ध्यात्वा शिवं संपूज्य पूज्यपूजकभावेन द्विधास्थितः शिवोऽहमेवेति मनस्समाधीयतामीति आत्मशुद्धिः॥

स्थानशुद्धिप्रकारः ॥

अथ स्थानशुद्धिः । तत्प्रकारः—हृद्यं ह्रस्वमुखौ करो कृत्वा हः अस्त्राय हुंफडिति ताळत्रयं कृत्वा छोटिकया दशसु दिक्षु विघ्नानुत्सार्यास्त्रमन्त्रेण ज्वलदग्निवर्णं प्राकारं कृत्वा ततोबहिः हूं कवचायनम इति दक्षिणतर्जनीभ्रमणेन परीखात्रयं च कृत्वा हांशक्तयेवौषडिति शावतं ज्योतिरुद्धमधश्च विभाव्य महामुद्रां प्रदर्शयेत् ॥ इति विघ्ननिवारणार्थं स्थानशुद्धिः ॥

॥ द्रव्यशुद्धिप्रकारः ॥

अथ द्रव्यशुद्धिः । सर्वाणि वक्ष्यमाणयागोपायोग्यानि द्रव्याणि देवः

स्य वामभागे निवेश्य वस्त्रपूतशुद्धजलपरिपूर्णजलपात्रं च दक्षिणभागेनिवेश्य
 आत्मार्चनावरणपूजार्थं गन्धपुष्पादिकं शिवार्थद्वयेभ्यः पृथग्विशेष्य अ-
 र्घ्यपाद्याचमनीयजलानि पूरयेत् । चत्वार्यर्घ्याणि ॥ सामान्यार्घ्यं विशेषार्घ्यं
 निरोधार्घ्यं पराङ्मुखार्घ्यमिति । द्वारपालवरणदेवतादीनां सामान्यार्घ्यं
 शिवस्यार्घ्यकालेषु विशेषार्घ्यं शिवस्यैव निरोधनसंस्कारसमये निरोधार्घ्यं
 विसर्जनसमये पराङ्मुखार्घ्यम् । चतुर्णां भेतेषामर्घ्याणां चत्वारि पात्राणि
 दशपलप्रमाणेन वा पञ्चपलप्रमाणेन वा सार्धद्विपलप्रमाणेन वा यथासम्भवप्रमा-
 णेन वा सुवर्णरजततम्रान्यतमद्रव्येण वा पञ्चपर्वोन्नतानि पञ्चपर्वविवृतानि
 वृत्ताकाराणि चतुरश्राकाराणि वा बहिरष्टदळपद्मांकितानि एकांगुळिप्रमा-
 णानि अंगुळचतुर्थीशघनानि उक्तप्रकारादर्थप्रमाणानि वा तदर्थप्रमाणा-
 नि वा अर्घ्यपात्राणि ग्राह्याणि । (१) पाद्याचमनपञ्चगव्यपञ्चामृतगन्धधूप-
 दीपपात्रवण्टादीन्यपि पूर्वोक्तदशपलादिप्रमाणेनैव कर्तव्यानि । तत्र पा-
 द्यपात्रं षडंगुळविस्तारं चतुरंगुळेत्सेधं चतुरंगुळविस्तारोत्सेधपादं चतुर-
 गुळनासिकं एकांगुळोष्ठं तदर्थमानं तदर्थमानं वा कर्तव्यम् । (आचमन-
 पात्रं) पाद्यक्षेपपात्रं मष्टांगुळेत्सेधं षोडशांगुळविस्तारं चतुरंगुळेत्सेधमष्टा-
 ङ्गुळविस्तारपादयुक्तं एकाङ्गुळोष्ठमुक्तप्रकारार्धप्रमाणं तदर्थप्रमाणं वा वृत्त-
 कङ्कणयुक्तपार्श्वद्वयं कर्तव्यम् । आचमनपात्रं द्वादशांगुळेत्सेधं विस्तार-
 कुक्षिकं षडंगुळविस्तारेण षडंगुळेत्सेधेन वा पादेन युक्तं द्व्यंगुळत्र्यंगुळो-
 त्सेधकण्ठं एकांगुळोष्ठं त्र्यंगुळविस्तारमुखं मैच्छिकप्रमाणमुकुळाकार-
 वितानसंयुक्तं चतुरंगुळप्रमाणितवक्त्रवयवप्रमाणरन्ध्रमूलप्रभृतिरूपापचि-
 तपरिमाणनासिकायुक्तं तदर्थपरिमाणं वा कर्तव्यम् । यद्वा पाद्याचमनीय-

१. सुवर्णाद्यभावे शुक्तिखड्गशृङ्गशिलादारुनाळिकेरकरंकादिनिर्मिता-
 निवानवमृत्पात्ररूपाणि वा पलाशाब्जकदलीदळादिकृतपर्णपुटरूपाणि वा
 ऽर्घ्यपात्राणि ग्राह्याणीति पुस्तकान्तरेऽधिकं वर्तते ॥

पत्रेभ्यर्घ्यपात्रवदेव वृक्षमन्त्रेकर्तव्ये । आचमनक्षेपपात्रमपि पाद्यक्षेपपात्रवत्कर्तव्यम् । अर्घ्यपात्राचमनाधारयंत्रिकास्तु त्रिपदीरूपाः त्रिवक्त्रपादसंयुक्ताः अष्टांगुल्योत्सवोः पाददूर्द्ध्वभागे वलयस्याधस्तात्सिंहावक्त्रांकिताः कर्तव्याः । सुवर्णाद्यसंभवे पाद्यादिपात्राप्यपि अर्घ्यपात्रवत् शिलादारुमयपत्रपुटादिरूपाणि ग्राह्याणि । तत्र सामान्यार्घ्यद्रव्याणि तिलतण्डुलाः । विशेषार्घ्यस्य एलालवङ्गकपूर्णातवृक्षप्रतिफलमुन्नीहितिलाया जलक्षीरकुशाग्रतण्डुलमुमनस्तिलयवसिद्धार्थादमर्दूर्वादित्रीहितिलक्षीरनीरासिद्धाद्द्वार्थावायवसिद्धार्थव्यतिरिक्तादर्भादयण्डादर्भासिद्धार्थजलतिलाश्चत्वारो वा दूर्वाकुङ्कुमकपूर्णास्त्रयो वा द्रव्याणि । निरोधार्थस्य दर्भदूर्वायवतण्डुलसिद्धार्थाः पञ्चद्रव्याणि । तिलसहिताण्यट्पराङ्मुत्रार्थस्य द्रव्याणि । पाद्यस्य दूर्वाचन्दनसिद्धार्थोशीरहीबेरकुङ्कुमानि पट्टा । तान्येव कुङ्कुमं विना पञ्चका । दूर्वासिद्धार्थचन्दनोशीराणि चत्वारि वा हीबेरचन्दनोशीराणि त्रीणि वा द्रव्याणि । आचमनीयस्य एलालवङ्गकपूर्वजातीकोष्ठतिवृत्रिफलचन्दनोशीराणि एकादश वा एलालवङ्गकपूर्वतिवृत्रिमुजनिभलानिषट्वा एलालवङ्गकपूर्वहीबेरजातिफलानि पञ्च वा एलालवङ्गकपूर्वाणि त्रीणि वा द्रव्याणि । एलादीनि चार्घ्यादिद्रव्याणि प्रत्येकं उत्तममध्यमादिभावेन अशीतिचत्वारिंशद्विंशतिदशपञ्चत्रीहिपरिमितानि देयानि ॥

॥ पाद्यादिपूजा ॥

अथ पाद्यादिपूजाविधानमुच्यते । पाद्याचमनीयसामान्यार्घ्यविशेषार्घ्यानरोधार्घ्यपराङ्मुखाध्व्यपात्रत्रिपदीर्देवस्य पुरतो वामादिक्रमेण त्रिन्यस्य तासां पादेषु ब्रह्मविष्णुरुद्रान् वलयेष्विडाधारशक्तिं चाभ्यर्च्य पाद्यादिपात्राभ्यन्मन्त्रेण संक्षाल्य त्रिपदीषु त्रिन्यस्य अन्नमन्त्रेण वौषडन्तद्वयमन्त्रेण वा इतोथेनापूर्य । कवचमन्त्रेण पाद्यादिद्रव्याणि तत्तत्पात्रेषु निक्षिपेत् । द्रव्या-

लाभे शुद्धोदकपूरणमात्रं कुर्यात् । ततः पाद्यादिपात्राणि विद्वन्तं समुद्रस्य बिन्दुप्रसृतामृतधारामयं गङ्गादिसकलतीर्थोदकेनापूर्णानि भावयित्वा यन्त्रकाणामुपरिस्थापयेत् । अथवा बिन्दुस्थानादङ्कुशमुद्रयादिव्यामृतमयं गङ्गा-दितीर्थमाकृष्य संहारमुद्रया तमादाय वौषडन्तद्वयेनोद्ववमुद्रया यन्त्रकांतस्थेष्वेव पाद्यादिपात्रेषु विनिक्षिपेत् । ततो विशेषार्घ्यजले शिवासनमूर्ति-पञ्चब्रह्मविद्यादेहेनेत्र मूलाङ्गानि विन्यस्य मूलेन गन्धपुष्पाक्षतैस्संपूज्य ब्रह्माङ्गमूलैरभिमन्त्रयेत् ॥

केवलं वा ब्रह्माङ्गमूलैरभिमन्त्रयेत् । निरोधार्यं ब्रह्मभिः पराङ्मुखा-र्घ्यमङ्गैस्सामान्यर्घ्यमस्त्रमन्त्रेणाभिमन्त्रयेत् । पाद्याचमनीये ब्रह्मभि रङ्गै-रस्त्रेण वा अभिमन्त्रयेत् । ततोऽस्त्रेण दिग्बन्धनं कृत्वा कवचेनावकुष्ठनं कृत्वा वौषडन्तशक्तिमन्त्रेण धेनुमुद्रां प्रदक्ष्यमृतीकुर्यात् । पाद्यादिपराङ्-मुखार्घ्यपर्यन्तेषु त्रिपदीविन्यासाद्यमृतीकरणान्तं प्रत्येकं काण्डानुसमये न वा कुर्यात् । अथ पराङ्मुखार्घ्यसमीपे शङ्खपूजाकर्तव्या । प्रस्थमानिकाः कुडवजलपूरणीयाश्शङ्खा उत्तममध्यमकनीयांसः तथा मूलाग्रमूलस्थूला-ग्रस्थूलाः पुंस्त्रीनपुंसकरूपाः शङ्खार्घ्यमूलेवसुंधरा वलये सूर्यः कुक्षौ विष्णुः पार्श्वे चन्द्रमाः धारायामघोरः मुखे सप्ततीर्थानि च सन्ति । तथापि शङ्खो बहिर्मूलाग्रयोरस्थिवदशुचिरितितयोर्हेमरत्नादिभूषितः कर्तव्यः । एवंभूतं शङ्खं दग्धन्तुपशोभितास्त्रमन्त्रक्षालितं पूर्ववदक्षितायान्त्रिपाद्यां विन्यस्य विशेषार्घ्यवत्पूजयित्वा आत्मानं शिरसि तत्तोयैस्त्रिवारं मभिषिञ्चेत् । एवं बहुपात्रसंपादनतत्पूजनाशक्तौ निरोधार्यपराङ्मुखार्घ्यं निरोधार्यजलेनैव कर्तव्ये । विशेषार्घ्यजलेनैव वा अर्घ्यपात्रत्रयमपि कर्तव्यम् । एवं पाद्या-चमनीयद्वयमपि विशेषार्घ्येणैव कर्तव्यम् । विशेषार्घ्यस्यापि पात्रान्तराभावे शङ्खजलेनैव पाद्याचमनद्वयमर्घ्यत्रयं च कर्तव्यम् । आवरणदेवताद्यर्थं

सामान्यार्घ्यमात्रं पात्रान्तरे संस्कार्यम् । एवं पात्रसङ्कोचपक्षे यदीयजलेन उपचारान्तरं क्रियते तदीयमेव पात्रमादाय तत्संस्कारः कर्तव्याः । अन्यदीयसंस्कारा अपि वा परिधौ यूपभर्मवदविरुद्धाः कर्तव्याः । अथवा नित्यं त्रिपुवायनोपरागादिषु कर्तव्यम् ॥

॥ पञ्चगव्यविधिः ॥

अथ पञ्चगव्यविधानमुच्यते— देवस्य पूर्वभागे ईशानादिभागे वा द्विहस्तमात्रं हस्तमात्रं वा चतुरश्रं गोमयेनोपलिप्य चतुर्भिः प्राचीनैश्चतुर्भिः रुदीचीनैश्च सूतैः प्रत्येकं तालप्रमाणानि नवकोष्ठान्युद्धृत्य प्रतिकोष्ठं आढकं तदर्द्धमानान् ब्रीहीन् तदर्द्धमानान् तण्डुलान्कुशान्वा प्रसार्य उत्तराभिमुखः प्रतीचीं दिशं पञ्चसंख्यै रुदगग्रैः प्रागग्रैश्च दर्भैः परिस्तीर्य पस्तिः पुष्पैरलङ्कृत्य शिवतत्त्वायनमः । सदाशिवतत्त्वायनमः । विद्यातत्त्वायनमः । पुरुषतत्त्वायनमः । कालतत्त्वायनमः । पृथिवीतत्त्वायनमः । जलतत्त्वायनमः । वायुतत्त्वायनमः । प्रकृतितत्त्वायनमः । इति मङ्ग्यपूर्वदक्षिणोत्तरपश्चिमाग्नेयनैऋतमारुतेशानकोष्ठानि संपूज्य सौवर्णानि कांस्यानि अभिन्नाकृष्णनवमृन्मयानिवा पात्राणि संक्षाळ्य नवसु कोष्ठेषु संस्थाप्य सुप्रतिष्ठपात्रायनमः । सुशान्तपात्रायनमः । तेजोमयपात्रायनमः । रत्नोदकपात्रायनमः । अमृतपात्रायनमः । अव्यक्तपात्रायनमः । सूर्यपात्रायनमः । संयुक्तपात्रायनमः । अव्यक्तपात्रायनमः इति प्रागुक्तकोष्ठक्रमेण पात्राणिसंपूज्य । ताम्रवर्णायाः क्षीरं त्रिकुडवं मध्यपात्रे शुक्लवर्णायाः दधि द्विकुडवं पूर्वपात्रे कापिलवर्णायाः घृतं कुडवं दक्षिणपात्रे श्यामवर्णायाः गोमूत्रं प्रस्थं उत्तरपात्रे, कृष्णवर्णायाः गोमयं कुडवं प्रमाणं पञ्चकुडवजलसंयुक्तं वस्त्रपूतं पश्चिमपात्रे कपित्थफलप्रमाणानितदर्द्धप्रमाणानि तदर्धप्रमाणानिवा तण्डुलामलकहरिद्रापिष्टा न्याग्नेयनैऋतव्यकोणपात्रेषु

कुशोदकं पदत्रिंशत्पञ्चत्रिंशतिद्वादशञ्च तदर्धकृतेन प्रदक्षिणं दर्भं वायव्य-
परिवीतेन हस्तमानेन तालमानेन वा द्वयङ्गुलप्रस्थिना चतुरङ्गुलाग्रेण कू-
र्चेन संयुक्त माढिकमानकं गन्धदर्वायुक्तं मैशानकोणपात्रेच हृदयेन
प्रक्षिप्य क्षीरादिगोमयान्तानि पञ्चगव्यानि क्रमात्पञ्चचतुस्त्रि द्वयेकसंख्यैरी-
शानादिमन्त्रैश्शालिपिष्टं हृदयेनामलकं शिरसा हरिद्रां कवचेन कुशो-
दकं पङ्कजवृत्तब्रह्मपञ्चकोनाभिमन्त्रयेत् । तदनन्तरं गोमयं गोभूत्रे तदु-
भयं घृते तत्रयं दधि तच्चतुष्टयं क्षीरेच हृदयमन्त्रेण निक्षिप्य तत्रैव कुशो-
दकं मूलमन्त्रेण क्षिपेत् ॥ पञ्चब्रह्मषडङ्कुरभिमन्त्र्य अस्त्रेण संरक्ष्य कवचे-
नावकुण्ठ्य धेनुमुद्रां प्रदर्श्य गन्धपुष्पै रभिपूज्यास्त्रमन्त्रेण धूपदीपौ प्रद्रश्य
मूलेनाभिमन्त्रयेत् ॥

पञ्चामृतविधिः ॥

अथ पञ्चामृतविधानमुच्यते—तत्पूजा पञ्चगव्यपूजायाः प्राग्भागे क-
र्तव्या । तत्र पात्रपूजापर्यन्तं पूर्वमध्यादिपश्चिमान्तेषु क्षीरदधिवृतमधुशर्क-
राः प्रत्येकं प्रस्थमानाः पादोनप्रस्थमानावा प्रस्थाद्धमानावाऽऽग्नेयादिकोणे-
षु यथासेभ्यं कदलीपनसाम्रफलानीशानकोणे कुशोदकवद्गन्धोदकं तत्तत्-
स्थानस्थिताना अभिमन्त्रणं पूर्ववत् । शर्करा गोमयवज्जलयुक्ता । सं-
योजनन्तु नास्ति । अथवा संयोजनयुक्तपञ्चामृतविधानं कुर्यात् । तस्यायं
क्रमः—

पूर्ववदुपकृते ब्रीहिमये स्थण्डिले पूर्वादिदिक्षु मङ्ग्लेच पञ्च कोष्ठा-
निशानदिशि अष्टदलपद्मञ्च त्रिलिङ्ग्य शिवनियतिकालव्यक्ताव्यक्तसुमङ्ग-
लानामभिषेद भिर्मङ्ग्यादिक्रमेण तानिसंपूज्य तेषु षट्पात्राणि अमृतसोमवि-
धारत्नोदक सुधाप्रीत सुरप्रीतनामभिस्संपूज्य पूर्वोक्तक्रमेण मङ्ग्यादिपात्रेषु
पञ्चामृतानि ऐशानकोणपात्रे नाळिकेरोदकञ्च निक्षिप्य तानि पञ्चगव्य-

कुशोदकवदभिमन्त्र्य शर्करादीनि गोमयादिवत् क्रमेण क्षीरे संयोज्य कु-
शोदकवन्नालिकेरोदकं च संयोजयेत् । ततस्समृद्धं कदलीफलं मूलाभि-
मन्त्रितं क्षिप्त्वा मूलेन मर्दयेत् । पञ्चगव्यवद्गन्धपुष्पाद्युपचरांश्च कुर्यात् ।
पञ्चगव्याद्यर्थं मुक्तद्रव्याभावे दधिक्षीरेपरस्परङ्गोमयगोमूत्रेच परस्परं प्रति-
निधिः । शर्कराया इक्षुरसः । पञ्चगव्याद्युक्तपात्रद्रव्यपरिमाणालाभे
गोमयमङ्गुष्ठार्धमानं गोमूत्रघृतदधिक्षीरकुशोदकान्येकद्वित्रिपञ्चैकपलानि ग्रा-
ह्याणि । पञ्चामृते क्षीरादीनि देवस्य लिङ्गसेका ह्यणिग्राह्याणि । गवा-
मुक्तवर्णानामभावे निर्दोषाया स्सवत्साया रोगगर्भरहिताया गोः क्षीरादीनि
ग्राह्याणि । क्षीरं वत्सलालजलास्पृष्टं दध्यमध्यङ्गोमयमाकाशस्थं घृतं गो-
मूत्रं च वस्त्रपूतं ग्राह्यम् ॥

॥ स्नपनोदकविधानम् ॥

अथ स्नपनोदकविधानमुच्यते-शुद्धं जलकुम्भमादाय शिवालुब्धानुज्ञः
प्रशस्तवर्णगन्धरसनदीतटाकं देवखातादिशुद्धतीर्थं गत्वा तज्जलं ब्रह्माङ्गे र-
भिमन्त्र्यास्त्रसंक्षालितं कुंभं वस्त्रपूतेन तेन हृदयमन्त्रेणापूर्य आहृत्य देव-
स्य दक्षिणभागे स्थापयित्वा एलोशीरलवङ्गकर्पूर वारिपाटलोत्पल पद्मक-
रवीरादिवासितं कुर्यात् । इदं पञ्चगव्यपञ्चामृतस्तपनोदकसंविधानं आत्म-
शुद्धेर्द्वारपालार्चनाच्चप्रागेव कर्तव्यं । स्नपनोदकं सूर्यरहितेकालेनाहर्तव्यं ।
पुष्पाहरणमपि पूजकेन स्वयमेव कर्तव्यं । अशक्तौ समयालाभे च पुष्पोदका-
हरणं गन्धघर्षणनैवेद्यपाकादिवत्स्नातैर्वाशुद्धवस्त्रैः पवित्रपाणिभिः परिचारकैः
करणियं । छिन्नेपिष्ट इति न्यायसाम्यात् । एवं सकलमपि वक्ष्यमाणोपयो-
गद्रव्यजातं सन्निधाय तस्य शुद्धिं कुर्यात् ॥

॥ द्रव्यशुद्धिः ॥

तत्रायंक्रमः— अङ्गुष्ठान्नामिकास्पृष्टेन चक्षुषा मूलेन निरीक्ष्य-
माणं दृक्क्रियेच्छात्मकै रर्कवह्निसोमनेत्रैः क्रमात् शुष्कं दग्धममृताप्लावितं
च भावयेत् । ततश्शुद्ध्यर्थं मन्त्रमन्त्रेण पताकया प्रोक्ष्य चिच्छक्त्याभिव्य-
क्त्यर्थं अन्त्रमन्त्रेणैव मध्यमांगुल्या ताडयेत् । ततोवौषडन्तकवचेन तत्सर्वं
विशेषार्घ्यजलेन शङ्खजलेन वा कुशपुष्पै रभ्युक्षन् ताडितात्पाषाणम् द्वाहि-
स्फुलिङ्गादिवत्द्रव्यजातं चिदाग्निस्फुलिङ्गानां मुद्रतिं ध्यायेत् । एवं निरी-
क्षणादिसंस्कारचतुष्टयेन द्रव्यजातं मशुद्धेन मायारूपेण परित्यक्तं शुद्धचि-
च्छक्त्यात्मकं शिवयोग्यताहंभवति । ततस्सद्योजातेन गन्धं वामदेवेन
वस्त्रं अघोरेणाभरणं तत्पुरुषेण नैवेद्यं मीशानेन पुष्पं हृदयमन्त्रेणान्यानि
शिवार्थद्रव्याणि आवरणपूजाद्यर्थद्रव्याणि चाभिमन्त्रयेत् । ततस्सर्वं
द्रव्यजातं मन्त्रेण संरक्ष्य कवचेनावकुण्ठ्य वौषडन्तशक्तिमन्त्रेण धेनुमुद्रया
ऽमृतीकृत्य शिवार्थं कल्पितं मेतत्सर्वं शिवात्मकमेवेति भावयन् गन्धपुष्पधूप-
दीपैः हृदयास्त्रमन्त्राभ्यां पूजयेत् । ततस्स्वशरीरस्यार्घ्यजलविन्दुमन्त्रेण नि-
क्षिप्य स्वासने शिवासनायनम् इति पुष्पन्दत्वा स्वदेहे शिवमूर्तिं विन्यस्य
फाले चन्दनतिलकं कृत्वा । स्वशिरसि पुष्पं स्वाहान्तमूलेन स्वशिरस्ये-
वार्घ्यं च दद्यात् । (१) इत्यमात्मनि पशुबुद्धिं त्यक्त्वा शिववर्त्मनि लज्जानक्रियश्शुद्धो-
ऽहमिति भावयन्नेवात्मानं पूजयेत् । इति द्रव्यशुद्धिः ॥ यद्यप्यात्मशुद्धिः
प्रागभिहिता । तथाऽपि पूजाकर्तृकतया द्रव्यान्तरवत्पूजोपकरणत्वेन प्रवि-
ष्टस्य तस्य द्रव्यान्तरवदेव गन्धादिभिः पूजयेदिति तदन्तद्रव्यशुद्धिः ॥

१. मूलमन्त्रं दशवारं जपेदित्यधिकं पुस्तकान्तरे वर्तते ॥

॥ मन्त्रशुद्धिप्रकारः ॥

अथ मन्त्राणां दन्ताल्बोष्ठव्यापारजन्यमायिकाशुचिरूपनिर्हरणार्थं ऐश्वर्याधिकारि मलतिरोहितफलप्रदानसामर्थ्यादीनां तेषां सामर्थ्येन्मीलनार्थं च शुद्धिः कर्तव्या । तत्प्रकार उच्यते— हृद्यजलिं बद्ध्वा बिन्द्वन्तब्रह्मरन्ध्रान्ताशिखान्तं ह्रस्वदीर्घप्लुतप्रणवादिनमोन्ततया क्रमेण त्रिवारं शनैर्मूलमन्त्रोच्चारणं कुर्यात् । ततो ब्रह्माङ्गादीनामपि तथैवोच्चारणं कुर्यात् । इत्थं मन्त्रशुद्धिविधाय तदनन्तरं परिवारदेवतासद्भावे तदर्चनं कुर्यात् । कथं परिवारदेवतासद्भावः सशक्तिकेवलपूजने । इत्थं सूक्ष्मोक्तानि शुद्धकेवलमिश्राख्यान्यशक्तिकसशक्तिकसौरादिचण्डान्तशिवपूजनं मंशुमदुक्तेन केवलसहजमिश्रभेदेन प्रत्येकं त्रिविधानि । अंशुमतिं केवलं नामपरिवारदेवतारहितलिङ्गपूजनम् । सहजनाम वृषभगणेशस्कन्दपार्वतीरूपपरिवारचतुष्टयसहितलिङ्गपूजनम् । मिश्रं नाम महेश्वरनृत्तमूर्तिं दक्षिणामूर्त्यादिभिरपि सहितस्य लिङ्गस्य पूजनम् । एवं केवलशुद्धं सहजशुद्धं मिश्रशुद्धं केवलकेवलं सहजकेवलं मिश्रकेवलं केवलमिश्रं सहजमिश्रं मिश्रमिश्रं चेति नवविधानि पूजनानि भवन्ति । तत्र शिवपूजारम्भात्प्राक् सूर्यपूजां तदनन्तरं चण्डपूजां च विधाय लिङ्गे शक्तिं विना केवलं शिवमावाह्य परिवारदेवतारहितस्य तस्य पूजनं केवलशुद्धम् । परिवारचतुष्टयसाहित्येन प्रागुक्तपूजनं सहजशुद्धम् महेश्वरादिभिरपि सह प्रागुक्तपूजनं मिश्रशुद्धं । आद्यन्तयोस्सूर्यादि चण्डपूजां विहाय लिङ्गे सशक्तिकं शिवमावाह्य परिवारार्चनं विना तत्पूजनं केवलकेवलम् । उक्तपूजनमेव परिवारचतुष्टयार्चनसाहितं सहजकेवलम् । महेश्वराद्यर्चासाहितं मिश्रकेवलम् । आद्यन्तयोस्सूर्यचण्डपूजासाहितं सशक्तिकस्याशक्तिकस्य वा परिवारदेवतारहितस्य लिङ्गे पूजनं केवल-

मिश्रम् । देवपरिवारचतुष्टयार्चनसहितं सहजमिश्रम् । महेश्वराद्यर्चादिभिरपि सहितं मिश्रमिश्रमिति । एवञ्च केवलकेवले परिवाराभावेऽपि सहजकेवले मिश्रकेवलेच परिवारसद्भावात् मन्त्रशुद्ध्यनन्तरं केवले परिवारार्चनकथनं युक्तमेव । तत्र वृषभं देवस्य पूर्वभागे पश्चिमाभिमुखमर्चयेत् । गणेशकुमारपात्रेतिः पूर्वाभिमुखतया दक्षिणपश्चिमोत्तरदिश्वर्चयेत् । पार्वत्या दुर्गारूपतयाऽर्चने दक्षिणाभिमुखत्वेनार्चयेत् । पौराणिकास्तु सूर्यगणेशविष्णुदुर्गारूपं परिवारदेवताचतुष्टयमाहुः । वृषभादिचतुष्टयेऽप्यारोग्यादिफलकामनायां परिवारदेवतामध्ये सूर्यादिपूजनमपि कर्तव्यमेव । वृषभस्य वामभागे सूर्यः देवस्य दक्षिणभागे दक्षिणामूर्तिः पश्चिमेस्कन्दस्य वामे विष्णुः उत्तरभागेदेव्याः प्राग्भागे नृत्तमूर्तिः । एवमन्येषामपि कामन्याऽर्चनीयानां मागमोक्तानि स्थानानि द्रष्टव्यानि ॥

॥ लिङ्गशुद्धिः ॥

अथ लिङ्गशुद्धिः—गर्भगृहे स्थितं देवस्य पेटकं मुद्राव्यतदग्रे स्थितं चतुर्भुजं त्रिणेतं वराभयच्छत्रचामरकरं भीमरुद्रमन्यूर्यं । निशाचरान्तकृदेव देवस्य यजनार्थकम् । शुद्धद्वारस्य सव्येतु गच्छत्वं हि प्रसीदमे ॥ इति संप्रार्थ्य पेटकमद्वये स्थितं देवं 'ओं नमोदेवदेवेशसर्वलोकैकनायक । उत्तिष्ठन्नानकर्माथ मात्मरक्षार्थमेवचे'ति संप्रार्थ्य लिङ्गं हस्ताभ्यां संगृह्य वस्त्रं विसृज्य प्रागेव पटुत्यासनेनाचितायां स्नानवेद्यां सुवर्णरजतकांस्यत्रपुसीसक्षीरवृक्षान्यतमनिर्भितायां उपानपद्मजगतीकंपकण्ठकं पञ्चगतीपद्मवाजिनयुक्तायां वृत्ताकारायां मध्योन्नताया सुपरिप्रसारितवस्त्रायां विन्यस्य लिङ्गे पूर्वैश्वरार्चितां पूजां हृदयमन्त्रेण संपूज्य शिरसीशानक्रमेण स्वाहान्तमूलेन सामान्यार्थ्यजलेनार्धन्दत्वा धूपदीपौ प्रदर्श्य अंगुष्ठादिकानिष्ठान्तैर्दशाङ्गनादिपञ्चकं विन्यस्य कनिष्ठिकानामिकामध्ये पुष्पं संगृह्य अंगुष्ठतर्जनीभ्यां

लिङ्गमस्तकात्पूजां हृदयेनावरोप्य तत्पुष्पं लिङ्गमूर्ध्नि विन्यस्य निर्मास्य मीः-
शानदिशि हृदयेनशुद्धपात्रेनिधाय अस्त्रेणलिङ्गं पाशुपतास्त्रेण पीठं प्रक्षाळ्य
सामान्यार्थजलेन स्वाहान्तं हृदाऽभिषिञ्चेत् । एवं कृते पूर्वपूजासमाप्तौ
लिङ्गपीठविन्यस्तमन्त्रोपसंहारानन्तरं लिङ्गपीठयोरासक्ताः पूजकस्य मुक्ति-
मुक्तिप्रतिबन्धकविघ्नान् निरस्तां भवन्ति । लिङ्गञ्च हृदयाम्बुक्षपनेन शुद्धं
पुनः मन्त्रविन्यासयोग्यं भवति । इति लिङ्गशुद्धिः ॥

ततस्त्रिवशक्तिभ्यां नम इति लिङ्गमुद्रां प्रदर्श्य आसनमूर्तिमूलै रष्ट-
पुष्पिकायावा संपूज्य धूपदीपौ प्रदर्श्य सुवर्णरजतताम्रमयशंखशुक्तिगोश्व-
ङ्गान्यतमपात्रेण चतुरंगुलदीर्घया गोश्वङ्गाग्रप्रमाणया धारयाऽभिषिच्य ह-
स्तयन्त्रोद्भवतैलेन गोघृतेनवाऽभ्यज्य पिष्टचूर्णादिभिर्विरूक्ष्यकोष्णतोपेनाभि-
षिच्य शिरसि पुष्पमारोप्य पञ्चगव्य प्रत्येक पञ्चामृतफलरससंयुक्तपञ्चामृते
रन्तरान्तराशिरदिशखानेत्रैः पुष्पधूपदीपसमर्पणपूर्वकं मन्त्रमन्त्रेण घण्टां
ताडयन्नाभिषिञ्चेत् । एवं फलोदकादिभिस्सिञ्चेत् । तत्र फलोदकं
नाम सुगन्धिजलं विल्वकपनसनारिकेलखण्ड सत्त्वगदाडिमीबीजपूरपुन्नागलि-
कुचनारङ्गचूतकदलीफलोपेतमुदकम् । यवनीवारव्रीहिसुद्रसिद्धार्थ सौ-
गन्धिकहेमशालिव्रीजसहितमुदकं बीजोदकं । तेनाभिषिच्य मूलबीजेन गन्ध-
पुष्पधूपदीपैरर्चयेत् । स्फटिकमुक्ताफलमाणिक्यविद्रुमगोमेदकपुष्पराम गा-
रुडेन्द्रनीलसहितमुदकं रत्नोदकं । तेनाभिषिच्य वर्णमन्त्रेण गन्धादि-
भिरर्चयेत् । चन्दनागरुकस्तूरी कुंकुमकूर्पूरमनाशिलैलाकुप्रतक्कोललवङ्गो-
शीरचम्पकमुकुळचूर्णसहितमुदकं गन्धोदकं । तेनाभिषिच्य गन्धपुष्पधूप-
दीपनैवेद्यानि नाममन्त्रेण समर्पयेत् । चम्पकमल्लिकाकेतकीपाटलकुन्द-
पुजागनन्धावर्तजातामन्दारकरवीरपद्मोत्पलगिरिपुष्पयुक्तं ह्रीवेरदमनकादि-
मिश्रितमुदकं पुष्पोदकं । तेनाभिषिच्य शिवमन्त्रेण गन्धपुष्पधूपदीपं दद्यात् ।
ततो नाममन्त्रं समुच्चरन्शुद्धेनावेन शनैश्शनैरभिषिच्य तदन्तलिङ्गमभितस्थितं

लिङ्गावृत्तिं कृत्वा गन्धपुष्पधूपदीपपायसांश्च तांबूलादिचदत्वा तदन्नं प्रक्षाल्यलिङ्गमूर्ध्नि मूलबीजं न्यस्य गन्धपुष्पधूपदीपं दत्वा ब्रह्ममन्त्रैरालम्ब्य धेनुमुद्रां बध्नीयात् । इदमन्नाभिषेचनमपमृत्युनिवारकम् । अयमायुरारोग्यराज-
राष्ट्राभिवृद्धिदंसकलवशीकरणं सर्वशांतिकरं च । ततो जलार्चनं च कुर्यात् ।
निरीक्षणादिसंस्कृतेन शुद्धजलेन हेमरजतताम्रयज्ञवृक्षजान्यतमपात्रं प्रपूर्य
तन्मध्ये लिङ्गं संस्थाप्य दूर्वातिलाक्षतान्दत्वा गन्धपुष्पधूपदीपैरर्चयेत् । इदं
जलार्चनं । ततस्समुद्रृत्य संमृज्य पूर्ववत् स्नाननैवेद्यं विन्यस्य नाळिकेरेक्षुर-
सादिभिरपि यथासंभवमभिषिञ्चेत् । शिवस्य घृताभ्यङ्गेन वर्षकोटिसहस्रा-
र्जितं पापं नश्यति । मांसं घृताभिषेकेण त्रिसप्तकुलोपेतस्य शिवपदप्राप्ति-
र्भवति । करयन्त्रोद्भवतिलैलाभिषेकेण शिवपदप्राप्तिर्भवति । क्षीराभिषेके-
णायुतसालङ्कारगोदानफलप्राप्तिर्भवति । दधिस्रपनेन सर्वपापक्षयपूर्वकं
शिवलोकप्राप्तिर्भवति । मधुस्रपनेन सर्वपापक्षयपूर्वकं बहिल्लोकप्राप्तिर्भव-
ति । इक्षुरस्रपनेन विद्याधरलोकप्राप्तिर्भवति । कर्पूरागरुतोयेन शिवपदप्रा-
प्तिः । गन्धचन्दनतोयेन गन्धर्वलोकस्य पुष्पोदकेन सूर्यलोकस्य है-
मोदकेन कुबेरलोकस्य रत्नोदकेन इन्द्रलोकस्य कुशोदकेन ब्रह्मलोकस्य
प्राप्तिरित्यादि द्रष्टव्यम् । तत्र द्रव्यालम्बे वस्त्रपूतेन शुद्धेन तोयेनाभिषि-
चेत् । तेनापि सर्वकामसमुद्भवरुणलोकप्राप्तिरुक्ता ॥

ततोधारभिषेचनं कुर्यात् । तच्चात्मार्थपूजायां द्वादशांगुळविस्तार-
मेकांगुळोत्सेधं यवत्रयघनमुत्तमम् । सप्तांगुळविस्तारमर्धांगुळोत्सेधं यवद्व-
यमात्रघनं मध्यमं । पञ्चांगुळविस्तारं पादांगुळोत्सेधं यवमात्रघनमधमं । तत्सु-
वर्णेन रजतेन ताम्रेण वा चतुरश्रं वृत्तं वा कर्तव्यं । चतुरश्रं चेन्नवकोष्ठानि
त्रिलिख्य मध्यकोष्ठस्य मध्ये रन्ध्रमेकं परितोष्टौ मद्धवकोष्ठस्यैव रेखायां महा-
दिक्षु चत्वारि पूर्वादिकोष्ठेषु प्रत्येकं द्वादशरन्ध्राणि चेत्येव मुत्तमपात्रस्यै-

काधिकान्यष्टोत्तरशतं रन्ध्राणि कुर्यात् । मध्यकोष्ठस्यमध्यरन्ध्रमेकं परितो वाष्टौ पूर्वादिकोष्ठेषु त्रीणित्रीणि रन्ध्राणीत्येवं मध्यमपातस्य पञ्चविंशति-
रन्ध्राणि कुर्यात् । वृत्तं चेदष्टदळपद्मं त्रिलिङ्ग्य कर्णिकाया मध्ये परितश्च नवरन्ध्राणि प्रतिदळं द्वादशरन्ध्राणि दळेभ्यो बहिर्वृत्ते महादिक्षु चत्वारिचोत्तमपात्रस्य कुर्यात् । इतरपात्रयोरष्टदळपद्मे चतुरश्रवत् द्रव्याणि द्र-
ष्टव्यानि । एवंभूतं पात्रं देवस्योपरि हस्तधृतं कृत्वा शङ्खजलेनापूर्य हस्ता-
भ्यां धारयन् मूलेन धाराभिरभिषिचेत् । एवमभिषेकार्थानिप्राक्संस्कृत-
पञ्चगव्यादिव्यतिरिक्तानि तैलादीन्यस्त्रेणसंप्रोक्ष्यक्वचेनावकुण्ठ्यास्त्रेण सं-
रक्ष्य हृदयबीजेनाभिषेचने विनियोजयेत् । एवं प्रपञ्चेनाभिषेकं कर्तुमश-
क्तश्शुद्धजलेनाभिषेचयेत् । ततो मूलेन मन्त्रपुष्पं दत्त्वा मन्त्रान्नं निवेद्य
शुद्धमृदुवाससा शनैस्संमृज्य पद्मपीठे स्थापयेत् । तत उत्थाय शिवंप्रदक्षिणी-
कृत्य निर्ऋतिकोणस्थितवास्त्वधिपति ब्रह्मस्थानादुत्तररूपं शिवमन्दिरस्य
वायुकोणं गत्वा तत्र श्यामवर्णं दन्ताक्षसूत्रपाशांकुशान्करैः पुष्करेण बी-
जपूरञ्च धारयन्तं दक्षिणाभिमुखमुपविष्टं गणपतिमावाहनादिसर्वोपचारै-
स्संपूज्य ॥ (श्लो) शिवार्चनं गणेशान निर्विघ्नं कुरुमेसदेति प्रार्थयेत् । ततः
प्राग्भागे शिवखेटकस्योत्तरदिशारूपे श्रीफलकमलाभयधारिणीं त्रिणेत्रां शि-
वशक्तिरूपां दक्षिणाभिमुखीमुपविष्टां महालक्ष्मीं तथैव संपूज्य 'मातृशिवार्-
चनद्रव्यसमृद्धिं कुरुमेसदे'ति प्रार्थयेत् । ततः प्राग्भागे शिवमन्दिरस्येशान-
कोणरूपे सदाशिवानन्तश्रीकण्ठांबिकागुहविष्णुधातृरूपान् प्रसन्नवदनान्यो-
गपट्टधराण्यारूढ्यामुद्राक्षसूत्रविराजितकरद्वयान् गौरवर्णान्दक्षिणामुखमुप-
विष्टान्सप्तगुरून्वा 'शिवदिस्वरूपगुरुपर्यन्तान्सर्वान्गुरून्वा तथैव सर्वोपचा-
रैस्संपूज्य 'शिवदिगुरवो मह्य मनुज्ञां दातुमर्हथ । शिवार्चनं करिष्येहं
शुष्मदर्शितमार्गतः' इति प्रार्थयेत् ॥ गुरुस्थाने श्रीगुरुपादुकाम्यां नम

इति पादुकेषां पूजयित्वा गणपतिमहालक्ष्मीगुरुपादुकाणां पूजानन्तरं सर्वान्प्रणम्य क्षितितलनिहितनिश्चलजानुः बद्धांजलिः । 'गणनाथाविक्रमे स्वामिपादुके मां जगद्गुरो । यजन्तमनुजानीत यथासंपन्नकारक'मिति युगपत्प्रार्थयेत् । अथ तेभ्यस्सकाशात्पुत्रं शिवं यजस्वेति अनुज्ञालाभं भावयित्वा देवस्याग्नेयकोणे दक्षिणभागेऽथ रुचिराद्यासने स्थितः प्रत्येकं दशमात्रैः पूरककुम्भकेशैकैस्सहितं प्राणायामतपं कृत्वा स्वेष्टफलाभिसाधिवर्षपूर्वकं यथाशक्ति शिवार्चनं करिष्ये इति सङ्कल्प्य पूजामारभेत ॥

तत्र प्रथमं (१) शिवार्चनम् । तच्च कन्दनाळप्रस्थिदलकेसरकर्णिकाविभक्तकमलरूपं क्षित्यादिशुद्धविद्यान्तर्द्वात्रिंशत्तत्त्वपर्यन्तोच्छ्रायं उपरिस्थितयामूर्त्यासह निवृत्यादिशांतिकलापर्यन्तोच्छ्रायं । तदुपरिशान्त्यतीतकलाप्रमाणो विद्यादेहः । तत्स्वरूपपरिज्ञानार्थं निवृत्यादिकलाप्रमाणं तदन्तर्गततत्त्वस्वरूपञ्च विविच्येत । निवृत्यादिकलाशतकोटियोजनप्रमाणब्रह्माण्डरूपा तत्रैकं पृथिवीतत्त्वं तदुपरि सहस्रकोटियोजनप्रमाणा प्रतिष्ठाकला । तत्र जलादिभूतचतुष्टयगन्धादितन्मातृपञ्चककर्मेन्द्रियपञ्चकज्ञानेन्द्रियपञ्चकमनोहङ्कारबुद्धिप्रकृतिरूपाणि त्रयोविंशतितत्त्वानि । तदुपरि अयुतकोटियोजनप्रमाणा विद्याकला । तत्र पुरुषसंगनियति कलाविद्याकालमायरूपाणि सप्ततत्त्वानि । तदुपरि लक्षकोटियोजनप्रमाणा शान्तिकला । तत्र शुद्धविद्यामहेश्वरश्चेति द्वेतत्त्वे । तदुपरि दशलक्षकोटियोजनप्रमाणा शान्त्यतीतकला । तत्र सदाशिवशक्त्येति द्वेतत्त्वे । तदुपरि अप्रमेयं शिवतत्त्वं निवृत्तिकलात्मकं प्रथिवीतत्त्वं यावत्कन्दं प्रतिष्ठाकलाविद्याकलान्तर्गतानि जलादिकालान्तान्येकोनत्रिंशत्तत्त्वानि यावन्नाळः । जलमदिकालान्ततत्त्वेषु स्थितानि पञ्चसप्ततिभुवनानि कण्टकाः । तत्तद्भुवनान्तर्गतप्राणिनां बुद्धिधर्माः पञ्चाशत्भुवननाळान्तर्गतसूत्राणि । विद्याक-

(१) शिवार्चनाचर्चनमिति पाठभेदः ।

कायमेव कालस्योपरि स्थितं मायातत्त्वं पद्मनाळग्रन्थिः। शान्तिकलायां स्थितं शुद्धविद्यातत्त्वदलकेसरकार्णिकात्मकं पद्मं। शुद्धविद्याया उपरि स्थितं महेश्वर-
तत्त्वं यावत् शिवस्य सूक्ष्ममूर्तिः। शान्त्यतीतकलायां स्थितं सदाशिवशक्ति-
तत्त्वद्वयं यावद्विद्यादेहः। नाळे स्थितानि भुवनानि च जलानलवायुगगनाह-
ङ्कारबुद्धिप्रकृतिषु प्रत्येकमष्टावष्टौ भुवनानीति षट्पञ्चाशत् पुरुषे षट् रामे
षष्ठ नियतौ द्वे कलायां द्वे विद्यायां द्वे काले द्वे इति पुरुषादिकालान्तेषु भुव-
नानि एकोनविंशतिरित्येवं पञ्च सप्तातिभुवनानि कण्टकाः। तमोमोहमहामो-
हतामिस्त्रान्धतामिस्त्ररूपाः पञ्चविपर्ययाः। ऊहश्शब्दोध्ययनं दुःखत्रय-
विघातस्मुह्यप्रसिर्दानं चेत्यष्टौसिद्धयः। आध्यात्मिकाः प्रकृत्युपादान-
कालभागाख्याश्च। तिस्रो विषयाः परमकृतावाद्याः पञ्चेति नवच-
तुष्टयः अन्वत्वमूकत्वादय एकादशेन्द्रियविधाः अनूहादयस्सप्तदशप्रागुक्त-
सिद्धिबुद्धिविधाश्चेत्यष्टाविंशतिशक्तयः इति पञ्चाशद्वाद्याः नाळसूत्राणि। अत्र
कन्दनाळादियोजनप्रमाणसमये मतान्तरं प्रदर्श्यते। निवृत्तिकलात्मकं
पृथिवीतत्त्वं पूर्ववच्छतकोटियोजनमेव। पृथिवीतत्त्वाद्दशगुणं जलं,
जलतत्त्वाद्दशगुणोवह्निः, वह्नितत्त्वाद्दशगुणो वायुः, वायोर्दशगुणं व्योम,
ततोद्दशगुणोऽहङ्कारः, अहङ्काराद्दशगुणा बुद्धिः, बुद्धेर्दशगुणं गुणतत्त्वम्।
एवं गुणतत्त्वपर्यन्तं दशसंख्ययावृद्धिः। अतः परं मायातत्त्वपर्यन्तं
शतसङ्ख्यया वृद्धिः। गुणतत्त्वाच्छतगुणा प्रकृतिः। प्रकृतेर्दशतगुणोरागः।
रागाच्छतगुणा नियतिः। नियतेर्दशतगुणा विद्या। ततर्दशतगु-
णा कला। ततर्दशतगुणः कालः। ततर्दशतगुणा माया। शुद्धविद्येश्वर स-
दाशिवानां सहस्रसङ्ख्ययावृद्धिः। मायायास्सहस्रगुणा शुद्धविद्या। शुद्ध-
विद्यायास्सहस्रगुण ईश्वरः। ईश्वरात् सहस्रगुणस्सदाशिव इति। ततो
लक्षसङ्ख्ययावृद्धिः। सदाशिवतत्त्वाल्लक्षगुणा शक्तिरिति। ततर्दशवतत्त्वमप्र-
मेयम्। इदं च मतं प्रकृतेः पूर्वं गुणतत्त्वमङ्गीकृत्य प्रकृतेरनन्तरं पुरुषतत्त्वम-

नङ्गीकृत्य च प्रवृत्तम् । तथाचाहुः— (श्लो) 'क्षमातत्वं शतकोटियोजनं मपः प्रारभ्य गौणान्तकं पङ्क्त्या तद्रणनात्तथा प्रकृतितो मायावसानं श-
तात् । साहस्राच्च सदाशिवावधि ततश्शक्त्यन्तकं लक्षतस्तस्योर्द्ध्वं स-
शिवोऽप्यमेयविभवो विन्दोरधिष्ठायकः' इति ॥ एवंसति नाळः कियद्यो-
जनसंख्यो जात इति चेत् असंख्ययोजन एव । तथाऽपि किञ्चित्प्रकारमा-
रोप्य योजनसङ्ख्या प्रदर्श्यते—एकत्वमारभ्य उत्तरोत्तरं दशगुणवृद्धौ क्रिय-
माणायां विंशतितमं स्थानं परार्धसङ्ख्या । स सर्वान्तिमसङ्ख्या । विंशतेश्च
स्थानानां मेतानि नामानि । एकं दश शतं सहस्रं मयुतं लक्षं प्रयुतं
कोटिं रबुदं पद्मं खर्वं निखर्वं बृन्दं महापद्मं शङ्खो महाशङ्खः स्समुद्रो महा-
स्समुद्रो मय्यं परार्द्ध इति ॥ तथाचाहुः— 'एकं पङ्क्तिशते सहस्रमयुतं
लक्षं प्रपूर्वयुतं कोटिश्चरुदकं पद्मकं मयो खर्वं निखर्वं तथा । बृन्दं
चैव महासरोजं मपरं शंखः स्समुद्रोऽन्तिमो मय्यं चैव परार्धसंज्ञकं मिमां
सङ्ख्यां विदुः पण्डिताः' इति ॥ एवञ्च शतकोटिसङ्ख्या मेकत्वस्थाने निवेश्य
जलतत्त्वादीनां सङ्ख्याक्रियते । शतकोटिर्नाम पद्मसङ्ख्या । ततश्च पद्म-
योजनं पृथिवीतत्वं । एकयोजनं जलतत्वं, दशयोजनं तेजस्तत्वं, शतयो-
जनं वायुतत्वं, सहस्रयोजनं गगनतत्वं, अयुतयोजनमहङ्कारतत्वं, लक्ष-
योजना बुद्धिः, प्रयुतयोजनं गुणतत्वं, कोटियोजनं ततः परं शतसंख्यया
वर्द्धनीयत्वात् एकान्तरितसंख्याप्राप्त्या । यथा— प्रकृतिः पद्मयोजना, रा-
गो निखर्वयोजनः, नियतिर्महापद्मयोजना, विद्या महाशङ्खयोजना, कला
स्समुद्रयोजना, कालः परार्धयोजन इति । एवञ्च जलादिकालान्ततत्त्वस्सु-
दायरूपो नाळो दशशतं सहस्रायुतं लक्षप्रयुतं कोटिपद्मं निखर्वमहापद्मं म-
हाशङ्खमहास्समुद्रपरार्धसंख्यतयोदशसङ्ख्यास्समुदायसङ्ख्येययोजनापरिमितोभव-
ति । पद्मसङ्ख्यायां मेकतत्त्वरूपता मनारोप्य परार्धाधिके सङ्ख्यासद्भाव
मारोप्य गणनेतु नाळः खर्वं निखर्वं बृन्दं महापद्मं शङ्खं महाशङ्खं स्समुद्रमध्य-

दशगुणितपरार्ध सहस्रगुणितपरार्ध लक्षगुणितपरार्ध कोटिगुणितपरार्धरूप-
त्रयोदशसङ्ख्यासमुदायसङ्ख्येययोजनोच्छ्रयो भवति । नाळान्तर्गतानामपि
भुवनानां माधारणं गन्धादिपञ्चक कर्मेन्द्रियपञ्चक ज्ञानेन्द्रियपञ्चकमन-
सां पृथग्योजनसङ्ख्या नास्तीति मताश्रयाणां तेषु योजनसङ्ख्या नगणिता ।
अथ तेषामपि (भुवनाधारतया) पृथग्योजनसङ्ख्यामाश्रित्य मतान्तरं
प्रदर्श्यते ॥

पद्मयोजनपरिमाणात् भूतत्वाज्जलादिमनोन्तानां विंशतेस्तत्त्वानां मु-
त्तोत्तरं दशगुणा वृद्धिः । अहङ्कारबुद्ध्योश्शतगुणा । प्रकृतेस्सहस्रगुणा ।
पुरुषस्यायुतगुणा । नियतिकालयोर्लक्षगुणा । रागविद्याकलानां दशलक्ष-
गुणा । मायायाः कोटिगुणा । शुद्धविद्यायाः दशकोटिगुणा । ईश्वरस्य श-
तकोटिगुणा । सदाशिवस्य सहस्रकोटिगुणा । शक्तेरयुतकोटिगुणा ।
शिवतत्त्वस्य नास्ति योजनसङ्ख्या इति । पुरुषमायामध्यवर्तितत्त्वानां प-
ञ्चानामूर्ध्वाधरभावे क्रमभेदमाश्रित्येदं मतान्तरं प्रवृत्तम् । अस्मिन्मते क्षि-
त्यादिमनोतानि एकविंशतितत्त्वान्युत्तरोत्तरं दशगुणवृद्ध्या क्रमा देकदश-
शत सहस्रायुत लक्ष प्रयुतकोट्यर्बुद पद्मखर्व निखर्व वृन्दमहापद्मशंख-
महाशङ्ख समुद्र महासमुद्र मङ्गल्य परार्ध दशपरार्ध योजनानि । अहङ्कारबु-
द्धी शतगुणवृद्ध्या क्रमात् सहस्रगुणित लक्षगुणित परार्धयोजने । प्रकृतिस्स-
हस्रगुणवृद्ध्याऽर्बुदगुणितपरार्धयोजना । पुरुषस्ततोऽयुतगुणवृद्ध्यावृन्दगु-
णितपरार्धयोजनः । नियतिकालौ लक्षगुणवृद्ध्या क्रमात् महासमुद्र-
गुणितसहस्र परार्धगुणितपरार्धयोजनौ । रागविद्याकलास्तु दशलक्ष-
गुणवृद्ध्या क्रमात् पद्मपरार्धगुणितमहाशंख परार्धगुणितशत परार्धहत-
परार्धगुणित परार्धयोजनाः । एवंचास्मिन्पक्षे जलादि कलांत तत्त्वसमुदाय-
रूपो नाळो दशादिशतपरार्धहित परार्धगुणितपरार्धपर्यन्तैकोनविंशत्सङ्ख्या-

समुदाय संख्येय योजनापरिमितो भवति । अस्मिन्तत्त्ववृद्ध्याश्रयणेन प्रवृत्ते पञ्चद्वयेऽपि नाळात् ग्रन्थेः पद्मस्य चातिदैर्घ्यं स्यात् । तथाहि— अत्र प्रथमपक्षे तावत् नाळान्तर्गतेषु तत्त्वेषु कालएकः परार्धयोजनः । कला तच्छतांशपरिमितैव । विद्यानियतिपूर्वकपूर्वतत्त्वानि तच्छतांशपरिमितानि-
 ति नाळः किञ्चिदधिकैकपरार्धयोजनः । मायारूपोग्रन्थिस्तु शतगुणित-
 परार्धयोजनः । कालाच्छतगुणत्वान्मायायाः पद्मं लक्षगुणितपरार्धयोज-
 नम् । पद्मरूपायाश्च विद्याया मायापेक्षया सहस्रगुणितत्वा दित्थं प-
 क्षान्तरेऽपि ग्रन्थिपद्मयोजनदैर्घ्यं स्यात् । एवं कन्दप्रभृति नाळापेक्षयाग्रन्थेः
 पद्मस्यच दैर्घ्यं न लौकिकपद्मच्छायानुकारि नवनाभिकन्दादिद्व्यप्रदेशात्-
 ह्येत्पद्मच्छायानुकारि । अतः कलावृद्धिपक्षाश्रयणमेव शिवासनपद्मभावनाया
 मनुकूलम् । इदञ्च कमलं अनन्तासन सिंहासन योगासन पद्मासन विम-
 लासनरूप पद्मासनगर्भम् । तत्रपृथिवीतत्त्वपरिमितकन्द एवाधारशक्तिः ।
 जलादि कालान्त तत्त्वपरिमितो नाळ एव तदुपरिस्थितपद्ममुकुळसहितस्सन्
 आधारशक्तिरूप क्षीरोदसमुत्थितफणामणिमण्डलसहित भुजङ्गमाकृतिशा-
 लि विद्येश्वराष्टकान्तर्गतानन्तरुद्रैतदुभय मनन्तासनमुच्यते । नाळाद्य-
 वधि जलतत्त्वप्रभृति गुणतत्त्वपर्यन्तं नाळं परितःस्थितं सिंहासनम् ।
 तत उपरि ग्रन्थिपर्यन्तं योगासनम् । तदुपरि दळकेसररूपं पद्मासनम् ।
 कर्णिकैव विमलासनम् । कर्णिकोपरिस्थितगुणत्रय मण्डलत्रयतत्त्वत्रयात्मकं
 वा । यद्यप्यनन्तः सहस्रफणामण्डितः सर्पत्वेनोक्त इति तस्य भोगदण्ड
 एवोद्भाकारस्थितो नाळः, सङ्कुचितं तत्फणामण्डलमेवात्र मुकुळं, नतु तद्वय-
 त्तिरेकेण पद्ममस्ति, तथाऽपि तदेव विकासध्यानदशाया मष्टदळपद्मरूपेण
 भावनीयमिति पद्मासनमुच्यते । यद्वा वृत्ताकारं कोटिसूर्याभं सिंहासना-
 दधस्थित मनन्तभोगिरूप मनन्तपङ्कजरूपं नाळादन्यदेवानन्तासनं वृत्ता-
 कारमुपर्युपरिस्थितानन्त वासुकि तक्षक कार्कोटक पद्म महापद्म शङ्ख-

गुळिकाख्याष्टमहानागरूपं वा । अथवा एवमनन्तासनं भावनीयम् — सि-
 हासनस्याधस्तादृषासिद्धभूतकुञ्जराकार धर्मादिपादचतुष्टयस्य अधर्मादिफ-
 लकचतुष्टयस्य मन्त्रस्योपरि फणपञ्चकेन पुच्छेन च सहितः फणामद्वये
 पुरुषाकारः क्षौमवस्त्रपरीधानः सर्वाभरणभूषितः वराभयधरकरद्वयो नागरा-
 जः । तंपरितः पूर्वादिदिक्षु अनन्ताद्याः गुळिकान्ता एकफणाः कृताञ्जलि-
 पुटा नागराजा ईक्षमाणा महानागाः नागराजस्यशिरसिप्रफुल्लाष्टदळयुक्तं
 अनन्तपङ्कजमिति । अत्रादिमपक्षमेवावलंब्य शिवासनस्याचनक्रमः प्रदर्श्यते ।

हामाधारशक्तये नमः । शतकोटियोजनप्रमाणब्रह्माण्डाकारपृथिवीतत्त्व-
 परिमाणशिवासनपद्मकन्दरूपां धवळवर्णां पाशांकुशाभयवरधारिणी मा-
 धारशक्तिं पूजयामि । अनन्तासनाय नमः । जलादिकलान्ततत्त्वपरिमाण-
 नाळरूपं मायाग्रन्थिसहितं मेकादशसहस्रकोटियोजनोच्छ्रायंवा दशशत-
 सहस्रायुतलक्षप्रयुतकोट्यवृद्धपद्मखर्वनिखर्वबृन्दमहापद्मशङ्खमहाशङ्ख
 समुद्रमहासमुद्रमध्यपरार्धदशशतगुणितपरार्धसहस्रगुणितपरार्धलक्षगुणि-
 तपरार्धवृद्धगुणितबृन्दगुणितपरार्धमहासमुद्रगुणितपरार्धसहस्रपरार्धगुणि-
 तपरार्धपद्मपरार्धगुणितपरार्धगुणितपरार्धमहाशङ्खपरार्धगुणितपरार्धशत-
 परार्धाहतपरार्धगुणितपरार्धपद्मपरार्धाहतपरार्धगुणितपरार्धरूपत्रिशस्तशङ्खा-
 गुणितपद्मसङ्ख्यासमुदायसङ्ख्येययोजनोच्छ्रायं वातदुपरिसहस्रफणामण्ड-
 लरूपाब्जमुकुटालंकृतमेकवक्त्रं चतुर्भुजं हृदये नमस्कारमुद्रासहितमनन्त-
 रुद्ररूपमनन्तासनं पूजयामि । हां शिवासनपद्मनाळकण्टकेभ्यो नमः । पृथि-
 वीकन्दोद्गतशिवासनपद्मनाळावयवेभ्यो जलादिकलान्ततत्त्वाश्रितामरेशप्रभा-
 सनेमिशपुष्करापाडिडिडिमुण्डिभारभूतलशुद्धीश्वरहरिश्चन्द्रश्रीशैलज्ये-
 श्वरआम्नातकेश्वरमङ्ग्येश्वरमहाकाळकेदारभैरवगयाकुरुक्षेत्रना-
 खलकनकाललत्रिमलेश्वरअट्टहासमेहन्द्रभीमेश्वरअविमुक्तवस्त्रापद-

रुद्रकोटि महालय गोकर्ण भद्रकर्ण स्वर्णाक्ष स्थाणु च्छगलण्ड द्विरण्ड म-
हाकोट मण्डलेश्वर काळाञ्जन शंकुकर्ण स्थूलेश्वर स्थूलेश्वर पैशाच रा-
क्षस यक्षगन्धर्व ऐन्द्र सौम्य प्राजापत्य ब्राह्माकृतकृत भैरव ब्रह्मवैष्णव-
कौमार नाळ श्रीकण्ठ वल्मदेव भीमोग्र भव ईशान एकवीर प्रचण्ड उमा-
पाति अज अनन्त एकशिव कोध चण्ड द्युति संवर्त शूर पञ्चान्तक एक-
वीर शिखेद नामधेय सप्ततिभुवनरूपान् कण्टकान्पूजयामि । हां सूत्रे-
भ्यो नमः । पञ्चविपर्ययाष्टसिद्धि नवतुष्टयष्टाविंशति शक्तिरूप पञ्चाशद्भाव-
नात्मकानि शिवासनपद्मनालसूत्राणि पूजयामि ॥

एवमनन्तासनात्मकनालपूजानन्तरं नाळं परितः स्थितं सिंहासनं
योगासनं च पूजयेत् । हां धर्माय नमः । शिवासनस्याग्नेयकोणे पादरूपं
सिंहाकारं जलादिगुणतत्त्वपर्यन्तोन्नतं आग्नेयाभिमुखं विवृतास्यं परिवृत्त-
कन्धरं वायव्यकोणसिंहावल्लोकिनं कोटिसिंहपरिवारितं कर्पूरवर्णं धर्मं
पूजयामि । हां ज्ञानाय नमः । शिवसिंहासनस्य नैऋतकोणपादरूपं
सिंहाकारं जलादिगुणपर्यन्तोन्नतं नैऋताभिमुखं विवृतास्यं परिवृत्तक-
न्धरं ईशानकोणसिंहावल्लोकिनं कोटिसिंहपरिवारितं कुंकुमवर्णं ज्ञानं पू-
जयामि । हां वैराग्याय नमः । शिवसिंहासनस्य वायव्यकोणपादरूपं
सिंहाकारं जलादिगुणतत्त्वपर्यन्तोन्नतं वायव्याभिमुखं विवृतास्यं परिवृत्त-
कन्धरं माग्नेय कोणसिंहावल्लोकिनं कोटिसिंहपरिवारितं सुवर्णवर्णं वैरा-
ग्यं पूजयामि । हामैश्वर्याय नमः । शिवसिंहासनस्येशानकोणपादरूपं सिं-
हाकारमैशानाभिमुखं जलादिगुणतत्त्वपर्यन्तोन्नतं विवृतास्यं पूर्ववृत्तकन्धरं
नैऋतकोणसिंहावल्लोकिनं कोटिसिंहपरिवारितं मेघवर्णमैश्वर्यं पूजयामि ।
हामधर्माय नमः । शिवसिंहासनस्य पूर्वफलकरूपं श्वेतकृष्णवर्णं पुरुषा-
कारं दक्षिणाशिरसमुत्तरपाद मधोमुख मधर्मं पूजयामि । हामज्ञानाय

नमः । शिवसिंहासनस्य दक्षिणफलकरूपं श्वेतरक्तवर्णं पुरुषाकारं पूर्वशिरःपश्चिमपादं अधोमुखमज्ञानं पूजयामि । हां अवैराग्याय नमः । शिवसिंहासनस्य पश्चिमफलकरूपं रक्तपीतवर्णं पुरुषाकारं उत्तरशिरसं दक्षिणपादं मधोमुखं मवैराग्यं पूजयामि । हामनैश्वर्याय नमः । शिवसिंहासनस्य उत्तरफलकरूपं पीतकृष्णवर्णं पुरुषाकारं पश्चिमशिरसं पूर्वपादं मधोमुखं मनैश्वर्यं पूजयामि । तदन्तरं हां शिवसिंहासनाय नमः इतिसमस्तं सिंहासनं संपूज्य योगासनं पूजयेत् ॥

तस्य श्वेतरक्तपीतकृष्णवर्णानि भूतरूपाणि कृतत्रेताद्वापरकलियुगान्याग्नेयादिपादत्वेन अभ्यक्तनियतिकलाकालान् स्फटिककाळमेघदादिभिर्पुष्पभिन्नाञ्जनवर्णान्पूर्वादिफलकत्वेन चाभ्यर्च्य हां शिवयोगासनाभ्यङ्गफलकरूपाय श्रीमहाविष्णवे नमः इति मध्ये नीलवर्णं त्रिनेत्रं शङ्खचक्रवराभयकरं विष्णुं पूजयेत् । ततो रजोगुणारुणाय तमोगुणतूलभरिताय मायारूपाय अधश्छदाय नमः । इति योगासनस्य ऊर्ध्वं मेखलायाऽधोभागप्रसारितं शयनीयरूपमधश्छदनं नैऋतकोणे संपूज्य । हां सत्वग्रणधवलताय शुद्धमायारूपोर्ध्वच्छदनाय नमः । इति मेखलाया उपरि शयनीयोत्तरच्छदनरूपं मूर्ध्वच्छदनं नैऋतकोणे च संपूज्य हां शिवयोगासनाय नमः इति समस्तं योगासनं पूजयेत् । योगासनविमलासने विना त्र्यासनात्मकमेव शिवासनमिति पक्षे शिवासनमेव मायाग्रन्थिपर्यन्तोन्नतं भावयित्वा तत्पादफलकार्चनानन्तरं माग्नेयादिकोणेषु स्थितं तदीयफलकद्वयं सन्धानकीलत्वेन कृतयुगादिचतुष्टयं मध्यं तन्मध्ये फलकत्वेनैव श्रीमहाविष्णुं पूजयित्वाऽधश्छदनमूर्ध्वच्छदनं च पूजयेत् । ततोऽनन्तफणामण्डलरूपं पद्मभुक्तुळं विकसितं भावयित्वा तस्य दळकेसरा नर्चयेत् । हां शिवासनपद्मदळम्भ्योनमः । अष्टविद्येश्वररूपाणि धवलवर्णानि शिवासनपद्मस्य दळा-

नि पूजयामि । हां केसरेभ्योनमः । मूले सुवर्णवर्णानि मध्ये विद्रुम-
वर्णानि मुक्ताफलाकृतिशिरोलङ्कृतानि चतुष्पष्टिकलरूपाणि वामादिश-
क्तिसहिताष्टरुद्ररूपाणि वा केसराणि पूजयामि । केसराणां मष्टरुद्ररूपत्व-
पक्षे अष्टावष्टौ केसराण्येकैकरुद्रत्वेन भावनीयानि । अथवा फणारूप-
दलसहस्रयुक्तस्य अनन्तपङ्कजस्य केसराण्यपि सहस्रं सन्ति । तानि
सर्वाणि पञ्चविंशत्युत्तरशतसङ्ख्ययाऽष्टधा विभज्य वामाद्यष्टरुद्ररूपेण पूज-
नीयानि । कर्णिकासहितान्यष्टावेव वा केसराणि तथा पूजनीयानि । अयं
न्यायोऽष्टविधेश्वररूपतया पूजनीयेषु दलेष्वपि योजनीयः । हां कर्णिकाये
नमः । विमलां शक्तिरूपां कनकवर्णां शिवासनपद्मकर्णिकां पूजयामि ।
हां बीजेभ्योनमः । वामादिनवशक्तिरूपाणि वा पञ्चाशद्वर्णरूपाणि वा शिवा-
सनपद्मकर्णिकाबीजानि पूजयामि । ततस्सर्वावयवयुक्तं पञ्चं विभाव्य हां
पञ्चासनाय नमः इति संपूज्य हां पञ्चमुद्रायै नमः इति पञ्चमुद्रां प्रदर्शयेत् ।
ततः पूर्वादिप्रादक्षिण्येनाष्टस्वष्टसु केसरेषु वामादीरष्टौ शक्तिरेकैकशः पू-
जयेत् । वामायै नमः । ज्येष्ठायै नमः । रोद्रायै नमः । काळ्यै नमः । क-
लविकारिण्यै नमः । बलविकारिण्यै नमः । बलप्रमथिन्यै नमः । सर्वभूतदम-
न्यै नमः । अरुणवक्त्रा ध्वामरधारिणीं शिवासनन्यस्तैकहस्तां शिवाभिमु-
ह्येन केसरेषु स्थिता वामादिशक्तीः पूजयामि । मनोन्मन्यै नमः । स्फटि-
कवर्णां पाशाङ्कुशाभयवरधारिणीं शिवासनपद्मकर्णिकायामीशानदिशि मध्ये-
ईशानदिशि वा स्थितां मनोन्मनीं पूजयामि । ततस्साधिपतिकानि सूर्य-
सोमग्निशक्तिमण्डलान्युपर्युपरि पूजयेत् । हां सूर्यमण्डलाय नमः । कोटि-
सूर्यप्रतीकाशं शिवपद्मासनदळाग्रव्यापकं सूर्यमण्डलं पूजयामि । हां सू-
र्यमण्डलाधिपतये ब्रह्मणे नमः । पञ्चमङ्गं चतुर्वाहुं प्रतिवङ्गं त्रिलोचनम् ।

तत्तत्त्वामीकराभासं नमोमुद्रासमन्वितम् ॥ सृष्टिकारण (१) कारणमात्म-
तत्त्वरूपिणं सूर्यमण्डलाधिपतिं ब्रह्माणं पूजयामि । हां सोममण्डलायनमः ।
शिवासनपद्मकेसराग्रव्यापकं कोटिशीतांशुशीतलं सोममण्डलं पूजयामि ।
हां सोममण्डलाधिपतये विष्णवे नमः । मेघश्यामं शङ्खचक्रनमस्कारमु-
द्रान्वितकरचतुष्टयं स्थितिकारण (२) कारणं सोममण्डलाधिपतिं विष्णुं
पूजयामि । हां अग्निमण्डलायनमः । शिवासनपद्मकर्णिकाग्रव्यापकं वह्नि-
मण्डलं पूजयामि । हां वह्निमण्डलाधिपतये रुद्रायनमः । माणिक्यवर्णं
शूलानलनमोमुद्रान्वितकरचतुष्टयं लयकारण (३) कारणं शिवतत्त्व-
रूपिणं वह्निमण्डलाधिपतिं रुद्रं पूजयामि । विमलासनं कर्णिकाव्यतिरिक्त-
मिति पक्षे आग्नेयाधैशानान्तं गुणत्रयं दक्षिणाद्युत्तरान्तं मण्डलत्रयं नैर्ऋ-
त्यादिवायव्यान्तं तत्त्वत्रयं च पूजयित्वा हां विमलासनायनमः इति समस्त-
मिदं विमलासनं पूजयेत् ॥

तदनन्तरं मध्ये हां शक्तिमण्डलाय नमः । धवलवर्णं मण्डलत्रयव्याप-
कं मिच्छाशक्तिरूपशक्तिमण्डलं पूजयामि । हां शक्तिमण्डलाधिपतये महेश्व-
रायनमः । स्फटिकवर्णं मष्टहस्तं खड्गाग्निशूलबाणाक्षमालाकमण्डलव्यभ-
करारविन्दधारिणं शक्तिमण्डलाधिपतिं महेश्वरं पूजयामि । ततस्तस्मिन्
शिवासनं विभाव्य तदुपरि हां शिवासनार्चनमिति ज्ञानशक्त्यात्मकं शिवा-
सनं पूजयेत् । अस्यासनासनपरंपराया माधारशक्तिमात्मार्थपूजायां ब्रह्म-
शिलास्थानीये पद्मपीठे पूजयित्वा ऽनन्तप्रभृति शक्तिमण्डलान्तं लिङ्गवेदि-
काया सुपर्णुपरि लिङ्गनाभिपर्यन्तं पूजयेत् । एवं प्रत्येकं शिवासनावयव-

१. सृष्टिकारणमात्मतत्त्वेति पाठान्तरम् ।

२. स्थितिकारणं सोम इति पाठान्तरम् ।

(३) लयकारणं शिव इति पाठान्तरम् ।

पूजनाशक्तौ साङ्गोपाङ्गं शिवासनं विभाव्य हां शिवासनायनम इत्येवं पूज-
येत् । अयमनेकासनगर्भशिवासनार्चनप्रकारः । यद्वा — आवाहने पञ्च-
मनन्तं स्नाने विमलमर्चने योगासनं नैवेद्ये वस्त्रादिष्वन्येषूपचारेषु सिंहा-
सनं च कल्पयेत् । अथवा सिंहासनं स्नाने अनन्तं वस्त्रे पद्ममाभरणगन्ध-
पुष्पेषु विमलं नैवेद्ये योगमन्योपचारेषु च कल्पयेत् । एवं शिवासनं संपूज्य
हां हं हां शिवमूर्तयेनम इति लिङ्गनाभेर्महेश्वरतत्वात्मिकां शिवस्य मूर्तिं
स्थिरविद्युन्निभां दण्डाकारा मविभक्तावयवां संपूज्य लिङ्गदेष्टे होमीशानमू-
र्ते नम इत्यादिमन्त्रैर्दण्डमङ्गुष्ठा मूर्द्धादिपादान्तं भीक्षानादि विन्यस्य सश-
क्तिक मशक्तिकं वा तत्तत्स्थानेष्वष्टाविंशत्कला न्यसेत् । शूद्रशशिन्यादि-
शक्तीरेव न्यसेत् । ततश्श्रीकण्ठादिन्यासश्च विदध्यात् । एवं सदाशिवदेह-
सिद्ध्यर्थं न्यासान्कृत्वा हां हौं विद्यादेहायनम इति विभक्तावयवं सदाशिवं
विद्यादेहं पूजयित्वा तत्त्वरूपं प्रपञ्चेन ध्यायेत् ॥

क्षित्यादिशुद्धाधियान्ते कन्दनाळदलेर्युते । कार्णिकाकेसरैर्युक्ते सूर्य-
त्रिंशदिभूपिते ॥ ईश्वरान्तिकया मूर्त्या स्थिरविद्युत्प्रकाशया । अविभक्ता-
वयवया भ्राजमानोपरिस्थले ॥ क्षित्यादीश्वरतत्त्वान्ते मूर्त्याकथितया सह ।
नानापट्टकुटीकोटीयोजनोन्नतशालिनि ॥ पद्मेस्थितं महापद्मकोटियोजनसं-
मितम् । बद्धपद्मासनासीनं समुपासेत्सदाशिवम् ॥

यद्वा कूटाङ्गकोटी कटकनटनटी नाट्य नव्याभपान

ध्याना (१) विद्यानकानीनकमितशतकोटयुन्नतैर्योजनैः ।

तेजोमूर्त्यन्तकन्दप्रभृतिषु दशधा सप्तधा च प्रभिन्नेः

सङ्ख्यातव्यप्रमाणैस्सरसिरुहवरे योगवीठे निपण्णम् ॥

१. द्विधात्मकङ्कनकमितेति पाठभेदः ।

दशोत्तरप्रयुतपरार्धयोजनां विवृद्धकात्रिषयपरार्धयोजनाम् ।

समुन्नतं समुपगतं समाश्रये सदाशिवं सरसिरुहासने स्थितम् ॥

पद्मं कन्देऽथ नाळे क्रमिकदशगुणा विंशतौ तस्य वृद्धि

येकैकद्वित्रिषुस्या च्छतमुखदशलक्षान्तभंग्याऽथ वृद्धिः ।

प्रंथौ कोट्याथ पद्मप्रभृतिषु दशकोट्येति संख्याभिराभिः

संख्याति योजनौघे र्माहमज्जुषि महायोगपीठे स्थितं वा ॥

तदुपरि शतकोटियोजनौघ प्रथित महेश्वरतत्त्वमानमूर्तिः ।

लसितमुपरि तत्सहस्रकोट्या तदपुतकोटिदिशाच वृद्धिभाजम् ॥

पञ्चवक्त्रं दशभुजं प्रतिवक्त्रं त्रिलोचनम् ।

दक्षिणे शूलवज्रासिपरश्वभयमुद्रिकाः ॥

वामेच दधत्तं नागपाशवटानलकुशान् ।

अथवा वरखट्वाङ्गशूलाभीशक्तिपञ्चकम् ॥

रुचकं डरुं सर्पं नीलांभोजाक्षमालिकाम् ।

अस्योर्ध्ववक्त्रं देवस्य बारुभावमनोहरम् ॥

प्रसन्नमूर्द्ध्वाभिमुखं निर्मलं स्फटिकप्रभम् ।

पूर्ववक्त्रं महेशस्य नि(१)ष्टाष्टापदप्रभम् ॥

गर्वेण स्तिमितं सौम्यं संप्राप्तनवयौवनम् ।

दक्षिणं वदनं शंभोर्नीलाञ्जनचयप्रभम् ॥

भ्रुकुटीकुटिलं घोरं रक्तवृत्तेक्षणत्रयम् ।

दंष्ट्राकरालं दुर्धर्मं स्फुरिताधरपल्लवम् ॥

चन्द्रापीडज्वलकेशं विलसत्प्रौढयौवनम् ।

उत्तरं वक्त्रं मीशस्य नवविद्रुमसुप्रभम् ॥

ललाटतिलकोपेतं नीलालङ्कारिभूषितम् ।

प्रलोभनं त्रिनयनं चन्द्राभरणभास्वरम् ॥

पार्वतीवदनाकारसखीलभ्रूलतान्वितम् ।

। पश्चिमं चण्डसङ्काशं नृपलक्षणलक्षितम् ॥

चन्द्रावतंसरुचिरं ध्यानस्तिमितलोचनम् ।

इति ध्यात्वा पुनरपि ध्यायेद्देवं सदाशिवम् ॥

इच्छाज्ञानक्रियारूपविलसद्गोचनत्रयम् ।

ज्ञानचन्द्रकलचूडं दशदिग्बहुमण्डलम् ॥

पञ्चब्रह्मात्मवदनं पञ्चसादाख्यवक्त्रकम् ।

श्रीमत्पञ्चाक्षराकारवदनांसोरुशोभितम् ॥

समस्ततन्त्ररूपं च वर्णब्रह्मकलामयम् ।

निवृत्या जानुपर्यन्तं मानाभेक्ष्य प्रतिष्ठया ॥

आकण्ठं विद्यया सिद्धं माललाटं तु शान्तया ।

तदूर्ध्वं शान्त्यतीताख्यकलया परिकल्पितम् ॥

एवं पञ्चकलारूपं मिदं सादाशिवं वपुः ॥

चतुर्मुखी तटिद्वर्णा निवृत्तिर्वज्रधारिणी ।

एकवक्त्रा शशाङ्काभा प्रतिष्ठा पद्मधारिणी ॥

अग्निवर्णा त्रिवदना विद्या शक्तिलसत्करा ।

कृष्णवर्णा चतुर्वक्त्रा शान्तिर्ध्वजविधारिणी ॥

पाशभृत्पञ्चवदना शान्त्यतीता शशिप्रभा ।

सर्वाः पद्माक्षमालाभ्या मभयेन विराजिताः ॥

चतुर्भुजा स्त्रिणेत्राश्च पीनोन्नतपयोधराः ।

आसां पञ्चाध्वगर्भत्वात् षडध्वात्मा सदाशिवः ॥

मन्त्राध्वाच पदाध्वाच वर्णाध्वा भुजनाध्वकः ।

तत्त्वाध्या च कलाध्या च षडध्यान इमे मताः ॥
 चतुर्विंशत्युत्तरं यद्व्यवधानां शतद्वयम् ।
 भुवनाध्या स सच्चिन्त्यो रोममृन्दात्मना विभोः ॥
 पञ्चाशद्गुद्रूपैस्तु वर्णैर्वर्णाध्वकल्पना ।

असौ त्वात्मना चिन्त्यो देवदेवस्य शूलिनः ॥
 रुधिरात्मा तु मन्त्राद्धा विचिन्त्यः पार्वतीपतेः ।
 पदाध्या चिन्तनीयस्स्यात् सिरामांसलषा प्रभोः ॥
 पृथिव्यादीनिषट्त्रिंशत् तत्त्वान्यागमवेदिभिः ।

उक्तान्यमीभिस्तत्त्वाध्या शुक्लमज्जास्थिरूपभृत् ॥
 नास्य देहेऽस्थि रुधिरं न मांसं नास्ति किञ्चन ।

प्रतिबिम्ब मिवादर्शे शक्रचापमिवाङ्करे ॥
 अयोर्तिर्मयतैर्वा सिद्ध मिदं सादाशिवं वपुः ।
 तथाऽपि कल्पनामात्रं कलावाऽप्यध्वनामिदम् ॥
 ब्रह्मस्वीशेन मूर्धानं पुरुषेण चतुर्मुखीम् ।

हृदयादीन्यधोरेण गुह्यादीनि तु वामतः ॥
 सद्योजातेन तु ध्यायेत् पादादीनि जगत्पतेः ।

पञ्चवक्त्राः स्मृतास्तत्रै दशदोर्दण्डभूषिताः ॥
 खड्गखेडधनुर्बाणकमण्डल्वक्षसूत्रिणः ।

धराभयोपेतकरा शूलपङ्कजपाणयः ॥
 अघोरो घोर एतेषु तदन्ये सौम्यविग्रहाः ।

एवं ध्यात्वा सदेशस्य पञ्चब्रह्मात्मतां विभोः ॥
 अतद्रूपकलाभेदैर्विचिन्त्याङ्गानि कल्पयेत् ।

ईशानस्य कलाः पञ्च मूर्धात्मकतां गताः ॥

चतुर्मुखतया ध्येयाः श्वतस्तः पुरुषस्य ताः
 अष्टावधोरस्य कलाः स्मस्ता जगतीपतेः ॥
 हृत्कण्ठोऽसौ नाभिकुक्षी पृष्ठं वक्ष इतीरिताः ।
 वामदेवस्य तु कलास्त्रयोदश शिवोदिताः ॥
 गुह्योरुजानुजंघास्त्रिकटिः पार्श्वे तथा मताः ।
 सद्योजातस्य तु कलाः वसुसंख्याः प्रकीर्तिताः ॥
 पादौ करौ नासिके च शिरोबाहू च ता मताः ।
 अष्टत्रिंशत्कला देवाः तिणेनाश्च चतुर्मुखाः ॥
 वराभयपरश्वेणविल्लसत्करपङ्कजाः ।
 तत्तद्वाह्यसमाकारवर्णायुधभृतोऽथवा ॥
 एतेषां वामभागेषु शशिन्याद्याश्च शक्तयः ।
 पाशांकुशाभयवै र्ध्यातव्यास्सुस्मिताननाः ॥
 श्रीकण्ठप्रमुखान् रुद्रान्वर्णरूपान् सशक्तिकान् ।
 प्रभोरवयवान्व्ययेन न्यासयिन्यासवर्त्मना ॥
 स्मरेत्सशक्तिकान् रुद्रा नर्धनारीश्वराकृतान् ।
 सिन्दूरकाञ्चनप्रह्वय वामदक्षिणपार्श्वकान् ॥
 पाशाङ्कुशाक्षवलय वरमुद्राविराजितान् ।
 प्रसन्नवक्त्रकमला न्विश्ववाञ्छितदायकान् ॥
 कामिकं पादकमलं योगजं गुल्फयो र्युगम् ।
 चिन्त्यं पादाङ्गुलीरूपं कारणं प्रसृतिद्वयम् ॥
 अजितं जानुनोर्युग्मं दीप्तमूरुद्वयं त्रिभोः ।
 गुह्यव्रीजात्मकं सूक्ष्मं सहस्रश्रुकुटीतटम् ॥
 पृष्ठभागोऽशुमानस्य नाभिश्चागुप्रभेदकम् ।

विजयं जठरं प्राहुर्निश्वासं हृदयात्मकम् ॥
 स्वायम्भुवं स्तनद्वंद्वं मनलं लोचनतयम् ।
 बीरागमः कण्ठदेशो रौरवं श्रवणद्वयम् ॥
 मकुटं मकुटं तन्त्रं बाहवो विमलागमः ।
 चन्द्रज्ञानं मुरझंभो बिम्बं वदनपङ्कजम् ॥
 जिह्वा प्रोद्गीत मीशस्य लळितं गण्डयोर्द्वयम् ।
 सिद्धं ललाटफलकं सन्तानं कुण्डलद्वयम् ॥
 यज्ञोपवीतं शश्वोक्तं हारस्तक्पारमेश्वरम् ।
 किरणं रत्नभूषास्य वातुळं वसनात्मकम् ॥
 एवं तन्त्रात्मकं रूपमीश्वरस्य विचिन्तयेत् ।
 शिवज्ञानप्रदं पुंसां शिवधर्मप्रवर्तकम् ॥
 विशुद्धं शिवसादाख्यं विशुद्धन्दमिश्रांबरे ।
 विश्वतस्फुरितज्योतिर्विद्यादूर्द्ध्वं मुखं विभोः ॥
 अमूर्तिं मथ सादाख्यं मूलस्तम्भ इति श्रुतम् ।
 ज्योतिस्तम्भमयं लिङ्गं स्मरेदस्योत्तरं मुखम् ॥
 च्योतिर्लिङ्गैकभागोत्थमेकवक्त्रं त्रिलोचनम् ।
 मूर्तिस्सादाख्य मित्युक्तं ध्यायेत्पश्चिममाननम् ॥
 शूलञ्च परशुं वज्रं मभीतिं दाक्षिणैः करैः ।
 पाशं वह्निञ्च घण्टाञ्च वरं वामैः करैरपि ॥
 दधानं कर्तृसादाख्यं चतुर्वक्त्रांबुजोज्ज्वलम् ।
 लिङ्गमध्ये समुद्रतं संस्मरेदक्षिणाननम् ॥
 पञ्चवक्त्रं दशभुजं पीठं लिङ्गं समुद्रतम् ।
 प्रसिद्धं कर्तृसादाख्यं पुरारेः पूर्वमाननम् ॥

पञ्चब्रह्माण्यूर्ध्वपूर्वदक्षिणोत्तरपश्चिमान् ।
 वक्त्रपद्मान्विभोर्ध्यायेदशानप्रभृति क्रमात् ॥
 हृदयं हृदये शुभ्रं शिरश्शिरसि पिङ्गळम् ।
 शिखां शिखापदे रक्तां कवचं पार्श्वयोः स्थितम् ॥
 नेत्रे तु श्यामळं नेत्रं करेऽस्त्र मसितं स्मरेत् ।
 चतुर्भुजास्त्रिणेत्राश्च जटामकुटमण्डिताः ॥
 वराभये कपालञ्च शूलञ्च दधत्तं करैः ॥
 अङ्गदेवाः स्मृतास्तौम्यनेत्राग्नेतृप्रविग्रहे ।
 तिशूलस्त्रिगुणः प्राहुः परशुस्तत्पनिष्ठिताः ॥
 खड्गप्रतापोवज्रश्च शंभोश्शक्तिरभेद्यता ।
 वद्वेत्संहारिणी शक्तिश्शक्तिर्नागे प्रभृष्यता ॥
 मलमाया कर्मपाशो घण्टानादस्वरूपिणी ।
 अभयं पालिनी शक्तिर्नियमत्वंकुशं विदुः ॥
 इच्छाज्ञानक्रियारूपा स्त्रिशूलं शक्तयोमताः ।
 उक्ता स्ताएव खट्वाङ्गं शुद्धतत्त्वप्रवर्तिकाः ॥
 बीजपूरमिति प्रोक्ता जगद्धीजप्रवर्तिका ।
 डमरुक्षोभसंपन्नमायातत्त्वप्रवर्तिका ॥
 काकोदरः कला मुख्या कार्यजातप्रवर्तिका ।
 मनःप्रवर्तिकाशक्तिरिन्दीवरतया मता ॥
 अक्षमाला तु सा ज्ञेया इन्द्रियाणां प्रवर्तिका ।
 शक्त्यायुधात्मिका शक्तिर्दुष्टसंहारकारिणी ॥
 वरो भोगप्रदा शक्ति रभयं मोक्षदायिका ।
 इत्थं दशाधुधरं कोटिशीतांशुशीतळम् ॥

द्वाविंशलक्षणेपेतं सर्वाभरणभूषितम् ।
 पङ्क्त्यंगुष्ठपरिच्छिन्नजटामकुटमण्डितम् ॥
 तत्सव्यकोटिविन्यस्तत्र्यंगुळार्धेन्दुशेखरम् ।
 तद्गामकोटिविश्रान्तबिद्वाकृत्यमरापगम् ॥
 त्रिपुण्ड्रार्धेन्दुभूयन्त्रदीपचन्द्राकृतिं क्रमात् ।
 ईशानाद्यै मुखं पुण्ड्रान्धारयन्तमजांतिभैः ॥
 ध्यायेत्तद्गामभागेतु दिव्यरूपां मन्त्रोन्मनीम् ।
 जपाकुसुमसङ्काशां शुभ्रवस्त्रविभूषिताम् ॥
 सर्वाभरणसंपूर्णां पीनोरुजघनस्तनीम् ।
 सहस्रपद्मनीलाब्जवरदाभयधारिणीम् ॥
 एवं मनोन्मनीयुक्तं साक्षाद्देवं सदाशिवम् ।
 लिङ्गेऽपि भावयन्त्रमे लिङ्गबुद्धिं परित्यजेत् ॥
 नेत्रत्रयेषु विन्यस्य हौं नेत्रेभ्य इति क्रमात् ।
 आवाहयेत्परशिवं सदैवं हृदयांबुजे ॥

अथावाहनक्रमः— अप्रमेय मनिर्देश्य मनूपम मनामयम् । सूक्ष्मं
 सर्वगतं नित्यं ध्रुव मव्यय मीश्वरम् ॥ भवन्तं भवताऽऽदिष्टो मन्त्रेणाभि-
 नमाम्यहम् ॥ इति विज्ञाप्य ऋजूर्द्धकायो मनश्चक्षुर्निरोधनपूर्वकं मिडया
 वायुमापूर्य कुम्भकं कृत्वा हृदि पुष्पसंपूर्णं मञ्जलिं निधाय दृढमावाहन-
 मुद्रां बद्ध्वा स्वशरीरे मूलाधारस्थितं मन्त्रमयं परमशिवं ज्योतिस्समाकृष्य मू-
 लाधारप्रभृति स्थितं हकार मतिलब्धं हृदयपर्यन्तं नीत्वा हृत्कण्ठास्वादि-
 स्थानस्थित पृथिव्यादिपाशजालब्रह्मादिकारणेश्वरसहिताकारादिद्वादशकला-
 श्च क्रमेण तत्तदनुसन्धानपूर्वकं मतिलब्धं द्वादशान्तपर्यन्तं मुञ्चारयन्नेव पु-
 ष्पाञ्जलिमपि द्वादशान्तपर्यन्तं नीत्वा मन्त्रमयं ज्योतिर्द्वादशान्तास्थितपरमशि-

केन संयोज्य अविश्रान्तं परमामृतस्यन्दिबिन्दुरूपं ततः आनीय भ्रमभ्यगत-
 शिवमण्डपविश्रान्तं संभाव्य शरदिन्दुसहस्रवद्भाव्य द्वेदशेऽञ्जलिं धारयन्
 वायुमपि पिङ्गळया विरेच्य वायुना सह परमशिवं ज्योतिः पुष्पाञ्जलिमध्य-
 प्रापितं विभाव्य हां हौं शिवायनम इति सदाशिवस्य ब्रह्मरंध्रे योजयेत् ।
 उक्तार्थविशदीकरणाय मूलमन्त्र तदीयहकार तत्कलाद्वादशस्थानानि प्रद-
 र्शयन्ते ॥ यदेहमध्यस्थानं मूलाधारं ततः प्रभृति ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तं ताळचतुष्टय-
 प्रमाणं देहान्तर्गतम् । तत ऊर्ध्वं तालप्रमाणं शिखास्थानम् । तत्र मूलाधारस्थि-
 तचतुर्दलकमलकर्णिकायां प्रासादमन्त्रस्यैतानाम् । ततः प्रभृति ना-
 भिपर्यन्तं मृणाळसूक्ष्मेविद्युत्प्रभो हकारः । नाभेरूर्ध्वं द्वादशांगुलपर्यन्तं वि-
 द्युद्द्युति रकारयुक्तो हकारः । ततः पञ्चचतुरंगुलप्रमाणं हृत्पद्मम् । तत
 आरभ्य शिखाप्रपर्यन्तं द्वादशकलास्थानानि । तत्र चतुरंगुल व्यासिमानौ-
 कार त्रिमात्रस्समूदांगारपुञ्जद्युतिः । स च निवृत्तिकलया पृथिव्यादिप्रकृत्य-
 न्तैः चतुर्विंशतितलैश्च सहितेन ब्रह्मणाऽधिष्ठितः । तदूर्ध्वं कण्ठस्थानस्थि-
 ताष्टांगुलप्रमाणं षोडशदलपद्मव्यासिमा नूकारः द्विमात्र स्समसमयसमुदि-
 तचन्द्रसूर्यद्युतिः । स प्रतिष्ठाकलया पुरुषादिकालान्तैर्षड्भिस्तलैश्च सहि-
 तेन विष्णुनाऽधिष्ठितः । तदूर्ध्वं तालमूलस्थितचतुरंगुलप्रमाणचतुर्दलपद्म-
 व्यासिमान्मकारः एकमात्रो विद्युद्वर्णः । स विद्याकलया मायातलेन च
 सहितेन रुद्रेणाधिष्ठितः । तदूर्ध्वं भ्रमभ्यस्थितद्वयंगुलप्रमाणद्विदलपद्म-
 व्यासिमा न्बिन्दुवृत्ताकारोऽर्द्धमात्रो विद्युद्वर्णः शान्तिकलया शुद्धविद्येश्वरत-
 त्वाभ्यां च सहितेन महेश्वरेणाधिष्ठितः । तदूर्ध्वं ललाटमध्ये अर्धमात्रा
 ऊर्ध्वप्रा अर्धचन्द्राकृतिः पादमात्रा चन्द्रवर्णा । तदूर्ध्वं ललाटे निरोधी ।
 स चोर्ध्वाप्रतिकोणाकृति रष्टांशमात्रो धूम्रवर्णः । तदूर्ध्वं शिरसि नादः । स
 दण्डाकृति रुमयतोबिन्दुद्वययुक्तः षोडशांशमात्रो माणिक्यवर्णः । ततो

ब्रह्मरन्ध्रे नादान्तः स दक्षिणामुखहलाकृतिः दक्षिणपार्श्वस्थविन्दुयुक्तः द्वा-
 विंशात्ममात्रो विद्युद्वर्णः। एवं विन्दुस्थानात् भ्रूमध्या दैकादशांगुलस्थितब्रह्म-
 रन्ध्रपर्यन्ते स्थाने स्थितानां मर्धचन्द्रनिरोधि नादनादान्तानां चतुर्णामपि
 शान्त्यतीतकला सदाशिवतत्त्वाभ्यां च साहित स्सदाशिव एवाधिष्ठाता । ब्रह्म-
 रन्ध्रादूर्ध्वं मेकांगुलस्थानस्थिता शक्तिः सर्वमुखहलाकृतिः वामपार्श्वस्थवि-
 न्दुसहिता चतुष्पष्टयंशमात्रा । ततः त्र्यङ्गुलस्थाने स्थिता व्यापिनी त्रि-
 शूलाकृतिः दक्षिणपार्श्वस्थविन्दुसहिताऽष्टाविंशत्यधिकशतांशमात्रा । तद्-
 ऊर्ध्वं चतुरङ्गुलसमानविन्दुद्वयान्तर्गतकुब्जरेखायुगलान्तरालस्समंजुरेखामधि-
 षट्पञ्चाशदधिकं द्विशततमांशमात्रा । तदूर्ध्वं चतुरंगुलस्थितोन्मनीविन्दु-
 धिघ्ननकतदूर्ध्वप्रसृत दण्डाकाररेखात्मिका मनोमात्रा । अत्र ब्रह्मरन्ध्रा-
 दूर्ध्वं मेकात्रिचतुरंगुलक्रमेण द्वादशांगुलपर्यन्तशिखास्थाने उपर्युपरि स्थि-
 ता शक्तिव्यापिनी स्समनोन्मनी शतकोटिसूर्यप्रभाः अनाहतशिवेनाधि-
 ष्ठाताः । ताश्च चतस्रोऽपि मिलिताः परमाकाशा उच्यन्ते । एवमकारश्च
 तुरंगुलः । उकारोऽष्टांगुलः । मकारश्चतुरंगुलः । विन्दुद्वयंगुल मर्धचन्द्र
 निरोधि नादनादान्ता एकादशांगुलं शक्तिः व्यापिनी समनोन्मना द्वाद-
 शांगुलव्याप्नुवत्येकचत्वारिंशदंगुलं द्वादशानामपि कलानां व्याप्तिस्थानम् ।
 ततश्च मूलाधारात् द्वादशान्तपर्यन्तं मुक्तमानेषु तत्तत्स्थाने हकारमकार-
 युक्तहकार मौकारमूकारं वृत्ताकारं विन्दु मूर्द्धाग्रार्धवृत्ताकार मर्धचन्द्र
 मूर्ध्वत्रिकोणाकारं निरोधिनं विन्दुद्वयमध्यगतदण्डाकारं नाददक्षिणपार्श्व-
 स्थित विन्दुसहितोर्ध्वाग्र दक्षिणामुखहलाकारं नादान्तं वामपार्श्वस्थितवि-
 न्दुसहितोर्ध्वाग्रवाममुखहलाकारां शक्तिं दक्षिणपार्श्वस्थितां विन्दुसहितो-
 र्ध्वाग्रत्रिशूलाकारां व्यापिनीं विन्दुद्वयान्तरालगतकुब्जरेखाद्वयमध्यस्थित-
 ऋजुरेखाकृतिं समानां विन्दुद्विष्टानकोर्ध्वाग्रऋजुरेखाकृतिमुन्मनां च हृदया-

दिस्थानस्थितकलात्तत्त्वकारणेश्वरैस्सह क्रमेण पूर्वपूर्वत्यागेन ज्ञातिरिति मनसा विचिन्त्य तद्वपरि परमाकाशसरित्समुद्रतकोटिसूर्यसमप्रभ कोटिशितांशुशी-
 तल्लाष्टात्रिंशत्कलात्मक केसरोज्ज्वल प्रणवकर्णिकापञ्चाक्षरबीजाढ्य परमान-
 न्दमधुभरित मुक्तभृङ्गनिषेवित चिच्छक्तिरूप सहस्रदलकमलमध्यगतं सद्य
 स्समुद्यदनेककोटि शारदशशाङ्कसङ्काशप्रकाशं परमानन्दजलधि निष्कलं पर-
 मशिवं मनसाऽवगाहेत । एवं भावनापुरस्सरं परमशिवं मूलनानीय हृदयमन्ते
 णावाहनमुद्रया सदाशिवहृदयांबुजंप्रापय्यास्थापनमुद्रयातस्मिंसंस्थाप्य सन्नि-
 धानमुद्रया स्वामिमुखीकृत्य स्वागतंते महदेवेति विज्ञाप्य वत्स सुस्वागतीम-
 तिदेवेनोक्तं मनसा विभाव्य स्वागतार्थं दत्त्वा सन्निरोधनमुद्रया सन्नि-
 धं “स्वामिन्सर्वजगन्नाथ यावत्पूजावसानकम् । तावत्वं प्रीतिभावेन लि-
 ङ्गेऽस्मिन्सन्निधी भव” इति हृद्यंजलिबन्धपूर्वकं संप्रार्थ्य शिवस्यानुमतिं भा-
 वायित्वा निरोधार्थं प्रदाय काळकण्ठ्या हुंफडन्तास्त्रेण विघ्नानुत्सार्य शिवं
 कवचेनावकुण्ठ्य हृदयशिरशिखाकवचानि तत्तन्मन्त्रैर्देवस्य हृदयादि-
 स्थानेषु विन्यस्य हृदयादिकराङ्गविन्यासरूपसकळीकरणानन्तरं पुष्पमा-
 रोप्य मूलेन परमीकृत्य धेनुमुद्रयाऽमृतीकुर्यात् । अन्नावाहनं शिवस्य
 सदाशिवदेहप्रापणम् । स्थापनं सदाशिवस्य हृदंबुजे स्थापनम् । सन्निधानं
 स्वामिमुखीकरणम् । सन्निरोधनं यावत्पूजासमाप्तिं सन्निधानप्रार्थनम् ।
 अवकुण्ठनं भक्तेषु प्रकाशार्थं विघ्नानां मप्राप्त्यर्थं च कवचेनाच्छादनम् ।
 सकळीकरणं हृदयादिपञ्चाङ्गन्यसनम् । परमीकरणं शुक्लपीतरक्तासितरक्तव-
 र्णानां हृदयादीनां शिवैकत्ववर्णानुसंधानम् । अमृतीकरणं विग्रहस्य शिव-
 स्यचाभेदेन प्रतिपत्तिः । ननु विश्वव्यापकस्य शिवस्य कथमभिमतदेशप्रा-
 पणरूप मावाहनं मुच्यते । अचिन्त्याद्भुतानन्तशक्तिवत्त्वशिवस्यव्यापकत्व-
 मव्यापकत्व मप्यस्तीति तच्छिवस्य देशान्तरप्रापणरूपं मुपपद्यते । यद्वा—

व्यापकस्यापि जीवस्य शरीरावच्छेदोपाधिकत्वमिव शिवस्यापि मन्त्रतेजोवच्छे-
दोपाधिवदभिमतदेशान्तरप्राप्तिर्न विरुध्यते । अथवा दारुणिव्याप्तस्याग्नेर्म-
थनीक्रियया कचिदभिव्यञ्जनवदभिमतदेशप्रापणभावनारूपया क्रियया शिव-
लिङ्गाभिमतदेशे शिवस्याभिव्यञ्जनमेवावाहनम् । ननु सर्वत्र नित्योदित-
चिदानन्दप्रकाशरूपस्य परमशिवस्य किमिदमभिव्यञ्जनमुच्यते । यथा
स्वयंप्रकाशमानस्याप्यंगारवह्निपुञ्जस्य भस्मच्छन्नस्य भस्मानिरासकफूत्कार-
क्रिययाऽभिव्यञ्जनं एवं स्वयंप्रकाशमानस्यापि परमशिवस्य पूजकमनसो-
विषयान्तरेषु मनोव्यापारेण तं प्रति च्छन्नस्यानन्यमनस्कविहितावाहनक्रि-
यापूर्वकमभिमतदेशे लिङ्गादौ यावद्विसर्जनं कर्तव्यस्य तत्तदुपचारसमर्प-
णार्थं मनुसन्धानसन्तानस्योक्रमण मेवाभिव्यञ्जनम् । अथवा शिवपुरा-
णोक्तप्रकारेण सदाशिवहृदयांबुजे परशिवस्योमासहायचिदानन्दमयदिव्य-
विभक्तविर्मलमखण्डोपावनम् ॥ तत्प्रकारः प्रदर्श्यते ॥

विद्धे सदाशिवं व्यात्वा निश्चलेनान्तरात्मना ।

अष्टविंशत्कलान्यासं कृत्वा स्वस्यां तनौ यथा ॥

अभ्यर्च्य गन्धपुष्पाद्यैः स्वकृत्वा लिङ्गात्मनामतिम् ।

तस्या मूर्तौ मूर्तिमन्तं शिवं परमेश्वरम् ॥

प्राणस्थानं सदेशस्य चिन्तये दंबया सह ॥

ब्रह्मा त्रिणुश्व रुद्रश्च तथाऽन्ये च सुरासुराः ।

तपोभि रक्षै रद्यापि यस्य दर्शनकाक्षिणः ॥

यस्मात्सर्वमिदं प्राणविण्णुरुद्रेन्द्रपूर्वकम् ।

महं भूतैर्निर्घैस्तैर्नैः प्रथमं संप्रसूयते ॥

कारणानां च धोवानां व्यातां परमकारणम् ।

न प्रपद्यन्त्यन्यस्मात्पुनश्च न कदाचन च ॥

सर्वेश्वर्येण संपूर्णो नाम्ना सर्वेश्वरस्त्वयम् ।
 सर्वैर्मुमुक्षुभिर्ध्येय इशंभुराकाशमध्यगः ॥
 सर्वोपरि कृतावास स्सर्ववासश्च शाश्वतः ।
 षड्विधाध्वमयस्यास्य सर्वस्य जगतः पतिः ॥
 उत्तरोत्तरभूतानां मुत्तरश्च निरुत्तरः ।
 अनन्तमहिम्नंभोधि रपरिच्छिन्नवैभवः ॥
 अशेषविषयामोघशुद्धबुद्धिविजृम्भणः ।
 आत्मशक्त्यमृतास्वादप्रमोदभरलालसः ॥
 अनन्तानन्दसन्दोहमकरन्दमधुव्रतः ।
 अखण्डजगदण्डानां पिण्डीकरणपण्डितः ॥
 औदार्यवीर्यगांभीर्यमाधुर्यमकरालयः ।
 अतुलस्सर्वभूतानां राजराजो महेश्वरः ॥
 अप्राकृतशरीरं त मतिमन्मथरूपिणम् ।
 घृतीतिघनीभूतसच्चिदानन्दविग्रहम् ॥
 सर्वलक्षणसंपन्नं सर्वावयवशोभनम् ।
 रक्तास्यपाणिचरणं कुन्दमन्दस्मिताननम् ॥
 शुद्धस्फटिकसङ्काशं फुल्लपद्मत्रिलोचनम् ।
 चतुर्भुजमुदाराङ्गं चारुचन्द्रकलाधरम् ॥
 वरदाभयहस्तं च मृगटकधरं हरम् ।
 सर्वोपमानवर्गस्य दवीयांसं विभावयेत् ॥
 ततस्संचिन्तयेत्तस्य वामभागे महेश्वरीम् ।
 उत्फुल्लोत्पलपत्राभाविस्तीर्णयितलं चनाम् ॥

पूर्णचन्द्राभवदनां नीलकुञ्चितमूर्द्धजाम् ।
 नीलोत्पलदलप्ररूपां चन्द्रार्धकृतशेखराम् ॥
 अतिवृत्तवनोत्तुङ्गस्निग्धपीनपयोधराम् ।
 तनुमध्यां पृथुश्रोणिं धीतसूक्ष्मतरांबराम् ॥
 सर्वाभरणसंपन्नां माणिक्यतिलकोज्वलाम् ।
 विचित्रपुष्पसंकीर्णकेशपाशमनोहराम् ॥
 सर्वतोनुमुणाकारां किञ्चिद्विज्ञानताननाम् ।
 हेमारविन्दं विकसद्धानां दक्षिणे करे ॥
 दण्डवच्चापरं हस्तं न्यस्थासीनां सहासने ।
 भुक्तिभुक्तिप्रदां देवीं सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥
 सदाशिवेश्वरहरश्रीशङ्खहिणमातरम् ।
 समस्तगौरीलक्ष्यादिशक्तिचक्रस्य नायिकाम् ॥
 एवं देवं च देवीं च विचिन्त्य द्वयंष्टहायनौ ।
 भक्त्योपचारवर्गेण क्रमेण परिपूजयेत् ॥

एवं सदाशिवस्य हृदयांबुजे सांबशिवविग्रहाविर्भावभावनापक्षे तस्य
 सदाशिवहृदयांबुजे अवस्थापनं स्वाभिमुखीकरणम् । इत्यादि सर्वमुपपद्य-
 तेतराम् । शरीरशरीरिणोरभेदप्रतिपत्तिरूप ममृतीकरणं तु सांबशिवविग्र-
 हाविर्भावपक्ष एवोपपद्यते । स्वाभिमते लिङ्गादावावाहिते सदाशिवविग्रहे पू-
 जार्थमभिव्यक्तिं प्रार्थयमानस्य पूजकस्थानुग्रहार्थं शिवाभिन्नसच्चिदानन्द
 एवाचिन्त्याद्भुततदीयशक्तिमहिम्ना करकमौक्तिकाद्याकारेण जलबिन्दुरिव
 सकलावयवसंपूर्णसांबशिवविग्रहाकारेणाभिव्यज्यत इति शिवपुराणादिमर्या-
 दा । एवं चिदानन्दाकारपरमशिवविग्रहप्रभाधवलितरूपादेव मानावर्णा-
 ष्टत्रिंशत्कलामयस्यापि सदाशिवविग्रहस्य स्फटिकवर्णवल्गुभावनोपपद्यते ।

सदाशिवस्य तत्पुरुषादिवक्त्रणां पीतनीलसितारुणवर्णत्वं तु पूर्वादिदिक्पती-
ना मिन्द्रियमवरुणकुबेराणां तत्तत्कार्योपयोगिपीतनीलसितारुणवर्णस्थिरी-
करणार्थं तत्तद्वर्णानुकरणप्रयुक्तम् । एवंरूपे परमशिवस्यावाहने क्रि-
यमाणे ऊर्ध्वाभिमुखस्य सदाशिवेशानवक्त्रस्य तत्पुरुषवक्त्रवदाविसर्जनं
प्राङ्मुखत्वं भावनीयम् । आवाहनाद्यमूर्तीकरणान्तसंस्कारं सांबसदाशिव-
विप्रहाभिव्यक्तिपक्षे सदाशिवमूर्तिमध्य एव कर्तव्यम् । तत्रैव परमशिव-
स्यांबिकायाश्च प्रत्येकं पदार्थानुसमयक्रमेण पाद्याद्युपचाराश्च कर्तव्याः ।
सदाशिवमूर्तौ परमशिवचैतन्यमात्रावाहनपक्षे तदावाहनानन्तरं पाद्यादि ।
मनोन्मनीमूर्तौ अंबिकां चावाहनादिभिस्संस्कृत्य पाद्याद्युपचारैः पूजयेत् ॥

पाद्यादिप्रकारः ॥

वामहस्तेन सत्रिपदीकं पाद्याचमनार्थपात्रमुत्क्षिप्य पाद्यभीश्वरतत्वा-
न्त माचमनं सदाशिवतत्त्वान्तं मर्ध्य शिवतत्त्वान्तश्च विभाव्य पाद्यादिकं
पूजकस्येश्वरसदाशिवतत्त्वप्रापकं च ध्यात्वा मूलाधारां दुत्थितं प्रासादादि-
मन्त्रं पाद्यादिक्रमेण भूतध्यप्रहरणप्रदोदशान्तपर्यन्तं मुच्चरन्तं विभा-
वयन् हां हौं शिवायेति मन्त्रक्रमेण नमस्स्वाहास्वधान्तमुच्चारयन्सद्योजा-
तादिक्रमेण सपुष्पेणोत्तानेन दक्षिणकरांगुष्ठमव्यमानामिकाग्रेण श्रीपादयो-
स्सव्यवामक्रमेण पाद्यं मुखेषु तत्पुरुषादिक्रमेणाचमनं मूर्धस्वीशानादिक्रमे-
णार्घ्यं च दद्यात् । सुगन्धि पुष्पं ज्ञानमयं शिवसायुज्यहेतुं च ध्यात्वा
मन्त्रं द्वादशान्तोपरिस्थितशिवपर्यन्तमुच्चरन्तं विभाव्य वौषडन्तमन्त्रेण मू-
र्धस्वीशानादिक्रमेण निवेदयेत् । अंबिकाया अपि पाद्यादिकं तत्रतत्रैव
समये पदार्थानुसमयेन दद्यात् । एवं गन्वादिष्वपि द्रष्टव्यम् । तत्र शि-
वायैनम शिवायै स्ववेत्यादयो मन्त्रा इति विशेषः । ततः स्वाहान्तमूलेन

धूपदीपौ पूर्वोक्तप्रकारेणाचमनार्थे च शिवाभ्यां दत्त्वा अस्त्रमन्त्रेणापि व-
 स्त्रेण पिण्डकायोभागं वामहस्तेन स्पृशन्नेव दक्षिणहस्तेन पुष्पं गृहीत्वा
 तेन पुष्पेण पूर्वार्चितं मपोह्य तत्पुरुषं च विमृज्य पूर्वोक्तप्रकारेणाभ्यङ्गादि-
 कं सर्वं मनसा विभाव्य हां शिवतत्त्वाय नम इति अर्घ्योदकविन्दुना संस्त्राप्य
 पूर्ववत्पाद्याचमनार्थाणि दत्त्वा स्वाहान्तमूलेन वस्त्रद्वयं सुपवीतद्वयं च साचम-
 नं दत्त्वा हामात्मतत्त्वाधिपतये शिवाय नमः । हां विद्यातत्त्वाधिपतये शिवाय
 नमः । हां शिवतत्त्वाधिपतये शिवाय नमः इति पुष्पाञ्जलिद्वयं शिवायै-
 नम इति देव्यै पुष्पाञ्जलिञ्च कृत्वा संभावितैर्मनसा विभावितैश्च हेमांब-
 रकटकमकुटकर्णिकाङ्गदकेयुरादिभि राभरणैर्नमोन्तमूलमन्त्राभ्या मलङ्क-
 र्य गन्धपुष्पाणि समर्पयेत् । तत्र गन्धं हिमजलघृष्टसमभागगोरोचनाकु-
 ङ्कुमचन्दनैलकर्पूरकृष्णागरुदारुकुष्ठकंस्तूरिकाक्षोदोवा । समभागचन्दनागरु-
 कर्पूरकुङ्कुमपत्रजलोशीरक्षोदोवा । समभागेन तदर्धेन तदर्धेन वा कर्पूरेण युक्त-
 चन्दनागरुकुष्ठकुङ्कुमक्षोदोवा । समभागचन्दनागरुकर्पूरकुङ्कुमक्षोदोवा ।
 समभागचन्दनकर्पूरमृगमदकुङ्कुमक्षोदोवा । फलस्य निष्कप्रमाणांशेन
 यथासंभवमात्रेण कर्पूरादियुक्तचन्दनक्षोदोवा । केवलचन्दनक्षोदोवा ।
 केवलविल्वखण्डक्षोदोवा । केवलकृतमालखण्डक्षोदोवा । सर्व एव ग-
 न्धाश्च शिवस्यातिप्रियकराः । केवलजलघृष्टकेवलदेवदारुगन्धोऽपि कल्पपर्यन्तं
 शिवलोकप्राप्तिकरः । केवलविल्वखण्डोऽपि अत्र महदैश्वर्यप्रदाय परत्र
 शिवप्राप्तिकरः । केवलकृतमालगन्धोऽपि दीर्घमायुः प्रदाय परत्र गा-
 णापत्यप्राप्तिकरः । एवंभूताश्चन्दनगन्धाः फलतोद्विगुणाः । शुक्लाग-
 रुश्चन्दनात् षट्गुणः । ततः कृष्णागुरुर्द्विगुणः । तस्माच्चतुर्गुणं कुङ्कुमम् ।
 तत्र प्राग्गणितप्रकारेण कर्पूरादेयोगेन भूयान्विशेषः । एवंभूतेषु गन्धेषु
 संपन्नं गन्धार्घ्यमलोककृष्णप्राये विधाय देवस्यानुलेपनोचितानि ललाटा-

दीन्यङ्गानि भावयन् लिङ्गपीठिकापर्याप्तं लिङ्गपर्याप्तं यथालब्ध्वा गन्धं हृ-
 दयमन्त्रेण समर्पयेत् । ततो विशल्यंगुळविस्तारे अष्टांगुलोत्सेधे अष्टांगुलोत्से-
 धविस्तारपादे पार्श्वद्वयगताष्टांगुळनाळे नाळपादरहितपिधानसंयुते तदर्ध-
 प्रमाणेवा सुवर्णादिमये पत्रादिरचिते वा पात्रे निहितैर्मुकुळपतितशी-
 र्णाघ्रातसजन्तुकाङ्गसंस्पृष्टत्वातन्तुवेष्टित पर्युषितवस्त्रसमाहृतत्वादिदोषरहितै
 स्सम्यक्शोधितैः मोचितवृन्तैः प्रशस्तपुष्पैः मूलमन्त्रेण मृगमुद्रया
 ऽर्चयेत् । प्रशस्तानिच पुष्पाणि द्रोणवत्पुन्नागमंदारनन्दावर्त श्रिया-
 वर्तकरवीरार्कवकुळ कुरवकलोध्रशतपत्र धुत्तूरपलाशपाटल चंपककृतमाल-
 कार्णिकार मुनिमातुलिकार्जुन प्रियंगुदेवदारु तमालाभिगन्ध मरुवकाशोक-
 भद्रापराजिता कतलकल्हार रक्तोत्पलनीलोत्पल कुसुम्भकुंकुम गिरिपुष्प-
 कुशापामार्गभृङ्गराजपूगसरळकोविदार कदम्बाग्रमधूक जम्बूहेमाकुलि-
 गुञ्जामुसलीवेजिकाजजी मल्लिकापट्टिकामालती लक्ष्मीनिर्गुण्डीविष्णुक्रांति-
 कदलीशारिबादेवताळी द्विकण्ठी ग्रन्थिपर्णी प्रभृतीनि । एतेषु शुभ्रवर्णा
 नि पुष्पाणि सात्विकानि मुक्तिप्रदानि । अरुणवर्णानि राजसानि भोग-
 प्रदानि । पीतवर्णानि मिश्राण्युभयप्रदानि सर्वकार्यसिद्धिकराणि पुत्र-
 पौत्रवृद्धिकराणिच । कृष्णवर्णानि नीलोत्पलव्यतिरिक्तानि तामसानि
 वर्जनीयानि । तान्यप्यतसीकूरंड विष्णुक्रान्तादीनि विशेषविहितानि
 पुष्टिप्रदानि । तत्र सर्ववर्णानि पुष्पाणि समाहृत्याभ्यर्चन मुत्तमम् । कृष्ण-
 वर्णैर्विना मध्यमम् । सितरक्तादिभिर्वर्णै रेकवर्णैश्च पुष्पैरर्चन मुत्तरोत्तरं
 कनिष्ठम् । मालिकास्तु प्रत्येक मेकैककवर्णैः पुष्पैर्निर्मिताः श्रेष्ठाः ।
 अनेकवर्णपुष्पनिर्मिता मध्यमाः । पत्रपुष्पनिर्मिताः कनिष्ठाः । अर्क करवी-
 रपुष्प बिस्वपत्र गन्धपत्रिका पुण्डरीक शतपत्र सहस्रपत्र बक धुत्तूर द्रो-
 णापामार्ग कुश शमी कृतमाल शङ्ख व्याघ्री सदाभद्रा कृष्णानि निर्गुण्डी

बृहती श्वेतार्कं बृहद्भेण नीलोत्पलान्युत्तरोत्तरं सहस्रगुणफलानि । तत्रार्कपुष्पं दशसुवर्णदानतुल्यम् । नीलोत्पलं सहस्र सुवर्णपुष्पार्जनतुल्यम् । तुळसी कृष्णतुळसीद्रवहृष्टी त्रिष्णुक्रांती श्यामा प्रियंगुनृपपुण्ड्रपुष्पादीनि अर्कसमानानि । नन्द्यावर्तविजयशतपत्र मन्दार चूतमधुक श्वेतगिरिकर्णी-मालती कदली शारिबादिपुष्पाणि करवीरसमानि । लक्ष्मी सहदेवी नागदं-ति चंपकादीनि बिल्वपत्रसमानि । पाटलवकुळादीनि पद्मसमानि । ज-ति मल्लिका मधूर शङ्खनाग सूर्यावर्त सिंहकेसर महामद्रादिपुष्पाण्यपामार्ग-समानि । जपा कदम्ब पुन्नाग पुष्पादीनि द्रोणसमानि । अशोक-श्वेतमन्दारपुष्पाणि यवगोधूम नीवार शालिवेणु तिलक मुद्ग स्निग्धावोशीर-मापांकुराणि सप्तदिनप्रवृद्धानिच कृतमालपुष्पसमानि । वज्रपद्मराग म-रकतमौक्तिकेन्द्रनील महानील सूर्यकान्तेन्दुकान्तानि पुष्पाणि सहस्रसुव-र्णपुष्पाणि करवीरनीलोत्पलसमानि । नीलोत्पलं सर्वोत्तममिति सर्वा-गमसिद्धम् । क्वचिदागमे करवीर मन्यत वकपुष्पमपरत्र गिरिपुष्पं सर्वोत्तर मित्युक्तम् । पद्मं सर्वोत्तममिति केचित् । कालविशेषेण पुष्पविशेषप्राश-स्यम् । यथा—कदम्ब चम्पक कल्हार पुन्नाग कुश बृहती पुष्पाणि वस-न्तऋतौ शिवपूजाया मध्वमेधफलप्रदानि । ग्रीष्मे पाटली मल्लिका शतप-त्रपुष्पाणि अग्निष्टोमस्तुल्यानि । प्रावृषि कमल मल्लिकापुष्पाण्यश्वमेधसदृश-ानि । शरदि धुतूर कल्हार सुजात नीलोत्पलानि सत्रयागफलप्रदानि । हेमन्ते करवीर सुजातनीलोत्पलानि शतक्रतुसमानि । शिशिरे कर्णिका-रपुष्पं सर्वक्रतुफलप्रदम् । तथा ज्येष्ठादिषु द्वादशसु मासेषु अर्कबिल्वपा-मार्गं द्रोणनीलोत्पल पङ्कजकृतमाल बृहती व्याघ्र शमी चम्पक पाटली पु-ष्पाणि प्रशस्ततमानि । तथा नन्द्यावर्त श्रियावर्तश्वेतार्क श्वेतकमल प-लाश पुन्नाग मालती पट्टिकारक्तागस्य वकुळ लक्ष्मी द्विकण्ठी वेजिका-पाटल पलाशाशोक कदली शंखिनी पुष्पाणि प्रातःकालपूजायां प्रशस्तत-

माद्भि । द्रोणकरवीर कृतमाल धुत्तूर व्याघ्री बृहती पाटलकमलोत्पल चंप-
 ककुरब्दपुष्पाणि मध्याह्नपूजायां । चम्पकधुत्तूरमालतीमहिष्ठावेजिकबलक-
 णिसहभद्रा भद्रामसत्यतसीशमीशंखपुष्पाणि गन्धपत्रञ्च सायङ्कालपूजायां ।
 जाती नीलोत्पलकनककदम्ब स्थलकमल केतकपूग पुन्नाग दन्ति ह्रीवेरं
 विल्वपत्रं चार्धरात्रपूजायाम् । कदम्बकनक जातीपुष्पाणि रात्रावेवसमर्प-
 णीयानि । आध्व्यानन्दयूधिका मदयंतिका शिरीषसर्ज बन्धूक विहित कु-
 मुद डाडिम लाङ्गली श्रीपर्णी कार्पास निम्ब कूष्माण्ड शल्मली शिन्दित-
 चोट गिरिवट मत्स्याक्षि कपित्थतितृणी पुष्पादीनि वर्जनीयानि । केतकीनिषे-
 धोऽर्धरात्रव्यतिरिक्तविषयः । कदम्बनिषेधो दिवाविषयः । गिरिकर्णि-
 कानिषेधोनीलगिरिकर्णिकाविषयः । किंशुकनिषेधः कण्टककिंशुकविषयः ।
 एवं जपावकुळादीनामपि क्वचिद्विहितानामागमान्तरे निषेधस्य फलभेदानु-
 सारिणा पूजाभेदेनवा तत्तत्पूर्वाचारप्राप्ततत्तदागमानुसारिपूजाभेदेनवा पू-
 जनीयमूर्तिभेदेन वा व्यवस्था द्रष्टव्या । निषिद्धान्यपि पुष्पाणि मण्टपालं-
 कारादिषु ग्राह्याणि । पत्रेषु विल्वतुळसी कृष्णतुळसी दर्भ दूर्वापामार्ग करवीर
 नन्द्यावर्त शमीसहा धातकी विष्णुकान्ति भद्रा महाभद्रा जातीजम्बुकवदरोडुं-
 बर चूत पलाश मुनिद्वय टङ्कोलकोरंड गिरिकर्णीद्वय रुद्रवर्णी भूपत्न ह्री-
 वेर मदनमरुवकद्रोणद्वय सिन्दुवार शंखिनी गोक्षुर वकुळ कृतमालादिप-
 त्राणि प्रशस्तानि । पुष्पेषु नीलोत्पलधत्पत्रेषु विल्वपत्रं प्रशस्ततमम् । तुळ-
 सीद्वयं प्रशस्ततमम् । येषां पुष्पाणि प्रशस्तानि तेषां पत्राण्यपि प्रशस्ता-
 न्येव । पद्म नीलोत्पल कुटज चंपक जाती करवीर नन्द्यावर्त श्रियावर्त-
 विल्व बृहतीद्वय पाटलीपुष्प विल्वपत्रञ्च तुळसीद्वय दूर्वागस्य गन्धपत्रा-
 कारं शिवपुष्पपत्रेषु स्वाभिमतं यत्किञ्चित्पत्रपुष्पाकारं वा सौवर्णपुष्पं प-
 त्रञ्चातिप्रशस्तम् । अञ्जलिगूरुसैः सुवर्णपुष्पैर्विद्यादेहाशयावाहनं अष्टोत्तरश-

तेन एकाशीत्या पञ्चाशता पञ्चविंशत्या वा सुवर्णपुष्पैः प्रतिदिनमर्चनं चा-
 सङ्ख्येयफलदम् । सुवर्णपुष्पसंपादनाशक्तौ सुवर्णशकलैर्वा रजतपुष्पैर्वाऽर्च-
 नीयम् । सुवर्णपुष्पस्य नास्ति निर्माल्यदोषः । वत्सरादूर्ध्वं तन्निर्माल्यम् ।
 वत्सरादूर्ध्वमपि पञ्चगव्येन संशोध्य पुनरर्चनीयम् । एवं नीलोत्पल पलाश
 बक करवीर गिरिपुष्प बिल्वपत्र तुळसीनामपि नास्ति निर्माल्यत्वम् ।
 पुष्पाणि पत्राणि च स्वारामसम्भवान्युत्तमानि । वन्यानि कृतानि परारामो-
 द्भवानि पूजाकाले याचितानि पुष्पाणि उत्तरोत्तरमपकृष्टानि । देवारामो-
 द्भवानि तु वर्जनीयान्येव । पुष्पालाभे यानि पुष्पाणि शिवार्हाणि तेषांपत्रै-
 रेवार्चनीयम् । पत्राणामप्यलाभे तेषां फलैरर्चनीयम् । फलेषु च बीजपूर
 जंबीर कदली डाडिमादीन्यर्चनाया मतिप्रशस्तानि । फलानां मध्यलाभे ति-
 लतण्डुल सिद्धार्थै र्वर्चनीयम् । कृष्णतिलैश्चिवार्चनं सकलपातकहरम् । एवं
 मूलमन्त्रेण पुष्पादिभिरभ्यर्च्य हां शिवासनाय नमः । हां हं हां शिवमूर्तये
 नमः । हां हौं शिवाय नमः । हां ईशानमूर्ध्नेनमः । हं तत्पुरुषवक्त्रायनमः ।
 हुं अघोरहृदयायनमः । हिं वामदेवगुहाय नमः । हं सद्योजातमूर्तये नमः ।
 इत्यासनमूर्ति मूलैः पञ्चब्रह्मभिश्चाष्टपुष्पिकयाऽभ्यर्च्य हां हृदयायनमः ।
 इत्यादिभि रंगैरभ्यर्चयेत् । ततो नाम्नां सहस्रेण शतेनवाऽर्चयेत् । तद-
 वसराभावे शर्वाय क्षितिमूर्तयेनमः । भवाय जलमूर्तये नमः । रुद्राय
 तेजोमूर्तयेनमः । उग्राय वायुमूर्तये नमः । भीमाय अकाशमूर्तये नमः ।
 पशुपतये यजमानमूर्तये नमः । ईशानाय सूर्यमूर्तयेनमः । महादेवाय सो-
 ममूर्तये नमः । शिवाय नमः । महेश्वराय नमः । रुद्राय नमः । वि-
 ष्णवे नमः । पितामहाय नमः । संसारवैद्याय नमः । सर्वज्ञाय नमः ।
 परमात्मने नमः । इति नामाष्टकेन वाऽर्चयेत् । प्रभवेनमः । शंभवेनमः ।
 उमापतये नमः इति नामत्रयेण वाऽर्चयेत् । नमोनीलकण्ठायनम इति नाम्नै-

केनाभ्यर्च्य यथासंभवं पुष्पमालिकाभि रलंकुर्यात् । मालिकाश्च शतादिसुव-
र्णपुष्परचिताः सहस्रादिनीलोत्पलरचिताः करवीरसितांभोज विजयासित-
पाटल पुन्नाग श्वेतमन्दार नागकेसर चंपकरचिताश्च प्रशस्ताः । ताश्च वि-
चित्रपुष्पांतररचितमालिकाश्च उमाधारपार्श्वयो स्समृद्धा बद्धव्याः । लिङ्ग-
मौळौ हस्तेमणिसुवर्णानिर्मितं पुष्पनिर्मितं वा एकद्वित्रिचतुरभूमिक मिंडाख्यं
प्रवृत्तदाम समर्पणीयम् । एवं पुष्पोपचारानन्तरं धूपदीपोपचारः ॥

तत्प्रकारः— सुवर्णरजततान्नाम्रकूटान्यतमनिर्मितं चतुरंगुळायतं
तदर्धमानोत्सेध मष्टांगुलोष्ठं पश्चाद्भागे पद्मदळाङ्कितं द्वयंगुळकण्ठं द्वयंगु-
लोन्नतं सुवृत्तखुराकारपादं द्वयंगुळानाहेन पूर्वोक्तलक्षणपादयुक्तेन वक्त्र-
नाळेन समन्वितं अनेकसुपिरेणैकसुपिरेण वा कमलमुकुटाङ्कातिना पित्रा-
नेनान्वितं धूपपात्रं निर्मलेनांगारवह्निनाऽऽपूर्य तस्मिन्धूपद्रव्यं निक्षिप्य धूप-
पात्रपित्राय निरीक्षणादिभिस्संस्कृत्य गन्धपुष्पैरभ्यर्च्य धूपमुद्रां प्रदर्श्य
धूपपात्रं दक्षिणहस्तेनादाय वामहस्ते शुद्धकांस्यनिर्मितां चतुःपञ्चषडंगुला-
न्यतमोत्सेधां तावदायामां तावन्मानजिह्वां तत्रिगुणानाहा मर्धांगुलोष्ठा
मुपपट्टिकायुक्ता मेकांगुलद्वयंगुल सार्धद्वयंगुलशिखरा मर्धांगुलकण्ठां
त्र्यंगुलानाहां त्रिचतुःपञ्चषडंगुलदैर्घ्यनाळा मुपरिशूलपद्मवृषभशङ्खचक्रा-
न्यतमचिह्नयुक्तां घण्टां घोषयन्नेव देवस्य घ्राणसमीपे ओं हां हौंशिवाय
धूपं स्वाहेति धूपं प्रदर्श्य तदुपरि धूपपात्र मुद्धृत्य तद्गामयन्नेव किरीटे बिन्दु-
द्वयान्वितपार्श्वदण्डाकारं नादं मुखवृत्ते बिन्दुदेहे हकारं बाह्यो रौकारं
पादयोर्लकारं च धूपपात्रभ्रमणेन भावयेत् ॥

धूपद्रव्यम्—कर्पूरागरु चन्दनतक्रोलजातिफल लवङ्गसिंहक मां-
सीमुस्तापत्रचूर्णं यक्षकर्दमाख्यम् । चन्दनागरु कर्पूरेला लवङ्ग खम्पत्र-
पुष्प सिंहक जटामांसीचूर्णं प्राजापत्यनामकम् । चन्दनागरु कर्पूर

कस्तूरी लवङ्गत्वक्सिंहक सिता मुस्ताचूर्णं विजयाख्यम् । कर्पूर कृष्णा-
गरुहीबेर कुंकुमकुन्दुरुक्षुत्तुरुष्कबिसचन्दनचूर्णं क्रमादेकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्स-
प्तभागमधुमिश्रं शीतांशुनामकम् । चन्दनागरु कर्पूरसिंहक सर्जरसकुष्ठ
मुस्ताचूर्णं कल्याणनामकम् । चन्दनागरु कस्तूरी मुस्तासिंहक चूर्ण-
ममृताख्यम् । तक्कोल पूगकर्पूरजातीफल लवङ्ग चूर्णं सुगन्धाख्यम् । ए-
वमादीनि पृथक्पृथङ्नाम्ना प्रसिद्धानि धूपद्रव्याणि । इत्थं चन्दनागरु
कर्पूर कुष्ठ गुग्गुलुचूर्णं घृतमधुयुक्तं चन्दनागरुकर्पूरकुष्ठचूर्णं शर्कराघृ-
तमधुयुक्तं कर्पूरागरुचन्दननिर्यासचूर्णं कुंकुमा देकचतुष्पट्सप्तभागमग-
रुनिर्यासचन्दनचूर्णं क्रमादेकद्वित्रिचतुर्गुण मीपत्कर्पूरमिश्रितं मधुयुक्त
मगरुचन्दनोशीरचूर्णं मधुयुक्तं कुष्ठचन्दनचूर्णं घृतयुक्तं गुळविल्वपत्र-
चूर्णं गुग्गुलुचूर्णं घृतयुक्तं केवलमेव वा गुग्गुलुनिर्यासचन्दनागरुसौगन्धि-
कान्यतमचूर्णं च धूपद्रव्यमिति ॥ तत्र केवलगुग्गुलुधूपः सतजन्मकृत-
पापहरः । चन्दनधूपस्सर्वपापहरः । सौगन्धिकधूपस्सर्वकार्यार्थसाधकः ।
कृष्णागरुधूपस्सर्वपापहरः । श्वेतागरुधूपो मुक्तिप्रदः । लाक्षाकस्तूरीधूपः
चतुर्वेदाव्यायिसद्ब्राह्मणजन्मप्रदः । घृतमिश्रगुग्गुलुधूपोमासार्थसमर्पितः
कल्पकोटिसहस्रपर्यन्तं शिवपुरभोगस्य सार्वभौमजन्मत्वप्रापकः । द्विस-
हस्रफलमहिषाक्ष गुग्गुलुधूपः तालवृक्षचूर्णेन सहितः शिवसायुज्यप्रदायकः ।
ईशानादिमुखपञ्चके क्रमात् शीतारि कृष्णागरु शुक्लागरु सौगन्धिक गुग्गुलु-
धूपाः प्रशस्ताः ॥

एवं धूपोपचारानन्तरं दीपोपचारः—तस्य पात्रं धूपपात्रोक्तपादना-
ल्लसहितं त्र्यंगुलप्रमाणं गजोष्ठाकारश्च । वर्तिका कर्पूरमयीवस्त्रखण्डम-
यी तंतुखण्डमयी कार्पासमयीवा चतुरंगुलदीर्घा चतुस्त्रिद्वेयकांगुलज्वाला-
नुगुणपरिणाहा कार्या । वस्त्रखण्डादिमयी चेत् उत्तमादिक्रमेण सति

संभवे कर्पूरागरुचन्दनचूर्णादिगर्भा कार्या । तत्र च कपिलाघृतमुत्तमम् ।
 गन्तांतरघृतं मध्यमम् । अजाघृतं तिलतैलमधमम् । उष्ट्रमहिष्यादिघृतं
 वृक्षबीजादिभवं च वर्जनीयम् । यद्वा—गोघृतमात्रमुत्तमम् । अजाघृतं म-
 हिषीघृतं च मध्यमम् । पूतिगन्धनिंबकरजैरंडादितैलं वर्जनीयम् । तैल-
 मात्रमधमम् । एवमुत्तलक्षणपात्रविहितवर्त्यारोपितं दीपं निरीक्षणादि-
 भिस्संस्कृत्य पुष्पैरभ्यर्च्य दीपमुद्रां प्रदर्श्य दीपमुद्धृत्य घण्टां घोषयन्नेव हां
 हौं शिवाय दीपं स्वाहेति नेत्रेषु प्रदर्श्य धूपपात्रवत् किरीटादिपादान्तं
 तद्वर्णविन्यासभावनया दीपपात्रं भ्रमयेत् । ततश्शिवायाचमनीय मर्ध्यच
 दत्वा देवं सन्तुष्टं ध्यात्वा भगवन्नाज्ञां देहि भोगांगानि पूजयामीति विज्ञाप्य
 आवरणपूजां कुर्यात् ॥ अथ आचरणार्चनम् ॥

पञ्चब्रह्मपङ्क्तैश्च प्रथमावरणम् । विद्येश्वरैर्द्वितीयम् । गणेश्वरैस्तृ-
 तीयम् । लोकपालैश्चतुर्थम् । तदायुधैः पञ्चमम् । एतानि पञ्चावरणानि
 शिवासनपद्मस्य कर्णिकायां शिवमभ्यर्च्य तस्यदळमूलेषु दळमध्येषु दळ-
 मध्याग्रयोर्मध्येषु दळप्रेषु तदधोभागेषु च पूजयेत् । यद्वा— शिवासन-
 पद्मदळमूलरूपेषु लिङ्गमूलभागेषु तद्व्याघ्ररूपेषु पीठोपरिदेशाग्रभागेषु
 पीठकण्ठे पीठपादे ब्रह्मशिलास्थानीये पद्मपीठे चार्चयेत् । होमीशानमूर्ध्ने
 नमः । स्फटिकवर्णं त्रिशूलभयपाणि मुमासहित मीशानं पूजयामि ।
 हं तत्पुरुषवक्त्राय नमः । कनकवर्णं पीताम्बरोपवीतं मातुळङ्गाक्षसूत्र-
 धारिणं गौरीसहितं तत्पुरुषं पूजयामि । हुं अत्रोरहदायाय नमः । मेघवर्णं
 वज्रश्मश्रुशिरोरुहं दंष्ट्राकराळवदनं सर्पवृश्चिककपालमालाभरणं खट्वांग क-
 पालखेटक पाशान्वितवामकरचतुष्टयं त्रिशूलपरशुखड्गदण्डान्वितदक्षि-
 णकरचतुष्टयं गङ्गासहितं मवोरं पूजयामि । हिं वामदेवगुह्याय नमः ।
 अरुण मरुणवस्त्रमाल्योपवीतं खड्गखेटधरं गणाविकासहितं वामदेवं पू-

जयामि । हं सद्योजातमूर्तये नमः । धवळवर्णं धवळस्त्रगन्धभूपणोष्णी-
पांवरधरं वराभयकरं मंत्रिकासहितं सद्योजातं पूजयामि इति क्रमादीशानं-
द्रयमकुबेरवरुणादि दिक्ष्वीशानादितत्तत्पूजावेद्यायां ऊर्ध्ववक्त्रहृदयगुह्यपाद-
रूप तत्तत्स्थानं मङ्कुशमुद्रयाकृष्य दीपात्प्रवर्तितप्रदीपरीत्याऽभिज्ञानभावयि-
त्वाऽर्चयेत् । ईशानाद्याः पञ्चापि शूलटङ्काभयमनोहरकरचतुष्टया वा
ध्यातव्याः । एवमागमान्तरप्रसिद्धान्यपि तेषां ध्यानानि द्रष्टव्यानि । हं
हृदयायनमः । हिं शिरसे नमः । हुं शिखायै नमः । हैं कवचायनमः ।
हौं नेत्रत्रयायनमः । हः अस्त्राय नमः । इति चन्द्र चामीकर सिन्दूर भृ-
ङ्ग विद्युदाम्रिवर्णान् पद्मासनस्था नर्धेन्दुजटामकुटधारिण श्वतुर्वक्त्रान् प्रति-
वक्त्रं त्रिलोचनान् कपालशूलवरदाभयहस्तान् वामिनी नीलिनी चक्रिणी
शङ्खिनी खड्गिनी गङ्गिनी शक्तिसहितान् हृदयशिरशिखाकवचदेवान् पू-
जयामीति हृदयशिरशिखादितत्तत्स्थानेभ्योऽङ्कुशमुद्रयासमाकृष्याग्नेयैर्ऋत-
वायव्येशान कोणस्थदलेषु पूर्वादिचतुर्दळा न्यग्नेष्वस्त्रं च पूजयेत् । ईशा-
नदले ब्रह्मस्वीशानं अङ्गेषु नेत्रे शिरसि च क्रमेणोत्तरोत्तरदिक्स्थतया पूज-
येत् । अथवा कर्णिकायां देवस्य पुरस्तादीशानं नेत्रञ्च पूजयेत् । ने-
त्रमस्त्रवदिक्षु वा पूजयेत् ॥

अथद्वितीयावरणम्— अनन्ताय भूमिसहितायनमः । सूक्ष्माय
स्वाहासहिताय नमः । शिवोत्तमाय स्वधासहितायनमः । एकनेत्राय क्षांति-
सहितायनमः । एकरुद्राय पुष्टिसहिताय नमः । त्रिमूर्ताय श्रीसहितायनमः ।
श्रीकण्ठाय कीर्तिसहिताय नमः । शिखण्डिने मेधासहिताय नमः । इति
हेमाग्नि मेघ भृङ्गेषु हिम विद्रुम स्फटिकवर्णान् वरदाभयज्ञानरुद्राक्षमाला-
धारिण त्रिणेत्रान् शिवज्ञानावतारकान् स्वस्वशक्तिसहितान् विद्येश्वरान्
पूजयामीति पूर्वदिशानादिक्रमा दिग्विदिक्षु पूर्वादीशानकोणान्तेषु वा पूज-

येत्। कुण्डलीसहिताय नन्दिकेश्वराय नमः। अरुणवर्णं त्रिशूलक्षसूत्रवराभ-
यकरं कुण्डलीसहितं नन्दिनं पूजयामि । पद्मिनीसहिताय महाकाळाय
नमः। पीतकृष्णवर्णं बभ्रुश्मश्रुशिरोरुहं शूलकपालखड्गखेटधारिणं पद्मिनी-
सहितं महाकाळं पूजयामि। ह्यादिनीसहिताय भृङ्गिणे नमः। श्वेतवर्णं निर्मा-
सविप्रहं दण्डाक्षसूत्रभराशिखं शिवावलोकनतत्परं ह्यादिनीसहितं भृङ्गिणं पू-
जयामि। भृङ्गिणीसहिताय गणपतयेनमः। रत्नाङ्ग पाशांकुश दन्तपक्वाम्रफल-
धारिणं भृङ्गिणीसहितगणपतिं पूजयामि । भद्रासहिताय वृषभाय नमः। स्फ-
टिकवर्णं धर्मस्वरूपं शिवध्यानपरं भद्रासहितं वृषभं पूजयामि । देवयानी-
सहिताय स्कन्दायनमः । कनकवर्णं बालवेषं शक्तिकुक्कुटवराभयहस्तं
देवयानीसहितं स्कन्दं पूजयामि । अम्बिकायै नमः । श्यामवर्णां सिंहा-
वाहनां शूलादर्शकरद्वया मुमां पूजयामि । रूपिणीसहिताय चण्डेश्व-
राय नमः । मेघवर्णं चतुर्वक्त्रं कमण्डल्वक्षसूत्रशूलपरशुधारिणं सर्पक-
ङ्कणोपवीतं रूपिणीसहितं चण्डेश्वरं पूजयामि । इति पूर्वादीशानकोणपर्य-
न्त मर्चयेत् । यद्वा—वृष नन्दि गणेश महाकाळ स्कन्द भृङ्गिगौरीचण्डान्
नन्दिगणपति महाकाळ भृङ्गि वृष स्कन्दगौरी चण्डान्वा पूर्वादिक्रमेण पू-
जयेत्। अथवा गौरी चण्डेश्वर नन्दि महाकाळ गणेश वृष भृङ्गि स्कन्दावा
गौरीचण्डेश्वर महाकाळ वृषभ गणेश स्कन्दनन्दि भृङ्गिणोवा उत्तरादि-
क्रमेण पूजनीयाः ॥ उमावृषभगणपति नन्दांश्च महाकाळभृङ्गि चण्डस्क-
न्दाः कुबेरशक्र यमवरुण निर्ऋतिवाय्वीशानादिदिक्षु वा पूजनीयाः ।
एतेषां ध्यानभेदाश्च तत्तदागमप्रसिद्धा द्रष्टव्याः ॥

एवं गणेश्वरैस्तृतीयावरणं संपूज्य लोकपालैश्चतुर्थावरणमर्चयेत् ।
इन्द्राय शचीसहिताय नमः । सुवर्णवर्णं मैरावतारूढं वज्रांकुशवराभयपा-
णिं शचीसहितं मिन्द्रं पूजयामि । अग्रये स्वाहासहिताय नमः । रक्तवर्णं

कमण्डल्वक्षसूत्रशक्तिवरमुद्रान्वितं मेघारूढं स्वाहासहितं मग्निं पूजयामि ।
यमाय कालकंठीसहिताय नमः । कृष्णवर्णं दण्डपाशवराभयधारिणं महि-
षारूढं कालकंठीसहितं यमं पूजयामि । दाहिनीसहितायनैर्ऋतायनमः ।
रक्तवर्णं खड्गखेटकवराभयधारिणं भूतारूढं दाहिनीसहितं नैर्ऋतं पूजयामि ।
वरुणाय भोगिनीसहिताय नमः । चन्द्रवर्णं पाशकमलवराभयकरं मकरा-
रूढं भोगिनीसहितं वरुणं पूजयामि । वायवे घोरासहिताय नमः । धूम्रव-
र्णं ध्वजकमलवराभयधारिणं मृगारूढं घोरासहितं वायुं पूजयामि । कुबे-
राय गंभीरीणीसहिताय नमः । स्वर्णवर्णं गदानिधिवराभयकरं खर्वविप्र-
हं मनुष्यारूढं गंभीरीणीसहितं कुबेरं पूजयामि । ईशानाय हर्षिणीसहि-
ताय नमः । चन्द्रवर्णं शूलपाशवराभयकरं त्रिनेत्रं वृषभारूढं हर्षिणीसहितं
मीशानं पूजयामीति प्रागादिक्रमेण पूजयेत् । ब्रह्मणे सावित्रीसहितायनमः ।
सुवर्णवर्णं चतुर्वक्त्रं कमण्डल्वक्षसूत्रस्त्रुग्दण्डधारिणं हंसारूढं सावित्री-
सहितं ब्रह्माणं पूजयामि । विष्णवे लक्ष्मीसहितायनमः । त्रिद्युद्वर्णं सह-
स्रफणालंकृतमनन्तरूपं शङ्खचक्रगदाकमलधारिणं कूर्मारूढं लक्ष्मीसहितं
विष्णुं पूजयामीति ॥

इन्द्रेशानमध्ये निर्ऋतिवरुणमध्येच विधातृवैकुण्ठौ पूजयेत् । यद्वा
यमस्य उत्तरभागे कुबेरस्य दक्षिणभागे च तौ पूजयेत् ॥

अथलोकपालायुधैः पञ्चमावरणम् — प्रसन्नात्मशक्तिसहिताय वज्राय
नमः । नानावर्णधरं दृढकर्कशविग्रहं वज्रमूर्द्धानं दीप्तं प्रसन्नात्मशक्तिसहि-
तं वज्रं पूजयामि । शक्तये नमः । अरुणवर्णीं वराभयकरां शिरसा
शक्तिं विभ्राणां योपिदाकारां शक्तिं पूजयामि । कोपात्मशक्तिसहिताय
दण्डाय नमः । कृष्णवर्णं वराभयकरं लोहितलोचनं दण्डमूर्द्धानं कोपात्म-
शक्तिसहितं दण्डं पूजयामि । गुणात्मशक्तिसहिताय खड्गाय नमः । श्या-

मवर्णं वराभयकरं मर्वलोचनं खड्गालंकृतमूर्धनं गुणात्मशक्तिसहितं
 खड्गं पूजयामि । कोमलात्मशक्तिसहिताय पाशाय नमः । किशुकपु-
 ष्पवर्णं नाभेरधो भुजङ्गाकारं तदूर्ध्वं पुरुषाकृतिं सप्तफणोपेतमूर्धनं को-
 मलात्मशक्तिसहितं पाशं पूजयामि । विषात्मशक्तिसहिताय ध्वजाय नमः ।
 पीतवर्णं वराभयकरं विवृतास्यं मूर्ध्नि ध्वजान्वितं विषात्मशक्तिसहितं ध्वजं
 पूजयामि । गदायै नमः । पीतवर्णा योषिदाकारां गदोपेतशिरसं गदां पूजया-
 मि । विह्वतात्मशक्तिसहिताय शूलाय नमः । श्यामवर्णं त्रिभूलांकितम-
 स्तकं मञ्जलियुतं विह्वतात्मशक्तिसहितं त्रिशूलं पूजयामि । महात्मशक्ति-
 सहिताय पद्माय नमः । शङ्खवर्णं पद्मकोशांकितमूर्धनं महात्मशक्तिसहितं
 पद्मं पूजयामि । मङ्गलात्मशक्तिसहिताय चक्राय नमः । श्यामवर्णं शतारच-
 कांकितमस्तकं मङ्गलात्मशक्तिसहितं चक्रं पूजयामि । इमे चावरणदेवा-
 श्शिवाभिमुखा शिवमंत्रिकांच भक्त्यावीक्षमाणाः स्वासेनूपविष्टा ध्येयाः ।
 द्विभुजाश्चतुर्भुजाश्चैते हस्ताञ्जलिपुटावाध्येयाः । एवं पञ्चावरणपूजाशक्तौ
 पञ्चब्रह्मपङ्कजरूपमेकमावरणं मर्चयेत् । तेषांच ब्रह्मपङ्कजदेवानां मावाहन-
 स्थापनसन्निधानं सन्निरोधनं पाद्याचमनार्घ्यपुष्पदानाख्यं संस्काराष्टकं का-
 र्यम् । यद्वा—अवाहनादि संस्काराष्टकं समुदितमेव स्मृत्वा प्रत्येकं
 मर्धमात्रं दत्त्वा पूरणतया ब्रह्मान्तं तत्तदर्थ्यावसाने क्रमेण सुरभिपहाति-
 शूलमकरस्वगाख्यमुद्राः प्रदर्श्याङ्गानां नमस्कारमुद्रां प्रदर्शयेत् । पञ्चब्रह्म-
 पङ्कजपूजनाशक्तौ केवलं ब्रह्मावरणमात्रं मङ्गावरणमात्रं वाऽर्चयेत् । अथ
 वा—तत्तत्स्थाने यामादिशक्तिं पूर्वादिदिक्ष्वभ्यर्च्य सदाशिवस्यांके वाम-
 भागे स्थितां मनोन्मनीं भव्यर्चयेत् । इत्थमावरणार्चनानन्तरं शिवमष्ट-
 पुष्पिकयाऽभ्यर्च्याचमनार्घ्याणि दत्त्वा मूलमन्त्रेण पुष्पं समर्पयेत् । शिवस्या-
 वरणभावकृतशोभासिद्धये पञ्चब्रह्मपङ्कजादीनां शिवपृथग्भावेनार्चनायां

प्रसक्तस्य पूजातामसत्त्वदोषस्य परिहाराय शम्भुदशशङ्खकोटिसङ्ख्या परमा-
मृतस्यग्निं परमशिवमयूखजालमग्नतया सर्वानप्यावरणदेवान् परमशिवेनैक-
वर्णान् परमशिवापृथग्भूतान् भावेयेत् । ततश्चैव धेनुमुद्रां महामुद्रांच प्र-
दर्श्य गन्धपुष्पैः वण्टामल्लमन्त्रेणाम्यर्घ्यं सावरणाय देवाय धूपदीपौ प्रदर्श-
येत् । एवमावरणार्चनं कर्तव्यं न कर्तव्यं चेति विकल्पितं केषुचि दा-
गमेष्वाम्नामर्थपूजायां भोगाङ्गपूजनस्य निषिद्धत्वात् ॥

अथ नैवेद्यविधिः ॥

तत्र ब्रीहिशालि प्रियंगु नीवार गोधूम वैणव यवाः प्रशस्ताः । तत्र
ब्रीहयः कनिष्ठा शालयो मध्यमाः इतरे श्रेष्ठाः । तत्रापि प्रियंगुनीवार गो-
धूम वैणवानि शतसहस्रलक्षानन्तफलान्युत्तरोत्तरं प्रशस्तानि । यद्वा शा-
लयः श्रेष्ठाः यववैणवादयो मध्यमाः ब्रीहयः कनिष्ठाः । सिततण्डुलाश्शाल-
यः इतरे ब्रीहय इतिभेदः । आत्मार्थपूजायां कुडवादि चतुर्द्वेणपर्यन्तमु-
त्तरोत्तरं प्रशस्तम् । पञ्चविंशत्युत्तरद्विशतसङ्ख्यैः ब्रीहिभि रेकां शुक्ति-
रुच्यते । शुक्तिद्वयं तलम् । तलद्वयं प्रकुञ्चम् । प्रकुञ्चद्वयं प्रमुतिः । प्रमु-
तिद्वयं कुडवम् । कुडवद्वयमञ्जलिः । अञ्जलिद्वयं प्रस्थम् । प्रस्थद्वयं
पात्रम् । पात्रद्वयं माढकम् । आढकद्वयं शिवम् । शिवद्वयं द्रोणम् ।
अथवा गुञ्जाद्वयं माषः । माषत्रिंशतिर्निष्कम् । निष्काष्टकं पलम् । पल-
चतुष्टयं पादः । पादचतुष्टयं प्रस्थम् । प्रस्थचतुष्टयं माढकम् । तच्च
द्रोणम् । द्रोणचतुष्टयावधिकान् नैवेद्यार्थं कल्पितान् केशकीटादि-
विरहितान् निर्मुक्ततुष कम्बुकणा नखण्डा नतिवायव्यशालि तण्डु-
लान् प्रशस्तवर्णगन्धरसैर्वस्त्रपूतैर्जलैर्मुहुर्मुहुर्निष्पीडनपूर्वकं पट्ट-
खण्डङ्गमन्त्रैस्संक्षाळ्य सम्यग्यालुकादीन् संशोध्य पात्रनांते निहितेपुगेष्व

विकार्यावधिकं जलं प्राक्षिप्य गोमयोपलिप्ते प्रोक्षिते पक्षिदर्शनादिरहिते प-
 रिश्रिते बहिष्कृताद्यगोचरे महानसे हृदयमन्त्रार्चितायां चुलुथां वामदेवमन्त्रे-
 ण उद्धृतं पाकभाण्डं हृदयमन्त्रेणारोप्य अघोरेणाग्निं विन्यस्य मुखेन
 प्रदीप्य यथाऽन्न मपक्वं मतिपक्वं च न भवति तथा सावधानं पचेत् । एवं
 शुद्धान्नपाकः । तण्डुलद्विगुणक्षीरेण तण्डुलार्धमुद्रसहितेन वा तण्डुल-
 त्रिगुणक्षीरेण तण्डुलचतुर्थीशमुद्रसहितेन तदुचितगुळकदलीफलयुतेन वा
 पायसान्नपाकः । तण्डुलचतुर्थीशमानतिलपूर्णेन तिलार्धमानेन तिलच-
 तुर्थीशमानेन वा घृतेन च कृसरान्नपाकः । अथवा तण्डुलार्धमुद्रचूर्णमि-
 श्रैः किञ्चिद्वृणचूर्णयुतैश्च कृसरान्नपाकः । प्रत्येकं तण्डुलार्धप्रमाणाभ्यां
 क्षीरगुडभ्यां तदर्धप्रमाणेन घृतेन च गुळान्नपाकः । अथवा तण्डुलद्वि-
 गुणक्षीरेण तण्डुलार्धगुळसहितेन गुळार्धघृतसहितेन गुळान्नपाकः । अथवा
 तण्डुलत्रिगुण क्षीरेण तण्डुलक्षितयांशमुद्रसहितेन तण्डुलचतुर्थीशगुळ-
 मिश्रेण कदलीफलयुतेन च गुळान्नपाकः । तण्डुलचतुर्थीशै स्तृतीयांशै स्त-
 त्समैर्वा मुद्रं नाळिकेरस्यण्डयुतै स्तद्रहितैर्वा मुद्रान्नपाकः । शुद्धान्नपाय-
 सान्न कृसरान्न गुळान्न मुद्रान्नान्युत्तरोत्तरं सहस्रगुणफलानि । एवं दधि-
 मिश्रितं मधुमिश्रितं चान्नं प्रशस्तम् । एतेष्वनेकं एकं वा यथाविभवं कार्यम् ।
 नैवेद्यस्याष्टमांशेन षोडशांशेन वा मुद्राढकी माप राजमाप निष्पाव कु-
 लुस्थान्यन्यतमेन कर्तव्यम् । एवं मुद्राद्याश्च सति संभवे निस्त्वग्विदळ-
 रूपा ग्राह्याः । शाकानि प्रस्थान्ननैवेद्यस्य पलद्वयप्रमाणेन एकपलप्र-
 माणेन वा कदलीं पनस कूश्माण्डोर्वा रुक कारवल्ली व्याघ्रीवृहतीद्वय को-
 शातकीद्वय चूत नाळिकेर फलादीनि शिशुकन्द बह्नीकन्द सूरणकन्दा-
 धन्यानि च प्रशस्तरसगन्धा न्याद्राणि शुष्काणि वा यथाहं लवण मरी-
 चि जारक एला चूर्णं शर्करादि सकलसंस्कारोपेतानि घृतभार्जितानि का-

याणि । आम्लेन घनतक्रेण लवणमरीचि जीरककुटुथ सिद्धार्थ-
चूर्णं शर्करासहितं चोष्यं कार्यम् । माप मुद्रगोधूमं शालिपिष्टादि विकृता-
रास्समुद्रशर्करोपेताः कर्पूरैर्लादिचूर्णैर्वासिता बहवोऽपूपाः पानकादयश्च
कार्याः । नैवेद्यस्य षोडशांशं द्वात्रिंशांशं चतुष्पष्टयं वा घृतम् । घ-
नदधि अष्टमांशम् । सर्वत्र क्षीरदधिवृतानि गव्यान्वेव ग्राह्याणि ।
स्थालिका स्सुवर्णेन रजतेन ताम्रेण शुद्धकांस्थेन वा कर्तव्याः । अष्ट-
चत्वारिंशदंगुळायामाः एकांगुळोत्सेवाः अंगुळवनोष्ठवत्यश्वेदुत्तमाः ।
उत्तमोत्तमादिक्रमेण तु षट् त्रिंशदंगुळप्रभृति द्वादशांगुळपर्यन्तायामा नवत्य-
वप्रभृत्येकवत्पर्यन्तमानोष्ठवत्य ओष्ठप्रमाणायामवेत्रवत्य स्तद्वहितावा नवांगु-
ळायामा स्तदर्धमानाश्चातिघन्याः । सर्वाश्च पादरहिता स्सुवृत्ताकाराः
कर्तव्याः । स्थालिकाधारलिपाद्यः पूजनीयलिङ्गपीठिकोत्सेधपर्यन्तमुन्नताः
प्रकर्तव्याः । नैवेद्यं च सर्वशिवदीक्षासंस्कृतैः शुद्धवस्त्रैर्भस्मरुद्राक्षभूषितैः प-
वित्रधारिभिः परिचारकैः कारयेत् । तथा भूषिताभिः स्त्रीभिर्वा कारयि-
त्वा द्रव्यशुद्धिकाले पूजकस्तण्डुलक्षाळनादिमन्त्रान्जपेत् । यदि कृतं
नैवेद्यं मपक्व मतिपक्वं कालातिपाता दतिशीतलं नरैर्लेघितं वा स्यात् तदा
ऽन्यत्पक्वं निवेदनीयम् ॥

अथनैवेद्यसमर्पणम्— देवस्य पाद्यमाचमनीय मर्धं च दत्त्वा देवस्य
पुरतो गोमयेन चतुरश्रं मण्डलं परिकल्प्य पिष्टादिचूर्णं रलंकृत्यशुद्धानपा-
यसान्नादिपूरिताः कदलीनाळिकेर चूत पनसद्राक्षा खर्जूरदिफलैर्लङ्गुककस्तू-
रिकापिष्टक मोदकादिभि रपूपैः कदलीपनसादिशकै रार्द्रकोर्वारुकादिहा-
रितै र्श्चूतनारंगाद्युपदंशै र्मुद्गविदळादिसूपैश्चवल्याकारसोपानक्रमेण निबद्धे
भूषिताः मद्धये क्षीरदधिवर्णैरलंकृताः सद्योघृतभिषिक्ताः अतिराशिक्षीर

फलरसादिविकारेर्नानाविधपेयचोष्यलेह्यैः क्षीरदधिनवनीतघृतै रेलाचंपक-
मुकुळ कर्पूर मृगमद लामज्ज पाटलीपुष्पादिवासित सुशीतल स्नपनकल-
शाहृताढकतदर्ध तदर्धप्रमाणेन पानीयेन परिपूरितैश्चषकैः परितः परिष्कृ-
ताः शिवस्य शिवायाश्च नैवेद्यस्थालिकाः सदाशिवस्य मनोन्मन्याश्च परि-
वारदेवताना मावरणदेवतानां च नैवेद्यस्थालिकाश्च निधाय स्थालिकाना-
मुपरि पतं विन्यस्य हृदयेन प्रोक्ष्य ताळत्रय दिग्बन्धनावकुण्ठन धेनुमुद्रा
विरचय्य अन्नमुद्रां पर्वतमुद्रां प्रदर्श्य पूर्वविन्यस्तं पत्रमुद्धृत्यास्त्रेणपरिषिच्य
हृदयेन प्रत्येक मापोशनं दत्त्वासपुष्पया मृगमुद्रया पूर्वं गणपतये निवेद्य तत्पु-
ष्पं विसृज्य हस्तप्रक्षाळनं कृत्वा हां हौं शिवाय स्वधेति शिवाय नैवेद्यं
पञ्चवारं त्रिवारं मेकवारंवा नैवेद्यदानाभिनयवत्या सपुष्पया मृगमुद्रया नैवे-
द्यं दत्त्वा सदाशिवादिक्रमेण सर्वेभ्योऽपि पृथक्पृथक् नैवेद्यं दद्यात् । पृथक्
पात्रासंभवे सर्वासां परिवारावरणदेवताना मेकस्मिन्नेव पात्रे नैवेद्यसानीय
प्रत्येकं निवेदयेत् । ततश्शिवाय सुगन्धिपानीयं प्रदाय नमोन्तमूलेन
पुष्पं समर्प्य द्रव्यजातं संपूर्णं विभाव्य स्वधान्तमूलेनाचमनं दत्त्वा देवस्य
सन्यवामहस्तयो रुद्धर्तनार्थं कर्पूरादिसहितं चन्दनं दत्त्वा हस्तप्रक्षाळन-
गण्डूष पादक्षाळनादि भावयेत् । सर्वाणि च निर्माल्यान्युद्धृत्य सदाशि-
वनिर्माल्यं प्रागीशदिशि विन्यस्तगन्धपुष्पनिर्माल्याभ्यां सह ऐशान्यां दिशि
चण्डेशाय निवेदयेत् ॥

अथ सदाशिवः केन वक्त्रेण भुङ्क्ते ऊर्ध्ववक्त्रेण । ‘भक्ष्यभोग्यान्नापा-
नादि लेह्यं चोष्य मनेकधा । ऊर्ध्ववक्त्रे प्रदातव्यं यत्किंचिदिह चो-
दित’ मिति सर्वज्ञानोत्तरवचनात् । ‘भक्ष्यभोग्यं च पेयं च लेह्यं चोष्यं च
पञ्चधा । ऊर्ध्ववक्त्रे प्रदातव्यं हृदयेन षडानने’ति द्विशतीवचनाच्च ।
अथवा पञ्चभिरपि वक्त्रैर्भुङ्क्ते । ‘पञ्चवक्त्रेषु नैवेद्य मूर्ध्ववक्त्रेऽथवा पुन’

रिति पञ्चसु वक्त्रेषु प्रलेकनैवेद्यविधानस्यापि दर्शनात् । ऊर्ध्ववक्त्रे नैवेद्यदानं च तदूर्ध्ववक्त्रं पूजाकाले दक्षिणामुखीभूतं विभाव्य कर्तव्यम् । देवस्य दिश्युत्तराभिमुखतया पूजकस्य स्थितत्वात् । 'स्थण्डिलेचरलिङ्गे च साधकाभिमुखश्शिवः । प्रत्यङ्मूत्रं स्सकुम्भादौ स्थिरे द्वाराभिसम्मुख' इति चरलिङ्गार्चने देवस्य पूजकाभिमुखत्वश्रवणात् । एवं चात्मार्यपूजायां शिवस्य साधकाभिमुखत्वसिद्ध्यर्थं हृदयगुह्यमादावयत्रा अपि दक्षिणदिक्स्था एव । यानितु पूजकस्य शिवाभिमुखावस्थानपरिहारवचनानि 'न प्राच्या मप्रतश्शंभो नोत्तरे योपिदाश्रये । न प्रतीच्यां यतः पृष्ठं तस्मादक्षं समाश्रये' दित्यादीनि, तानि पूर्वाभिमुखास्थिरलिङ्गविषयाणि । चरलिङ्गपूजायां 'स्थण्डिले चरलिङ्गं च साधकाभिमुखश्शिव' इति विशेषवचनदर्शनात् । 'अग्नौ वा निर्ऋतौ वाऽपि स्थित्वा देवं प्रपूजये' इति वचनानुसारेण पूजकस्याग्नेयदिगवस्थाने शिवस्य पूजकाभिमुखत्वं न लभ्यत इति चेत् सत्यं । तदपि वचनं स्थिरलिङ्गविषयमेव । स्थिरलिङ्गं सर्वसाधारण्येन लोकानुप्राहकत्वाच्च चतसृषु दिक्षु स्वेष्टमुखमिति यस्यां दिशिद्वारं तद्दिगाभिमुखं भवति । तत्र हृच्चरणैस्सार्धं मूर्ध्वमुखं तद्द्वाराभिमुखं । द्वारस्याभिमुखं चोर्ध्ववत् तत्र प्रकल्पयेदिति वचनात् । 'यस्यां दिशि भवेत्तद्वारं तां प्राचीं परिकल्पये' इति वचनाच्च । अथवा ऊर्ध्ववक्त्रं मेकमेव हृद्गुह्यचरणैस्सह द्वाराभिमुखं भवति । तत्पुरुषादिवक्त्राणि तु पूर्वादिदिक्ष्वेव व्यवस्थितानि न तु द्वारभेदेन भिद्यन्ते । 'प्रासादस्य द्वारम्भवतु यथा काष्ठया कामं । तत्पुरुषादिमुखानि नजहति पूर्वादिदिक्संस्था' इति वचनात् । इदं तत्पुरुषादिवक्त्रविषये पक्षद्वयमपि कामिकसंमतम् । अतएव तत्र पश्चिमद्वारार्चने 'द्वारस्याभिमुखं चोर्ध्ववक्त्रं देहं प्रकल्पये' इत्युपक्रम्य 'पुरुषं पृथ्वं देशे वापश्चिमे वाऽथ चिन्तयेत् । दक्षिणे चोत्तरे वाऽपि बहुरूपं विचिन्तयेत् ॥ उत्तरे

दक्षिणे वाऽपि वामदेवं स्मरेत् गुरुः । पश्चिमे पूर्वदेशे वा सद्यवक्त्रं स्मर-
 नयसेत्' इत्युक्तम् ॥ तत्रैव दक्षिणद्वारार्चनेऽप्युक्तम्— 'अघोरं पुरुषं वाऽपि
 दक्षिणेसम्यगर्चयेत् । अघोरं वाऽथ सद्यं वा पश्चिमे तु समर्चयेत् ॥ सद्यवक्त्रं
 तु वामं वा सौम्यदेशे समर्चयेत् । पुरुषं वाऽथ वामं वा पूर्व देशे समर्चयेत्'
 इति ॥ सर्वमपि स्थिर मुत्तराभिमुखं पूजनीयम् । 'लिङ्गं वा प्रतिमा
 वा क्रियतेऽन्यद्वा यया ककुभा । तस्यां तस्यां यज्वा यजेत शिवमुत्तराभिमुख'
 इति वचनात् । तत्र मुख्यपूर्वाभिमुखलिङ्गपूजायां मुख्याग्नेयदिशि स्थितस्य
 पूजकस्य मुख्य मुत्तराभिमुखत्वेन घटते । नच देवस्य वामभागे नैर्ऋत-
 देशे देव्या निविष्टत्वात्तत्र पूजकस्योपस्थितौ 'नोत्तरे योषिदाश्रय' इति
 निषेधप्रसङ्गः । कामिके पश्चिमद्वारार्चनपटले 'वामे वा दक्षिणे वाऽपि स्थाप-
 नीया मनोन्मनी । देवसंमुखसंयुक्ता द्विहस्तैकमुखान्विते'ति पश्चिमाभिमु-
 खलिङ्गपूजायां दक्षिणभागेऽपि देवीनिवेशनस्यांगीकृतत्वेन नैर्ऋतदिक्स्थि-
 तस्य पूजकस्य देवदक्षिणभागनिविष्टदेवीभावनोपपत्तेः । एवं दक्षिण-
 दिग्रूप गौणपूर्वाभिमुखलिङ्गपूजायां नैर्ऋतदिग्रूपगौणाग्नेयदिशि स्थितस्य प्रा-
 चीरूपगौणोत्तराभिमुखत्वं उत्तरादिग्रूपगौणपूर्वाभिमुखलिङ्गपूजायामीशानदिग्रू-
 पगौणाग्नेयदिशि स्थितस्य प्रतीचीरूपगौणोत्तरवक्त्रत्वं घटते । एवं पूज-
 काभिमुखत्वनियमो न विहन्यते । सर्वत्रात्मार्थपूजाप्रकरणे 'उत्तराभि-
 मुखो भूत्वा रुचिरासनसंस्थित' इत्यादिविधानात् । तत्रायं विशेषः—
 पापक्षयार्थिभिर्मुक्त्यर्थिभिश्च मुखानां दिश्यवस्थामाश्रित्याघोरवक्त्रं मभिमुख-
 त्वेन भावनीयम् । 'न विभोः पुरतस्तिष्ठेत् न पश्चात् स्तयन्तिकेऽपि च ।
 अघौघध्वंसमोक्षार्थं दक्षे दक्षस्थितोऽर्चयेत् ॥ हिमं मरुच्च शीतञ्च पद्मं
 निर्दहते यथा । तथाऽघोरः प्रशान्तोऽपि पापनिर्दाहकारकः ॥ महानपि यथा
 दन्ती यन्तारमनुवर्तते । तस्मादाप्तेन वचसा उत्तराभिमुखो यजेत् ॥ इत्यघो-

रमुखस्य सकलपापहरत्वेन प्रशंसादर्शनात् । 'अजातमिममेवैकं मत्वा-
जन्मनि भीरवः । रुद्रस्यास्य प्रपद्यन्ते रक्षार्थं दक्षिणामुखम्' इति वायुसं-
हितायां दक्षिणमुखस्य मुक्तिप्रदत्वेन प्रशंसादर्शनात् । भोगपूर्वकमोक्षा-
र्थमिस्तु तत्पुरुषमुखस्य द्वाराभिमुख्यन्यायेन साधकाभिमुख्यन्यायेन
वा साधकाभिमुख्यपक्षमाश्रित्य तत्पुरुषमुखमभिमुखत्वेन भावनीयम् 'प्रस-
न्नत्वं यदीशस्य स्तेमित्वं पुरुषस्य च । चण्डत्वं बहुरूपस्य मुक्तिस्थित्यन्तहे-
तुकम्' इति तत्पुरुषमुखस्य स्थितिहेतुत्वश्रवणात् । सर्वथाऽप्यूढ्ववक्त्रस्य
दक्षिणाभिमुखत्वं स्थितमेव । एवञ्चावाहनादिद्वयं देवस्याभिमुख्यमप्यात्मार्थं
पूजायामाजस्यं लभते । अन्यथा परार्थपूजायामिव तद्यूढ्वमुखस्य ऊर्द्धा-
भिमुखत्वत्यागमात्रपरतया कथंचिन्निर्वाह्यं स्यात् । परार्थपूजायां लोकानुग्र-
हप्रयोजनायां विशिष्य पूजकाभिमुख्यं नापेक्षितमिति युक्तं तत्र द्वाराभिमु-
खस्यैव कथञ्चित् नैमागभिमुखसमर्थनम् । इहतुसाधकानुग्रहार्थायासात्कारार्थ-
पूजायां स्थण्डिले चरलिङ्गे चेत्यदिबचनवत्त्वादाजस्येन संभवसाधकाभिमुख्यं
किमिदमुपेक्षितमिति केषांचिन्मतम् । अन्येत्वाहुः-आत्मार्थपूजायाम्यूढ्ववक्त्रं हृत्
गुह्यचरणैस्तद्वत् तत्पुरुषवक्त्रं च पूर्वाभिमुखमेव । अंशुमदादितन्नेष्वात्मार्थ-
पूजाप्रकरणे एव न विभोः पुरतस्तिष्ठेन्नपश्चात् स्त्र्यंतिकेऽपि चानयोपित्सान्निधौ
नाग्रे नपृष्ठेऽस्वामिनोभवे'दित्यादिवचनानां पठितत्वेन तेषां परार्थपूजाविषयत-
या नेतुं मशक्यत्वात् । साधकाभिमुख्यवचनस्य दीक्षाप्रकरणे पठितत्वेन ततो
नित्यपूजायां साधकाभिमुख्यत्वाभावात् । नच दीक्षायां चरलिङ्गपूजा-
प्रसक्त्यभावात् चरलिङ्गे साधकाभिमुख्यवचनस्य नित्यपूजाविषयत्वमेवेति
वाच्यम् । दीक्षायामपि चरलिङ्गार्चने दोषाभावात् । तस्मान्निरपरा-
दात् नप्राच्यामग्रत इति वचनात् नित्यनैमित्तिककाम्ये सर्वाधिकारणाः सदा-
शिवः पूर्वाजिनो लक्ष्मीप्रत्यक्षप्रष्टयालातनु'रिति लक्ष्मीकृतवत्सवादे, 'दीक्षा-

दिषुघटेशस्य प्रतीच्यां चिन्तयेद्गुरुम् । ईशं तत्पुरुषं शान्तं नित्ये नित्ये
पुरानन'मिति मुखत्रिवे 'व्यायेत् सदाशिवं नित्यं प्राङ्मुखेशस्यवक्षसाम् ।
दीक्षादौ कलशाधारं तमेव प्रत्यगानन'मिति बृहद्भार्गवादिषुच सद्धानित्य-
शब्दाभ्यां विशेषविहितदीक्षादिव्यतिरिक्तेषुसर्वेष्वपि नित्यनैमित्तिक का-
म्ये ध्याशन पुरुषमुखयोः प्राङ्मुखत्वश्रवणा देतेषां वचनानां द्वाराभिमु-
खत्वं नियतस्थिर लिङ्गप्रहाणेन चरलिङ्गादिविषयावदयंभावाच्चात्मात्थपूजा-
यां नित्यनैमित्तिककाम्यरूपायां शिवस्य पूर्वाभिमुखत्वं मौत्सर्गिकम् ।
दीक्षादिनैमित्तिकेषु विशेषवचनैर्दक्षिणमुखत्वादिरूप स्तदपवादइति ।
इदं चान्यदाहुः । ईशानतत्पुरुषमुखयोर्मध्येऽपि सदाशिवस्तत्पुरुषमुखेनैव
भुङ्क्ते । 'द्वारं पश्चिम मेवं तु नैवेद्यं पूर्ववक्त्रक'मिति सूक्ष्मवचनादीशान-
वक्त्रस्य शिरोरूपतया तत्र नैवेद्यदानस्य लोकविरुद्धत्वा चेति ॥ अस्तु
तत्पुरुषमुखेन भुङ्क्ते इत्यपि कश्चन पक्षः । नतु तेनैवेति नियमः ।
'भक्ष्यभोग्यान्नपानादी'त्यादिप्रागुदाहृत विषमवचनै 'रुद्धवक्त्रे महासेन
आहुतिं संप्रदापये'दित्यादिवचनैश्चोरुद्धमुखेनापि भोजनावगमात्, 'पञ्चव-
क्त्रेषु नैवेद्य'मिति वचनेन 'ततोहवि'प्रदानं स्यात् पञ्चवक्त्रेषु चैव हि ।
ईशानस्य तु शुद्धानं गौडं तत्पुरुषे ततः ॥ कृसरं दक्षिणे वक्त्रे मुद्गानं
च तथोत्तरे । पश्चिमे पायसंचैव स्वस्व नाम्ना सम्राहितः ॥ दापयेत्स्व-
स्वदिग्भागे ईशानस्याग्रतो भवेत् । अलाभे पञ्चहविषा मग्रे शुद्धान्नमिष्य-
ते'इति प्रतिवक्त्रन्नैवेद्यभेदप्रतिपादकवचनजातेन च पञ्चभिर्वक्त्रै भोजना-
च्च । नद्यागमाना मविशिष्टे प्रामाण्ये कस्यचिदर्थोऽनुष्ठेयो नान्यस्येति यु-
क्तम् । तस्मात्तत्तदागमवचनप्राप्तपक्षत्रयस्यापि विकल्प इत्येव युक्तम् । ननु
नैवेद्यदानमुद्रया शिवे नैवेद्यं समर्पयता पूजकेन किं शिवस्य हस्ते तत्सम-
र्पणीयं उत तत्तद्वक्त्र एव । अत्रापि विकल्प एव । उत्तरत्वं 'अमृती-
कृत्य गोस्तन्या निवेद्य कृसुमं न्यसेत् । निवेद्यदक्षिणे हस्ते दद्यात्पानांय

मुत्तम'मिति दक्षिणहस्ते नैवेद्यसमर्पणश्रवणात्, 'ऊर्ध्ववक्त्रे तु दातव्यं यत्किञ्चिदिह चोदितम् । ऊर्ध्ववक्त्रे महासेन आहुतिं संप्रदापये' दिति वक्त्रे समर्पणश्रवणाच्च । एवंचात्र योग्यतानुसारेण व्यवस्थितो विकल्पः । यद्द्रव्यादिसंमिते पुरुषवक्त्रे निवेदितव्यं द्रवद्रव्यवर्जं भक्ष्यभोज्यादि तत्सर्वं परित्यक्ताभयमुद्रे वामहस्ते समर्पणीयम् । यद्वक्त्रान्तरे निवेदनीयं यच्च पानीयादिद्रवद्रव्यजातं तत्सर्वं मग्निहोताहुतिवत् सूक्ष्मरसरूपेण स्थालिकाभ्यो निर्गत्य तत्तद्वक्त्रपर्यन्तं नैवेद्यमुद्रया सहागतं सम्भावयता साक्षात्तद्वक्त्र एव समर्पणीयमिति । एवञ्च हस्ते समर्पणसंभवाद्भस्तीद्वर्तनस्य न वैफल्यम् । पूजकहस्तेन तद्वक्त्रे नैवेद्यप्रक्षेपाभावात् पूजकहस्तस्य न निर्माल्यसङ्करप्रसङ्गः ॥ इति नैवेद्यविधिः ॥

तांबूलदानम् ॥

अथ मुखवासं ताम्बूलं च निवेदयेत् । भोजनानन्तरं मुखे वासार्थं यदीयते तन्मुखं वासयतीति व्युत्पत्त्या मुखवासम् । तच्च एलालवङ्ग तक्कोल जातीफल कर्पूरचूर्णं हिमजलपिष्टं गुळकीकृतमित्युक्तम् । एलालवङ्गांकित तक्कोल जातीफल कर्पूरचूर्णं धुसितायुक्तं वेवलंवा पञ्चसौगन्धिकाख्यं मुत्तमम् । केवलं कर्पूरजातीलवङ्गतक्कोलचूर्णं वा मध्यमम् । प्रथमनैवेद्यस्य द्विधाकृतमृदुक्रमकखण्डानि पट्चत्वारिंशद्वेवापत्ताणि क्रमुकफलोपेक्षया चतुर्गुणानि त्रिगुणानि द्विगुणानिवा शुभाणि खण्डितमूलाग्राणि शिलाचूर्णं चेति सर्वमिदं संगृह्य कर्पूरादिसहितं मुपकसंस्कृतनाळिकेरमातुलिङ्गफलयुक्तं तांबूलं निवेदयेत् । ततो मूलमन्त्रेण विशेषार्थं दत्त्वा एकत्रिपञ्चसप्तनवावृत्तियुक्तदीपं प्रदर्श्य त्रिताल पञ्चताल नागचक्रपञ्च पुरुषमृग गजारूढदेवेन्द्राद्याहृतिपात्रं निहितान् दीपानपि यथाविभवं प्रदर्शयन् रात्रिकं कुर्यात् ॥

आरात्रिक विधिः ॥

तत्प्रकारः— सुवर्णरजतताम्रकांस्यान्यतमनिर्मिते चतुर्विंशत्यंगुलि-
माने तदर्धमानेवा तत्तृतीयांशमानया स्वमानपञ्चमोत्सेधया यवद्वया-
यामोत्सेधपट्टिकया कर्णिकया शोभिते ततो बहिरष्टदळयुक्ते परितः क-
र्णिकामानोष्ठसहिते सुवृत्ताकारे पात्रे कर्णिकायां मध्ये परितश्च कृतेषु स-
हजेषु शालिपिष्टमयेषु वा दीपासनेषु कर्पूरादिमयीं वर्तिं निधाय नव पञ्च
वा दीपान् मध्यएव एकं वा दीपमारोप्य त्रिपाद्यां विन्यस्य निरीक्षणादि-
भिस्संस्कृत्य, नव चेन्मध्ये सूर्यं दिक्षु गुरुशुक्रबुधचन्द्रान् विदिक्षु भौमश-
निराहुकेतून्, पञ्चचेन्मध्ये वह्निं दिक्षु गगनवायुजलपृथिवीः, एकश्चेत् वह्निं
चाम्यर्चयेत् । यद्वा—नवपञ्चैकदीपेषु वामादिशक्तीः पञ्चब्रह्माणि शिवं
चार्चयेत् । एवं गन्धपुष्पधूपदीपैरभ्यर्च्य दिग्बन्धनमन्त्रेण कृत्वा सुरभिमु-
द्रां प्रदर्श्य पाणिभ्यामुद्धृत्य देवस्य शिरसि हृदये पादयोश्च त्रिभ्रामयित्वा
सुवर्णादिनिर्मितैर्वृत्ताकारैश्चतुरश्राकारैर्वा मुकुळाग्रशालिनाळयुक्तै स्सहज-
शालिपिष्टकृतान्यतरदीपासनयुक्तै दीपासनानिहितकर्पूरादिवर्तिष्वारोपि-
तदीपैर्नीराजनपात्रैर्नीराजनान्यपि निरीक्षणादिभिस्संस्कृतान्यारात्रिकवत्
भ्रामयित्वा भूमौ विन्यस्यास्त्रेण निर्वापयेत् । नीराजनपात्राणि त्रिविधानि ।
प्रादेशमात्रविस्तारं यवद्वयघन मष्टांगुळनाळं तदनुसारिमुकुळमुत्तमम् ।
तस्य मध्ये एकं दीपासनं पञ्चधावृत्तिषु क्रमा नव पञ्चदश एकविंशतिः
सप्तविंशतिः त्रयस्त्रिंशदिति षडुत्तरशतं दीपाः । यद्वा क्रमादावृत्तिष्वष्टौ
चतुर्दश विंशतिः षड्विंशतिः द्वात्रिंशदीपासनानीति एकोत्तरशतदीपाः ।
उत्तमपात्रार्थमानं पात्रं मध्यमम् । अस्य मध्ये एकं चतुर्ष्वारणेपु
अष्टौ त्रयोदशाष्टादश त्रयोविंशतिर्दीपासनानीति त्रिषष्टिर्दीपाः । मध्यमादर्ध-
मानं कनिष्ठम् । अस्य मध्ये एकं त्रिष्वारणेपु षट् दश चतुर्दशदीपास-

नानीति एकत्रिंशदीपाः । अथ दर्पणच्छत्रचामर व्यजनताळवृन्तानि क्रमादीशानादिगन्धैस्समर्प्य तद्विश्वसार्जितवाङ्मनःकायदोषपरिहाराय शिवसायुज्यप्राप्तये च दूर्वाकुशाक्षतविल्वपत्रसाहितपुष्पाञ्जलिं हां ह्रीं शिवतत्त्वाधिपतये शिवायनमः । हां ह्रीं विद्यातत्त्वाधिपतये शिवाय नमः । हां ह्रीं आत्मतत्त्वाधिपतये शिवाय नमः । इति त्रिवारं समर्पयेत् । मुमुक्षुश्चेदात्मतत्त्वादिक्रमेण अथवा सर्वतत्त्वाधिपतये शिवायनम इति सकृदेव समर्पयेत् । ततः पूजया सन्तुष्टं स्वाभिमुखीकृताञ्जलिपुटसकलभोगाङ्गसेव्यमानं यागमन्दिरद्वारवाह्यस्थब्रह्मोपेन्द्रमहेन्द्रचन्द्रसूर्यादिस्तूयमानं मपारकरुणामृतसमुद्रं भक्तजनसकलाभीष्टप्रदञ्च शिवं ध्यात्वा पूजासाद्गुणार्थं यथाशक्ति श्रीमत्पञ्चाक्षरजपं कुर्यात् ॥

पञ्चाक्षरजपविधिः ॥

श्रीमत्पञ्चाक्षरस्याथ प्रकारः प्रतिपाद्यते ।

गुरुपदिष्टमार्गेण गोपनीयः प्रयत्नतः ॥

शिवासनपद्मस्य दक्षिणदले अवोरमूर्तेर्दक्षिणभागे ।

तप्तचामीकरप्रदयां पीनोन्नतपयोधराम् ।

चतुर्भुजां त्रिणयनां बालेन्दुकृतशेखराम् ॥

पद्मोत्पलधरां सौम्यां वरदाभयपाणिकाम् ।

सर्वलक्षणसंपन्नां सर्वाभरणभूषिताम् ॥

सितपद्मासनासीनां नीलकुञ्चितमूर्ध्वजाम् ।

श्रीमत्पञ्चाक्षरीविद्यां मनसावाहनादिभिः ॥

गन्धपुष्पैर्धूपदीपैर्नैवेद्येन च पूजयेत् ।

सुखासने समाविष्टो रक्षिताक्ष उदङ्मुखः ।

नासाग्रन्यस्तदङ्गमौनी त्रिदध्यादात्मरक्षणम् ॥

त्ववत्पीयूषसङ्घातप्लाविताशेषदिकतटम् ।

स्मरे दूर्द्धमघस्ताच्च चन्द्रमण्डलसंयुतम् ॥

बिम्बसंपुटमध्यस्थं सुधाधारापरिप्लुतम् ।

स्वदेहं चिन्तयेच्छाक्तैस्सुधावर्षैस्सुधात्मकम् ॥

आत्मरक्षा भवेदेषा सुरैरपि नभिद्यते ।

आत्मरक्षां विधायेत्थं मन्त्ररक्षा मथाचरेत् ॥

रेचये दुदराद्वायुं दक्षनाढ्याऽन्नमन्त्रतः ।

इडया पूरयेद्वाह्यात् शंभुना वायुनोदरम् ॥

अपान मूर्ध्नुमुत्कृष्य प्राणापानौ निरुद्ध्य च ।

कुंभेन मनसा वायुं सुषुम्नायां नियोजयेत् ॥

सुषुम्नामध्यसंस्थायां हृद्देशेशिवसंयुजि ।

मन्त्रनियोजयेन्मन्त्री चिच्छक्तौ मन्त्रमातरि ॥

मन्त्राक्षराणि मणिवत् प्रभावनमन्त्रदेवताम् ।

गमागमप्रयोगेन स्मरन्मन्त्रं जपेत्सुधीः ॥

वाच्यवाचकसंबन्धं जपेत्सद्गतमानसः ।

मन्त्ररक्षा भवेदेषा संहिता सुररक्षिता ॥

इत्थं विदित्वा यत्नेन जपकर्म समाचरेत् ।

जपकर्मक्रमस्सोऽथ सुस्पष्टं प्रतिपाद्यते ॥

नाभ्यादिद्वादशान्तान्तं सोमसूर्याग्निरूपिणीम् ।

आनन्दरूपिणीं शक्तिं सुषुम्नान्तर्गतां पराम् ॥

आधारचक्रमारभ्य बोधयित्वाऽनिलेन ताम् ।

ब्रह्माणं केशवं रुद्र मीश्वरंच सदाशिवम् ॥

हृत्कण्ठतालुभ्रूह्रन्ध्रस्थानेषु तान्क्रमात् ।

त्यक्त्वा त्यक्त्वाऽस्त्रमन्त्रांशं विद्युल्लेखानिभं दुधः ॥

मन्त्रं नादान्तमुच्चार्य मूलाधारगतं पुनः ।

गमागमप्रयोगेण जपेत्साष्टशतं तथा ॥

अष्टाविंशतिमष्टौवा गुरुणाचयथोदितम् ।

इत्थं कृत्वा जपं मन्त्री शिवसायुज्यमाप्नुयात् ॥

जपश्चाभ्यन्तर्याऽकारादिक्षकारान्तवर्णमालारूपया ब्राह्मया रुद्राक्षा-
दिनिर्मितया वा कर्तव्या । तन्त्रान्तर्या जपप्रकारः कथ्यते । ब्रह्मरन्ध्रे
धवळाष्टदळचतुरश्रयन्त्रमुपरि श्रितं पद्मं भावनीयम् । तस्य कर्णिकायां
व्योम तत्पूर्ववर्णं चतुर्दशस्वरविसर्जनीयसमुदायरूपं बीजं केसरेष्वष्ट स्व-
रद्वंद्वानि दलेषु कादयः पञ्चपञ्च वर्णाः चतुरश्रयन्त्रस्य दिक्षु सुधाबीजं
विदिक्षुच सप्तमो वर्णः । एवंरूपमातृकं पद्मं भावनामात्रेण विशेषरो-
गमृत्युहरम् । ततो द्वारक्रमंचानुद्गतवायुसंधुक्षितमूलाधाराग्निशिखया कु-
ण्डलिनीशक्त्या सह सुषुम्नारन्ध्रं प्रविश्य ब्रह्मरन्ध्रपर्यन्तमुद्गतेडास्पृष्टात्तस्मा-
न्मातृकापद्मात्स्यंदितां क्षकाराद्यकारान्तवर्णपङ्क्तिरूपाममृतविन्दुसन्ततिं ब्रह्म-
रन्ध्रप्रभृति मूलाधारपर्यन्तं व्याप्यावतिष्ठमानां भावयेत् । या कुण्डलिनी
शक्तिः मूलाधाराग्निशिखासामरस्येन प्रकाशमानसुषुम्नामार्गेण ब्रह्मरन्ध्रपर्य-
न्तमुद्गता सैव मातृकापद्मविद्रुतामृतविन्दु स्यंदि सन्ततिसामरस्येनामृताय-
माणा परमानन्दरूपिणी मातृकाशक्तिरिति भावयेत् । तदाहुः—‘प्रकाशमानां
प्रथमप्रयाणे प्रतिप्रयाणे त्वमृतायमाणाम् । अन्तःपदव्या मनुसञ्चरन्ती-
माणन्दमुद्रा मवलोकायामः’ इति ॥ ब्रह्मरन्ध्रस्थितामातृकापद्मप्रभृत्यकारादि-
क्रमेण मूलाधारपर्यन्तं व्याप्य स्थितायां मातृकारूपायां शक्तावकारादि-
भिरष्टाभिर्वर्णै रंक्रोवर्गः लृकारादिभिरष्टाभिरन्यः ककारादिभिः पञ्चभिः पञ्च-

भिर्वर्णैस्सप्तवर्गाः । नववर्गाः क्रमादादित्यसोमबुधगुरुशुक्रांगारकशनिराहु-
 केतुरत्तरूपाः । माणिक्यवैद्यकपुष्यरागवज्रप्रवाळगुळिकावलवैरिरत्नैः ।
 गोमेतकैर्मरकतैश्च कृताऽक्षमाला श्लाघ्या नवग्रहमयाखिलवर्णपूर्णा ॥ एनाम-
 क्षमालां हृत्पुण्डरीकमध्यागतदीपाकारपरमेश्वरप्रभावरूपशब्दैः पराख्यशक्ति-
 निस्सृतां विभावयेत् ॥ तदग्रे मूलमन्त्रे नवग्रहमयकल्पलताग्रे पुष्पात्
 विनिस्सृतं विभाव्य क्षकारं मेरुं कृत्वा लकारादिक्रमेणाक्षमालायां मूल-
 मन्त्रस्य गमागमौ विभावयेत् । तस्यामन्त्रस्यारोहणभावनयां मन्त्रस्य
 शिप्रसि लकारादिसहितवर्णान् विसर्जनीयसहितान् विन्यस्य अवरोहण-
 भावनायां मन्त्रस्य अकारादिवर्णान् विद्वन्तान्विन्यस्य जपंकुर्यात् । एवं
 कृते शतं मन्त्रस्यावृत्तयो भवन्ति । तदनन्तरे षोडशस्वरवर्गस्पर्शवर्गपञ्च-
 कान्तस्थवर्ग ऊष्मवर्गाष्टके क्रमेण मन्त्रं विन्यस्याष्टधा मन्त्रमावर्तयेत् ।
 एवमष्टोत्तरशतशङ्खजपः कृतो भवति । जपारम्भकाले च मूलमन्त्रेण
 तस्य परदेवतां मणिना प्रभामिव समरसीभूतां मूलमन्त्रेणसह तदीयान्न-
 कारादिवर्णान् पीतकृष्णधूस्रपीतरक्तवर्णान् तद्देवतारूपतया तत्समरसी-
 भूतान् ब्रह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवांश्च विभावयेत् । हृत्कण्ठतालुभ्रूमध्य-
 ब्रह्मरन्ध्रेषु क्रमेण नकारादिवर्णैः सह ब्रह्मादीन्परित्यजेत् । अयमर्थ-
 स्तर्वांऽपि प्राक् लिखितश्लोकेषु संक्षेपेण सूचितः । एवमाभ्यन्तराक्षमालया
 जप्तुमशक्तः प्रागुक्तक्रमेण जपारम्भकाले मन्त्रं मातृकाशक्त्यारूढं विभाव्य
 मन्त्रमातृकाक्षराणि विभाव्य केवलमेव मन्त्रं रुद्राक्षादिकृतब्राह्माक्षमालया
 गणयन् जपेत् ॥

तत्प्रकारः—उत्तमादिक्रमेणामलक बदर चणकप्रमाणै रवक्त्रैस्त्रिव-
 क्त्रैश्चतुःपञ्चपदसप्ताष्टनवदशैकादशवक्त्रैर्वा एकसङ्ख्यवक्त्रैर्भिन्नसङ्ख्यव-
 क्त्राभिश्चितै रष्टोत्तरसङ्ख्यैश्चतुःपञ्चाशत्सङ्ख्यैस्सप्तविंशतिसङ्ख्यैर्वा सुवर्णरज-

तादिमये क्षौमपट्टादिमयेवासूत्रे परस्परमुखसंयोजनेन परस्परपुच्छसंयोजनेन च स्यूते मेरुसहितैः वर्णानुगुणरुद्राक्षैर्निर्मितां सद्योजातादिमन्त्रैः प्रत्मेकं शतवारावृत्तैः क्रमेणाभिमन्त्रितमेरुकां शिवपूजाक्रमेणावाहनादिभिः पूजितां जपारम्भकाले हुंफडंतास्त्रमन्त्रेण प्रोक्षितां हृदयेन गन्धपुष्पादिभिर्माला-मुद्राप्रदर्शनेन च पूजितां दक्षिणहस्तगृहीतां वस्त्रसंगोपितामक्षमालां वा-चिकजपे मङ्ग्यमायां निधाय तर्जन्यगुंष्ट्राभ्यां, उपांशुजपे अनामिकायां निधायमव्यभांगुष्ट्राभ्यां, मानसजपे कनिष्ठिकायां निधायानामिकांगुष्ट्राभ्यां च गणयेत् । बुभुक्षु रक्षमाला मधोनयेत् । मुमुक्षुर्द्ध्वं नयेत् । मेरु-लङ्घनदोषे प्रायश्चित्तमधोरसहस्तजपः । तदोपास्पर्शनायमेरुरहीनाक्षमाला कर्तव्या । एवमक्षमालायाः पादयोः पतनेऽप्यधोरसहस्तजपः । भूमौ तस्याः पतने तत्रिंशजपः । वाससि पतने तच्छतजपः । जपारम्भकाले एकं पुष्पं दक्षिणहस्तस्य कनिष्ठिकामध्ये कृत्वा जतव्यम् । रुद्राक्षमालिकया जपेतु तद्ग्रहणे सौकर्याय दक्षिणहस्तेन गृहीतं पुष्पं वामहस्ते निधाय जतव्यम् । अद्रुतविळंबितसावधानजपं समर्थं वामकरतले अस्त्र-कवचहृदयान्युपर्युपरि विन्यस्य तदुपरि जपकाले धृतं पुष्पं निधाय हृदयक-वचास्त्रैस्संपुटीकृत्य अस्त्रेण संरक्ष्य कवचेनावकुण्ठ्य दक्षिणहस्ते पुनर्गृही-त्वा हृत्प्रदेशे निधाय पूर्णचन्द्रोपमं जपं तद्गतं ध्यायन् भूनिवेशितदक्षिण-जानुर्भूत्वा हां गुह्यातिगुह्यगोप्तात्वं गृहाणास्मत्कृतं जपम् । सिद्धिर्भवति मे येनत्वत्प्रसादात् त्वयिस्थिते॥ हां हां शिवाय स्वाहा । श्रीपरमशिव जपं त्वयि निक्षिपामीति जपमर्ध्याबुचुल्लेकेन साक्षतकुशपुष्पेण शिवस्य वरदहस्ते नि-वेदयेत् । अयं भुक्तिमुक्तिसाधकस्य स्वकृतजपस्य विस्मयसङ्कीर्तनकर्मनाश-जलसंस्पर्शादिभिर्विनाशशङ्कया तत्संरक्षणाय शिवहस्ते निक्षेपः । मन्त्रश्लो-कस्यायमर्थः। गुह्यातिगुह्यादीनां मन्त्रतत्त्वादीनां गोप्ता त्वमेव । अतस्सर्वगो-प्तृत्वा दस्माकं जपमपि गृहाण । यस्मिन्जपे त्वयिस्थिते त्वत्प्रसादादस्माकं

मुक्तिमुक्तिर्भवत्येव । तस्मान्मयि कृपया तत्गृहाणेति । ततः हां यात्किंचि-
 त्कर्म हे देव सुकृतं चैव दुष्कृतम् । तन्मेशिवपदस्थस्य भुंक्ष्व क्षपय शङ्क-
 र ॥ हां हों शिवाय स्वाहा । परमशिवायमे सुकृतं दुष्कृतं च निवेदयामीति
 सुकृतदुष्कृतात्मकं सर्वं कर्म प्रागुक्तक्रमेण चुळकोदकेन निवेदयेत् । तत्र
 सुकृतजातस्य भोगार्थस्य मोक्षान्तरायपरिहारार्थस्य संरक्षणार्थं निवेदनम् ।
 दुष्कृतजातस्य क्षपणार्थम् । अतस्सुकृतं भुंक्ष्व पालय । दुष्कृतं क्षपय ना-
 शयेति योजना । भोगनिस्पृहस्य केवलमुमुक्षोस्तु मोक्षान्तरायपरिहारार्थं
 सुकृतमात्रमेव भुंक्ष्वेति पालनप्रार्थना । भोगार्थसुकृतस्य शिवपूजाया म-
 ङ्गफलत्वेनानुषंगिकस्य मानुषादिहिस्त्र्यंगभानन्दान्तर्भोगप्रापकस्य विषये-
 भ्यो जुगुप्समानं केवलं मुमुक्षुं प्रति 'एते वै निरयास्तात स्थानस्य परमात्मनः'
 इति पुराणोक्तरीत्या नरकप्रापकस्य दुष्कृतरूपतया क्षपणार्थं नैव । यद्यपि
 पालनार्थं भुजिघातोः परस्मैपदितयाभ्युनक्षीतिपरस्मैपदिनाभाव्यम् । तथाऽपि
 मन्त्ररूपेणोक्ते वैदिकमन्त्रेषु रक्षस्वेतिप्रयोगइव छान्दसोऽयं 'व्यत्ययो-
 ब्रह्म'मित्यात्मनेपदप्रयोगः । यद्वा भुंक्ष्वेति भोगएवोच्यते, नतु पाल-
 नम् । सुकृतशब्देन च केवलमुक्त्यर्थिनः पूजकस्य यदनिष्टं भोगार्थ-
 सुकृतं तदेवाच्यते, नतुमुक्त्यर्थमपेक्षितम् । तद्भोगादिशिवस्य राज्ञो राजभोग-
 वत् स्वाधीनव्यवहारः । नतु स्वयमेव भोजनम् । स्वाधीनव्यवहारश्च
 पूजकस्य प्रियेषु ज्ञातिषु तस्य यथाकथंचित् सुहृत्सुवानिवेशनम् । मुमुक्षो-
 रनपेक्षितं सुकृतं शिवस्तस्य ज्ञातिसुहृद्भ्यः प्रयच्छतीति श्रुतिप्रसिद्धिः ।
 यद्यपि तस्य दुष्कृतं तद्विषद्भ्यः प्रयच्छतीत्यपि श्रुतिप्रसिद्धिरस्ति ।
 तथाऽपि शिवपूजकः सर्वमष्टमूर्तेदिशवस्य रूपं मन्यमानस्तान्नेद्वेष्टीति-
 तेन स्वदुष्कृतस्य स्वस्मिन्फलाजनकत्वरूपं क्षपणमेव प्रार्थयितुमुचित-
 मिति तत्प्रार्थना मन्त्रे निबद्धा । ततः शिवोदाता शिवो भोक्ता शिव-
 स्सर्वमिदं जगत् । शिवो यजति सर्वत्र यद्विशवस्सोऽहमेव तत् ॥ हां हों

शिवायस्वाहा । परमाशिवमात्मानं तुभ्यं निवेदयामीति प्रागुक्तरीत्या चुळ-
कोदकेन निवेदयेत् । अत्र मन्त्रश्लोके सोहमिति भागेन स्वस्य शिवस्य
च शरीरशरीरिभावः प्रतिपाद्यते । शिवस्य नियामकत्वेन शरीरित्वात्
स्वस्य नियम्यत्वेन शरीरत्वाच्च शरीरशरीरिभावे सोऽहमिति सामानाधि-
करण्यम् । धर्मज्ञस्सुन्दरो राजेतिवत् । एवेति तदयोगव्यवच्छेदः । यश्शि-
व इति । यः परममंगलवाची शिवशब्दः कृत्वा त्रिविधेनाप्याणवमायिककर्म-
रूपेण मलेनास्पृष्ट इति 'अनादिमलसंश्लेषप्रागभावात् स्वभावतः । शिव
इत्युच्यते सद्भिश्शिवतत्त्वार्थं वेदिभि'रित्यादिषु प्रसिद्ध इत्यर्थः । अथवा
'शीङ्स्वप्न' इति धातो रौणादिकेन वन्प्रत्ययान्तत्वद्वस्त्वनिणत्वेन शेते सा-
मस्येन वर्ततेऽस्मिन् कल्याणगुणजातमिति व्युत्पत्त्या परस्परविरुद्धौदार्यमा-
धुर्यविशेषज्ञत्वनिरतिशयत्वसहिष्णुत्वादिसमाश्रयणीयेत्वापयोगिसकलकल्या-
णगुणरत्नाकर इति । 'नास्तियद्यदकल्याणं तत्तदस्य कदाचन । कल्याणं
सकलं चास्ति परमात्मा शिवोयतः' इत्यादिषु प्रसिद्ध इत्यर्थः । अथवा 'हिं-
सिधातोस्सिंहशब्दो वशकांतौ शिवः स्मृतः । वर्णव्यत्ययतस्सिद्धः कश्यपः
पश्यकोयथे'ति निपातेन वष्टिशिवमिच्छतीति व्युत्पत्त्या सर्वभूतहिताशासितेति ।
'समेवयति यन्नित्यं सर्वार्थानामुपक्रमे । शिवमिच्छन्मनुष्याणां तस्मादेव-
श्शिवः स्मृतः' इत्यादिषु प्रसिद्ध इत्यर्थः । अथवा शिवशब्दाच्छुभवाचिनः तत्क-
रोतीति णिचि पचाद्यचि 'णेरनिटी'ति णिलोपेच सति शिवं करोति सर्वे-
षामिति व्युत्पत्त्या सकलभूतहितकर्तेति । 'समाभवन्ति मे सर्वे दानवाश्चा-
मराश्च ये । शिवोऽस्मि सर्वभूतानां शिवत्वं तेन मे सुरा' इत्यादिषु प्र-
सिद्ध इत्यर्थः । अथवा 'शैव्यं गता'विति धातो रौणादिकेन वन्प्रत्ययस्याका-
र्यकारलोपस्य च निपाताभ्यामयते प्राप्यते इति व्युत्पत्त्या भोगमोक्षार्थिभिः
भजनीय इति । 'यद्वारे मत्तमातङ्गा वायुवेगास्तुरङ्गनाः । पूर्णेन्दुवदना
नार्यं शिवपूजाविधेः फलम् ॥ सर्वमन्यत्पस्त्रियस्य शिव एव शिवंकरः ।

परो ध्येयोऽथ देवेश स्समाप्ताऽऽथर्वणी श्रुतिरित्यादिषु प्रसिद्धइत्यर्थः । अथवा 'यद्वयक्षरं नाम गिरेरितं नृणां सङ्कतप्रसङ्गा दधमाशुहंति तत् । पवित्र-कीर्तिं तमलङ्घ्यशासनं भवानहोद्वेष्टि शिवं शिवेतर' इत्यादिषु सकलदुरित-हरत्वेनानुशिष्टस्य शिवशब्दस्य वाच्योयः प्रसिद्ध इत्यर्थः । शिवोयजति सर्वत्रेति । सर्वेष्वपि लोकेषु शिव एव यजति धर्माधिकारिखेनावतिष्ठते । कर्मयस्यसकलजीवात्मकः स एव नियन्तेत्यर्थः । शिवस्सर्वमिदंजगत् । भूतभौतिकसकलजडप्रपञ्चात्मकः तन्नियामक इत्यर्थः । भोक्ता प्रपन्नानां पालयिता । दाता प्रपन्नानां प्रामादिकेपातक्कायन्तरापे सतितस्य शोधयिता । एतानि विशेषणानि शिवे स्वात्मनिवेदनतदङ्गोपयुक्तानि । तथाहि— नियम्यस्य पूजकस्य नियामकस्य शिवस्यच नियतनियम्यनियामकभावरूप-शरीरशरीरिभावेन शिवंप्रतिपूजकस्य तवाहमस्मीत्यनुसंधानमेवात्मनिवेदनम् । तदिह सोहमेवेत्यत्र तत्पदोक्तेशिवे अहंपदेन स्वशरीरकत्वं एवकारेण तद-योगव्यवच्छेदकार्यं केन तस्यनियतत्वं चानुसंधानविषयरूपं तदुपपादकमभिहितम् । अस्य चात्मनिवेदनस्य साङ्गपञ्चकत्वमाहुः— 'आनुकूल्य-स्य सङ्कल्पः प्रातिकूल्यविवर्जनम् । रक्षिष्यतीति विश्वासो गोप्तृत्ववरणं तथा ॥ कार्पण्यमिति । तत्र सर्वभूतानुकूल्याचरणतत्प्रातिकूल्यवर्जन-रूपाङ्गद्वयोपपादकं सर्वोऽपि जीववर्गः पूजकं प्रति शरण्यस्य शिवस्य शरीरमित्येतदभिहितम् । तेन प्राणिमात्रे शिवपूजकेन राजशरीरे भृत्यइवानु-कूल्येन वर्तितव्यं तत्प्रातिकूल्यं च वर्जनीयमितिलभ्यते । अत एवोक्तं बा-युसंहितायां शिवस्य मूर्त्यष्टकनिरूपणप्रकरणे— 'आत्मा तस्याष्टमी मूर्तिश्शिवस्य परमात्मनः । व्यापिकेतरमूर्तीनां विश्वं तस्मात् शिवात्म-कम् ॥ सर्वोपकारकरणं सर्वानुग्रहणं तथा । सर्वाभयप्रदानं च शिवस्या-राधनं विदुः ॥ देहिनो यस्य कस्यापि क्रियते यदि निग्रहः । अष्टमूर्ते रनिष्ठं तत्कृतमेव नसंशयः' इति ॥ रक्षिष्यतीति विश्वासेतु सर्वैरपि विशे-

घणैः उपपादकमभिहितम् । अहमेवेत्युक्तं स्वशरीरकलंतावत् स्वरक्ष-
णविश्वासोपपादकम् । कोहि स्वशरीरं न रक्षेत् । शिवशब्दोक्तमुक्त-
विश्वासविरोधिरागद्वेषाद्देहमलराहित्यं समाश्रयणीयत्वापयोगि सकल-
कल्याणगुणशालित्वं सकलभूतहिताशंसितृत्वं सकलभूतहितकर्तृत्वं हित-
विरोधिसकलदुरितनिवर्तकशिवशब्दवाच्यत्वं मित्येतत्सर्वमपि तदुपपादकं 'शि-
वोयजतिसर्वत्र शिवस्सर्वमिदंजगत्' इति विशेषणद्वयोक्तं चेतनाचेतनात्मक-
सकलप्रपञ्चनियन्तृत्वरूपं सर्वेश्वरत्वमपि तदुपपादकम् । सर्वेश्वरोहि तद्वक्ता-
भिलषितदानसमर्थ इति विश्वसितुं शक्यः । पालनार्थात् भुजिधातोः
'दैपूशोधन' इति धातोश्च ताच्छील्यार्थकत्वेन भोक्ता दातेति विशेषणद्वयेना-
भिहितं भक्तरक्षकस्वभावकत्वं तदीयप्रामादिकमहापातकादिसकल दुरित-
निवर्तकस्वभावकत्वञ्च तदुपपादकमिति स्पष्टमेव । गोप्तृत्ववरणेऽपि भो-
क्तृत्वमेवोपपादकम् । स्वयमेव रक्षकस्वभावः कथं रक्षकोभवेति प्रार्थितो
नरक्षेत् । तुशब्देन देवतान्तरनिरपेक्षत्वरूपकार्पण्योपपादकं स्वस्य देवता-
न्तराणाञ्च नियम्यनियामकभावराहित्यरूपन्तुशब्देनोक्तमिति विवेकः ॥

एवं त्रिभिश्चुल्लकोदकैर्जपकियात्मसमर्पणानन्तरं पञ्चब्रह्मषडङ्गमन्त्रा-
नपि मूलमन्त्रदशांशसंयोगेन जप्त्वा शिवमष्टपुष्पिकया पुष्पाञ्जलित्रयेण
चाम्यर्थ्यं पुरतः कृताञ्जलिबन्धः स्थित्वा स्तोत्रमपि विज्ञापयेत् । पञ्चावरण-
स्तोत्रै रन्यैरपि श्रुतिस्मृतिपुराणागमादिदृष्टैः पूर्वाचार्यकृतैः स्तोत्रैर्वा यथासं-
भवं स्तुवीत । स्वकृतस्तोत्रं श्रुतितुल्यमिति पौराणिकाः ॥

प्रदक्षिणविधिः ॥

एवं स्तुत्वा पुष्पाञ्जलिसमर्पणपूर्वकं साष्टाङ्गं प्रणम्य प्रदक्षिणत्रयं
कृत्वा पञ्चवारं प्रणम्य पुनः प्रदक्षिणं कुर्यात् । पूजासाफल्यसिद्ध्यर्थं प्रद-

क्षिणमावश्यकम् । ‘पदात्पदान्तरं गच्छेत् करौ चलनवर्जितौ । स्तु-
तिर्वाचा हृदिभ्यानं चतुरङ्गं प्रदक्षिणम् ॥ आसन्नप्रसवा नारी तैलपूर्णं
यथा घटम् । वहन्तीशनकैर्याति तथा कुर्यात् प्रदक्षिणम्’ ॥ तत् प्रद-
क्षिणं त्रिविधम् ॥ सव्यं मपसव्यं सव्यापसव्यं चेति । देवं स्वस्य
दक्षिणभागेकृत्वा क्रियमाणं सव्यम् । तद्विपरीतं मपसव्यम् । उभयं मि-
ळितं सव्यापसव्यम् । त्रिविधमपि इन्द्रदिगादीन्द्रदिक्पर्यन्तं कर्तव्यम् ।
सव्यापसव्यं सोमसूत्रस्थानादि सोमसूत्रस्थानान्तं वा कर्तव्यम् । तत्र
सव्यं ब्रह्मचारिणा मपसव्यं यतीनां सव्यापसव्यं गृहिवानप्रस्थयोरिति क-
श्चन पक्षः । सव्यं साधारणं मपसव्यं यतीनामेव सव्यापसव्यं दीक्षितानां
मेवैत्यपरः पक्षः ॥

प्रणामविधिः ॥

प्रणामश्चतुर्विधः । अष्टाङ्गः पञ्चाङ्गस्त्र्यङ्ग एकाङ्गश्च । अष्टाङ्गो
द्विविधः । दण्डप्रणामः केवलप्रणामश्च । पद्भ्यां कराभ्यां मुरसा शिरसा
वाचा क्रियमाणो दण्डप्रणामः । पादद्वयेन करद्वयेनोरसा शिरसा
वाचा मनसा धिया दृष्ट्याच क्रियमाणो दण्डप्रणाम इति पक्षान्तरम् ।
अत्र मनसेत्यनन्यमनस्कत्वमुच्यते । धियेति शिवमहिमानुसन्धानरूपस्तोत्रं
विविच्यत इति भेदः । पादद्वयेन जानुद्वयेन करद्वयेन उरसा शिरसा म-
नसा वाचा दृष्ट्याच क्रियमाण इत्यपि पक्षान्तरम् । पादद्वयेन बाहुद्वयेन
उरसा शिरसा मनसा वाचा दृष्ट्याच क्रियमाण इत्यपि कश्चन पक्षः । शिर-
सा हस्ताभ्यां कर्णाभ्यां चिबुकेन बाहुभ्यां च भुवं संस्पृश्य क्रियमाणः
केवलप्रणामोऽष्टाङ्गः । शिरसा हस्ताभ्यां जानुभ्यां च भुवं स्पृष्ट्वा क्रियमाणः
पञ्चाङ्गः । शिरो हस्तौ बाहू च जानुनि निधाय क्रियमाणः पञ्चाङ्ग इति प-

क्षान्तरम् । शिरसि हस्ताभ्या मञ्जलिबन्धनं त्र्यङ्गुलस्कारः । केवलं शिरसैवानमन मेकाङ्गुलमस्कारः । एते प्रणामा देशकालबलाद्यपेक्षया यथा-
संभवं विनियोक्तव्याः ॥

अग्निकार्यविधिः ॥

इत्थं परमेश्वरं स्तुतिप्रदक्षिणनमस्कारैः स्तन्तोष्य स्वामिन्नग्निकार्यं करोमीति विज्ञाप्य शिवादाज्ञां गृहीत्वा सामान्यार्थकरोऽग्न्यगारं गत्वा निरीक्षणादिचतुस्संस्कारैश्शुद्धे हस्तमाने मृत्सिकतान्यतरनिर्मितेस्थण्डिले अरणिमूर्यकान्तादिनिर्मितं श्रोत्रियागारसमाहृतं वाऽग्निं प्रज्वाल्य हुंफडन्ताख्येण क्रव्यादांश मग्निं निर्ऋतिकोणे निरस्य मूलेनाग्निं निरीक्ष्य हुंफडन्ताख्येण प्रोक्ष्य क्षणताडने विधाय वौषडन्तकवचेनाभ्युक्ष्य हां हं हां वह्निमूर्तयेनम इति संहारमुद्रया वह्निचैतन्यं पूरकवायुना हृत्पुण्डरीकस्थितेन वह्निना संयोज्य तत्सहितं सुषुम्नामार्गेण द्वादशान्तं प्राप्य परमशिवसंपृक्तं कृत्वा रेचकेन पिङ्गळया निस्सार्य हां हूं वह्निचैतन्याय नम इति तमुद्रवमुद्रया ज्वलद्ग्नौ निक्षिपेत् । तदनु सद्योजातादिमन्त्रैर्नमोन्तैः पञ्चाभिरग्निं संपूज्य वौषडन्तशक्तिमन्त्रेण धेनुमुद्रयाऽमृतीकृत्य कवचेनावकुण्ड्याख्येण संरक्ष्य हृदयेनाभ्यर्च्य पारमेश्वरवीर्यमिति विभाव्य वागीश्वरीं वागीश्वरं च समरसावीशदिग्गतौ ध्यात्वा वागीश्वरीगर्भनाड्या मात्मसंमुखं वागीश्वरेण तद्वीर्यं क्षिप्यमाणं विभावयेत् । ततः स्वाहान्तमूलेनाहुतिपञ्चकं दत्वा हां शिवाग्निस्त्वं हुताशनेति नाम कृत्वा गर्भाधानादिपञ्चसंस्कारादिसंस्कृतमग्निविभाव्य पितरौ हृदाऽभ्यर्च्य विसृज्य सामान्यार्थजलेन वौषडन्तकवचेन कुण्डं मेखलां च संप्रोक्ष्य मेखलायाः दिक्षु पूर्वोत्तराग्रान्दशदर्भान् कवचेनास्तीर्य मेखलायाः पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तरदिक्षु ब्रह्मविष्णुरुद्रान्तान्समभ्यर्च्य अग्न्यर्भकं

रक्षतेति विज्ञाप्य । पञ्चवक्त्रयुतं रक्तं सप्तजिह्वाविराजितम् । दशहस्तं त्रि-
 पेत्रञ्च सर्वाभरणभूषितम् ॥ रक्तवस्त्रपरीधानं पङ्कजोपरि संस्थितम् ।
 बद्धपद्मासनासीनं दशायुधसमन्वितम् ॥ शिवार्घिं ध्यात्वा तस्योर्ध्ववक्त्रे
 कनका बहुरूपाऽतिरिक्तेति जिह्वात्रयं पूर्वादिवक्त्रेषु सुप्रभाकृष्णारक्ताहि-
 रण्मयीति जिह्वाचतुष्टयं ध्यायेत् । ततोहामग्नयेनम इति संपूज्य हां हूम-
 मग्नये स्वाहेति तिलाहुतिपञ्चकं हुत्वा । ' अग्ने त्वमैश्वरं तेजः पावनं परमं
 यतः । तस्मात्त्वदीयहृत्पद्मे स्थाप्य सन्तर्पयाम्यह'मित्यग्निं विज्ञाप्याग्नेः हृदय-
 कमले आसनमूर्तिसदाशिवावाहनपूर्वकं सर्वोपचारेः संपूज्य अग्निवक्त्रे शिव-
 वक्त्रे सन्निधानं विभाव्य स्वाहान्तमूलेन समिदन्नाज्यलाजसर्षपतिलादिभिः शशतं
 तदर्धं वा यथाशक्ति हुत्वा ब्रह्माङ्गानां दशांशाहुतिं हुत्वा हौंशिवाय वौषडि-
 त्यूर्ध्ववक्त्रे पूर्णाहुतिं दत्त्वा स्वाहान्तमूलेन चरुं प्रासत्रयपरिमितं हुत्वा ब्र-
 ह्माङ्गानामेकैकाहुतिं हुत्वाऽऽचमनं प्रदाय चन्दनतांबूलानि दत्त्वा भस्मपाद्या-
 ष्टपुष्पिकया संपूजयेत् । आज्याद्यभावे पत्रपुष्पादिभिर्वा जुहुयात् । ततः
 स्तोत्रप्रदक्षिणनमस्कारैस्तन्तोष्य पराङ्मुखोऽर्च्यं दत्त्वा शिवमुत्थाप्य लिङ्गस्थे
 शिवे संपूजयेत् । ततः परिस्तरणदर्भान्संगृह्याग्रमध्यमूलान्याज्यसिक्तानि
 कृत्वा एकं दर्भं समादाय शेषमग्रप्रभृति दहेत् । तमेकं दर्भं मग्नौ निक्षि-
 प्य तद्भस्मना ललाटे तिलकं कुर्यात् । तद्भस्मधारण मायुश्रीकीर्तिवर्धनः
 विजयारोग्यकरश्च । ततस्तस्य दक्षिणभागे चतुरश्रं मण्डलं कृत्वा मण्ड-
 लात् प्राग्भागे पूर्वाद्युत्तरान्तासु महादिक्षु रुद्रमातृगणयक्षा नीशानादि-
 कोणेषु ग्रहासुरराक्षसनागान् मण्डलमध्ये ईशानाग्रेयनैर्ऋतकोणेषु नक्ष-
 त्रराशिविश्वदेवान् वायुवरुणदिशोर्मध्ये क्षेत्रपालश्चाभ्यर्च्यार्घ्यं दत्त्वा जल-
 मिश्रान्नेन रुद्रादिभ्यो ब्रह्मं दत्त्वाऽऽचमनं दद्यात् । रुद्रादीनामभ्यर्चने नमो-
 न्तास्तत्तन्नाममन्त्राः । बलिदाने स्वाहान्ताः । क्षेत्रपालस्यैकवचन मन्त्रे-

षां बहुवचनमिति भेदः । ततः प्राग्भागे चतुरश्रमण्डले इन्द्रादिविष्ण्व-
न्तानां लोकपालानां बलिं दद्यात् । ततोमण्डपाद्वाह्यांकणे गोमयमण्ड-
ले वायसादिभ्यस्समयभेदिभ्यः स्वाहा । अग्न्यादिभ्यः स्वाहा । सर्वेभ्योग्रह-
वास्तुदेवेभ्यः स्वाहा । इतिपृथक्पृथक् बलिं दत्वा श्वभूतपतितप्रेतादिभ्यो
ऽप्येकं बलिंदद्यात् । यद्वा— संक्षिप्य सर्वोद्देशेन 'येरुद्रारुद्रकर्माणो रौद्र-
स्थाननिवासिनः । (सौम्याश्चैवतुण्येकेचि त् सौम्यस्थाननिवासिनः ।)
मातरो रुद्ररूपाश्च गणाना मधिपाश्च ये ॥ विघ्नभूतास्तथाऽ-
न्येच दिग्विदिक्षु समाश्रिताः । सर्वे सुप्रीतमनसः प्रतिगृह्णन्तिमंत्रालिम् ॥
सिद्धिं जुपन्तु नः क्षिप्रं भयेभ्यः पांतुमांसदे'ति मन्त्रेणैकंबलिंक्षिपेत् ॥
सर्वमिदं बलिकार्यमग्निकार्याधिकारिणैव कर्तव्यं नसर्वैः । अग्निकार्याधिकारे
सत्यपि होमोपकरणैकलये तदशक्तौवा होममन्त्रान् होमसङ्ख्यापेक्षया
दशगुणावृत्त्या जपेत् । ततश्शिवज्ञानपूजां कुर्यात् ॥

शिवज्ञानपूजाविधिः ॥

शिवज्ञानानि कामिकादयो दिव्यागमाः । तत्र कामिकं त्रिभेदं
परार्द्धग्रन्थम् । योगजं पञ्चभेदं लक्षग्रन्थम् । सूक्ष्म मेकतन्त्रं पद्मग्रन्थम् ।
सहस्रं दशभेदं शङ्खग्रन्थम् । अङ्गुष्ठान् द्वादशभेदं पञ्चलक्षग्रन्थम् ।
सुप्रभेद मेकतन्त्रं त्रिकोटिग्रन्थम् । विजयमष्टभेदं त्रिकोटिग्रन्थम् । निश्वा-
समष्टभेदं कोटिग्रन्थम् । स्वायम्भुवं त्रिभेदं सार्धकोटिग्रन्थम् । अनल
मेकतन्त्रं त्रिंशत्सहस्रग्रन्थम् । वीरतन्त्रं त्रयोदशभेदं लक्षग्रन्थम् । रौरवं
षट् भेद मष्टार्बुदग्रन्थम् । मकुटं द्विभेदं लक्षग्रन्थम् । त्रिमलं षोडश-
भेदं लक्षग्रन्थम् । प्रोद्गीतं षोडशभेदं त्रिलक्षग्रन्थम् । ललितं त्रिभेदं
मष्टसहस्रग्रन्थम् । सिद्धं चतुर्भेदं सार्धकोटिग्रन्थम् । सन्तानं सप्तभेदं
पद्मसहस्रग्रन्थम् । शर्वोक्तं पञ्चभेदं द्विलक्षग्रन्थम् । पारमेश्वरं सप्तभेदं

द्वादशलक्षग्रन्थम् । किरणं नवभेदं पञ्चकोटिग्रन्थम् । वातुळं द्वादश-
 भेदं लक्षग्रन्थम् । एवमष्टाविंशतिभेदा दिव्यागमाः । परार्धशङ्खपञ्चषट्प-
 चाशत्सहस्राधिकैः षडुत्तरषष्ठ्यालक्षन्यूनं पञ्चचेत्येतावत्संख्या ग्रन्थाः ।
 तदुपभेदाः अष्टोत्तरद्विशतसङ्ख्याः । इत्थंभूतान् सर्वानपि दिव्या-
 गमान् यथालाभं कतिचिद्वा एकंवा तत्रापि स्वपूजोपयोगिसंहितामालं वा
 लक्षणशालिषु पुस्तकेषु लेखयेत् । पुस्तकेषु द्वाविंशल्यंगुळदीर्घं चतु-
 रंगुळविस्तारं पुस्तकं लक्ष्मीभद्रम् । एकविंशल्यंगुळदीर्घं त्र्यंगुळविस्तारं
 श्रीरक्षम् । विंशल्यंगुळदीर्घं यवहीनत्र्यंगुळविस्तारं चन्द्रकान्तम् ।
 इदमुत्तमत्रयम् । अष्टादशांगुळदीर्घं अर्धाधिकांगुळद्वयविस्तारं नळिनम् ।
 सप्तदशांगुळदीर्घं त्रयवाधिकांगुलत्रयविस्तारं श्रीनिवासम् । षोडशांगुळ-
 दीर्घं द्वयवाधिकांगुळद्वयविस्तारं श्रीभद्रम् । इदं मध्यमत्रयम् । पञ्चदशांगु-
 लदीर्घं यवाधिकांगुलद्वयविस्तारं लक्ष्मीनिवासम् । चतुर्दशांगुलदीर्घं
 मंगुळद्वयविस्तारं उमाभद्रम् । त्रयोदशांगुळदीर्घं यवहीनांगुलद्वयवि-
 स्तारं वीरभद्रम् । एवंविधेषु पुस्तकेषु यजमानस्ययान्यनुकूलानि प-
 त्रीयचतुष्टयांशतृतीयांशयोर्मध्येमद्वयगतसुषिरवन्ति कारयित्वा यवोदरमानैः
 कार्पाससूत्रै राबधीयात् । एतेषां शिवज्ञानपुस्तकानां पूजनाय शिवस्य
 दक्षिणपश्चिमे वायव्यभागेवा त्रयस्त्रिंशद्वस्तप्रभृतिषु त्रिहस्तपर्यन्तेषु परि-
 माणेष्वन्यतमपरिमाणवद्विद्याकोशगृहं कृत्वा सुगन्धिचन्दनाद्यनुलिप्तभित्ति-
 कस्य तस्य मध्ये नागदन्तादिरचितं सुवर्णरेखादिचित्रितं विद्यासिंहासनं
 निधाय तत्र दुकूलदिकमास्तीर्य तन्मध्ये स्वर्णरूप्यताम्रकांस्यारकूटलोह-
 दारु वेणुविदळिकादिकृतां विद्यारत्नकरण्डरूपां मञ्जूषां निधाय तस्यां
 पुस्तकानि निदध्यात् । तेषु 'सर्वेभ्यश्चिशिवज्ञानेभ्योनमः' इति गन्धपुष्पधूप-
 दीपनैवेद्यैस्संपूज्य ॥ 'सर्वज्ञानप्रदं शम्भुं सर्वाज्ञानविघातकम् । कायेन
 मनसा वाचा विद्यापीठाश्रयंभजे' इति स्तुत्वा नमस्कुयात् । पुस्तकालाभे

चतुरश्रमण्डले अष्टदळपद्मं तदावारक मष्टादशदळपद्मं च लिखित्वा कर्णिकायां हौं शिवायनमः । हां वागीशायनमः । इति वागीश्वरसहितं शिवं संपूज्य पूर्वादिषु दशसु दळेषु कामिकादीन् सुप्रभेदान्तान् शिवेनाधिकरणान्तरनिरपेक्षेण साक्षान्निर्मिततया शैवसंज्ञान् दिव्यागमान् संपूज्य अष्टादशसु दळेषु विजयादिवातुळान्तान् अनादिरुद्राद्यधिकरणेन शिवेन निर्मिततया रौद्रसंज्ञान् पूजयेत् । अथ गुरुं स्वपीठस्थं गत्वा तस्य पादौ प्रक्षाल्य शिवबुद्ध्या गन्धादिभिस्संपूज्य पुष्पाञ्जलित्वा कृत्वा साष्टाङ्गं त्रिः प्रणम्योत्थाय भूमौ जानुनी न्यस्य कृताञ्जलिपुटः क्षमस्वेति ब्रूयात् । यदि 'मधुलुब्धो यथा भृङ्गः पुष्पात्पुष्पं वनान्तरे । ज्ञानलुब्धस्तथा शिष्यो गुरोर्गुर्वन्तरं व्रजेत्' इति शास्त्र मनुसृत्याधिकज्ञानार्थं मन्यं गुरु माश्रयति, तथाऽपि पूर्वगुरुमपि यथापूर्वं पूजयेत् । ततश्च शिवसमीपमागत्याष्टपुष्पिकया शिवं संपूज्य विशेषार्थं दत्त्वा प्रणामपुरस्सरं मभितः प्रार्थनां कृत्वा 'न्यूनं बाऽप्यधिकं वाऽपि यन्मया मोहतः कृतम् । सर्वं तदस्तु संपूर्णं त्वत्प्रसादात् प्रभोममे'ति संप्रार्थ्य । 'अपराधसहस्राणि क्रियन्तेऽहर्निशं मया । दासोऽयमिति मां मत्वा क्षन्तव्यं भक्तवत्सल ॥ स्वामिन्क्षुद्रेण दासेन मलीमसधिया मया । कदर्थितो वायद्भक्तिवशात् प्रीतः क्षमस्वत' इति विज्ञापयेत् । ततस्सद्योजातादिक्रमेण पञ्चसु शिरस्तु शिवमभ्यर्च्या-स्त्रादिहृदयान्तान्यङ्गानि च प्रातिलोभ्येन संपूज्य पूर्ववद्येष्वष्टमूर्द्धमुखोभवेति संप्रार्थ्य हां हौं शिवाय साङ्गाय पराङ्मुखार्थं स्वाहेति पराङ्मुखार्थं दत्त्वा सद्यादीनि ब्रह्माण्यस्त्रादीन्यङ्गानि च गर्भावरणरूपाणि देवस्याङ्गेषु योजयेत् । अन्येभ्योऽपि तत्तदावरणदेवेभ्यः पराङ्मुखार्थं दद्यात् । हुण्डन्तास्त्रेण करद्वयाङ्गुष्ठतर्जन्यग्राभ्या मूर्द्ध्वं पुष्पं प्रक्षिपन्नाराचमुद्रया मन्त्रानुत्थाप्य हां हं हां शिवमूर्तयेनमः । इति दिव्यमुद्रया शिवस्य हृदयस्थाने संयोज्य तेषां

तत्र लयं विभावयेत् । तदनु गुरुगृह विद्यापीठ सप्तगुरु महालक्ष्मी गण-
पति द्वारपालेभ्योऽपि पराङ्मुखार्घ्यं दत्वा स्वस्वमन्त्रेण तान्विसर्जयेत् । ततः
परिवारदेवेभ्योपि पराङ्मुखार्घ्यं दत्वा प्रत्येकं सपुष्पैर्वस्त्रै राच्छाद्य अस्त्रमन्त्रे-
ण पेटकस्य पार्श्वेषु निदध्वात् । ततश्शिवमन्त्रं समुच्चार्य पद्मपीठा-
ह्निङ्गमादाय दुकूलादिभिस्संवेष्ट्य पेटकमध्ये विन्यस्य भीमरुद्रं स्मरन्
रक्षेति शिवाज्ञां विज्ञाप्य पिधानं कुर्यात् । ततः मिश्रपूजां कुर्यात् । प्राग-
कृतचण्डपूजं शिवस्योद्घासनानन्तरं मावाहनादिसर्वोपचारसहितां चण्डपू-
जां कुर्यात् ॥

इत्थं प्रातर्मध्याह्नसायार्धरात्रिषु प्रातरादिषुकालेषु वा प्रातरादिका-
लद्वये वा प्रातःकालमात्रेवा घटिकात्रयेण पूजा कर्तव्या । संक्रान्त्युपरा-
गाष्टमीचतुर्दश्यादिव्यतिरिक्तकालेषु बुभूक्षुणा रात्रौ पूजा वर्जनीया । ते-
नापि त्रिकालपूजा क्रियते चे दस्तमयं समारभ्य घटिकात्रयमध्ये सायङ्काल-
पूजा समापनीया । मुमुक्षोस्तु नकालनियमः । यद्वा बुभुक्षोरपि न
कालनियमः । यथासंभवकाले तु यथासंभवाडिकाः । ‘आत्मार्ययज-
नं कुर्याद्यथाशक्त्यनुरोधत’ इत्यप्यागमदर्शनात् । एवं प्रपञ्चोपचारान्
कर्तुमशक्नुवन् षोडश पञ्चोपचारान्कुर्यात् । आवाहनासन पाद्यार्घ्याचमन-
स्नान वस्त्रोपवीत गन्धपुष्प धूपदीप नैवेद्य मुखवास स्तोत्रसहितप्रणाम-
प्रदक्षिणसहितविसर्जनानि षोडशोपाचाराः । यद्वा— आसनावाहन पाद्या-
चमनार्घ्यस्नान वस्त्र गन्धपुष्प नैवेद्य तांबूल धूपदीपारात्रिक भस्म चुळ-
क्रोदकानि षोडशोपाचाराः । आवाहनासन पाद्याचमनार्घ्य स्नान वस्त्र-
गन्धपुष्पनैवेद्यानि दशोपाचाराः । गन्धपुष्पधूपदीपनैवेद्यानि पञ्चोपाचाराः ।
यद्यपि ‘पार्थिवं गन्धपुष्पाद्यं कन्दमूलफलादिकम् । आप्यं वारि पयो वस्त्रं
दाघि गोमूत्रादिकम् ॥ आग्नेयं हेमरत्नादि दीपमाभरणादिकम् । वायव्यं
चामरं धूपं व्यजनं ताळवृन्तकम् ॥ नाभसं गेयधाद्याद्यं धीणावेणुस्वना-

दिकम् । एते पञ्चोपचारास्तु कथिता इशास्त्रवेदिभिरिति पञ्चोपचाराः प्र-
 पञ्चेन दर्शिताः । अथाप्यशक्तानां गन्धादिनैवेद्यान्तोपचारा एव क्रमात्
 पार्थिव नाभस वायव्य तैजसाप्याः पञ्चोपचाराः । सर्वोपचाराश्चिवस्या-
 वाहनवत् निश्वासोच्छ्वासरूपचन्द्रार्कगतिनिरोधेन कर्तव्याः इत्यागमप्र-
 सिद्धेः केषुचिदुपचारेषु मात्रागणनेन कालनियमोऽप्यागमेषु दर्शितः ।
 आवाहने द्वादश मात्राः । पाद्ये पञ्च । आचमने तिस्रः । अर्घ्ये एकम् ।
 गन्धे षट् । धूपे द्वादश । दीपे षट् । नैवेद्ये चतुर्विंशतिः । आरात्रिके सप्त ।
 नीराजने षोडश । भस्मार्पणे सप्त । छत्रे पञ्च । चामरे दश । व्यजने ति-
 त्स्रिंशतिः । एवं चन्द्रार्कगतिनिरोधेन क्रियमाणेषूपचारेषु तत्तन्मन्त्राः
 मनसैव जप्तव्याः । मन्त्राश्च प्रासाद शिवमन्त्र पञ्चब्रह्म षडङ्गरूपा स्तुतदु-
 पचारेषु यथाविधि विनियोक्तव्याः । तत्रावाहनपाद्य वस्त्र विलेपन-
 भूपणदर्पणच्छत्रचामर तालवृन्त जपस्तोत्र नमस्कोरष्वन्येषुचविशेषोक्तिरहि-
 तेषूपचारेषु मन्त्रान्ते मन्त्रशब्दः । अर्घ्यस्नानधूपदीपनैवेद्यपानीयमुखवा-
 सनीराजनपवित्तजपपूजासमर्पणेषु स्वाहाशब्दः । मार्जन सेचन पुष्पपूर्णाहुति-
 पुष्पौषट्शब्दः । मलस्नानशोधन पाशच्छेदन प्रोक्षण ताडनभेदन विघ्ननिवार-
 णेषु हुंफट्शब्दः । रक्षायां फट्शब्दः । आचमनेस्वधाशब्दः । एवमु-
 क्तनियमैः पञ्चोपचारानपि कर्तुमशक्तः केवलमष्टपुष्पिकयाऽर्चयेत् । 'आ-
 सने प्रथमं पुष्पं दातव्यं शुद्धचेतसा । मूर्तिव्यानं हृदा कार्यं पुष्पेणैवापरे-
 ण तु ॥ पञ्चपुष्पप्रदानेन पञ्चाङ्गानि प्रकल्पयेत् । शिवं तथाऽष्टमेनैव
 कथिताचाष्टपुष्पिका' । पञ्चाङ्गानि मूर्धादीनि पञ्चब्रह्माणि नेत्रवर्जिता-
 नि हृदयादीनि वा । 'एतानि चाष्टपुष्पाणि सर्वसाधारणानि तु । सर्व-
 सिद्धिप्रदानीह तथा सर्वश्रमेषु च ॥ सर्वेषां चैव वर्णानां सर्वसाधारणानि च ।
 एककालं द्विकालं वा त्रिकालं वा प्रपूजयेत् ॥ प्रातर्मध्याह्नसमये तथा

चास्तमिते रवौ । पूजयेत्परया भक्त्या अष्टपुष्पविधानतः ॥ दरिद्राणां
मनाथानां बालस्त्रीबालिशेषु च । भोगिनां व्याधिक्षुष्टानां तथा ध्याना-
र्पितात्मनाम् ॥ शिवशास्त्रानुरक्तानां नानासिद्धिहितात्मनाम् । अनु-
रक्तविरक्तानां कथितासाऽष्टपुष्पिका'इति कालोत्तरवचनात् । भोगो राज्य-
परिपालनम् । तद्वन्तो भोगिनः । तेषां राज्यपरिपालनं कुर्वतामित्यर्थः ।
राज्यपरिपालनेन बहुषु शिवस्थानेषु शिवभक्तानां गृहेषुचशिवपूजाप्रवर्तने-
न बहुपुण्यं लभ्यते । शिवशास्त्रानुरक्तानां तद्व्याख्यानतदध्ययननिरता-
नामित्यर्थः । शिवशास्त्रव्याख्यानेन हि लोके यथावत् शिवपूजाप्रवर्तनेन
बहुपुण्यं लभ्यते । तदध्ययनेन चाग्रे स्वयं यथावद्बहुकालपूजनेन बहुपुण्यं
लभ्यतइति ॥

कपिलापूजाविधिः ॥

इति शिवपूजां समाप्य कपिलापूजां कुर्यात् । यथा कपिलां गं
नन्दा सुभद्रासुरभि सुशीला सुमनस्संज्ञां पञ्चगोत्ररूपायै कपिलायैनमइति
गन्धपुष्पादिभिरभ्यर्च्य 'सौरभेयि जगन्मात देवानां ममृतप्रदे । गृहाण
वरदे ग्रासं मीप्सितार्थं च देहि मे' इति ग्रासं दत्त्वा 'वन्दिताऽसि वसिष्ठेन
विश्वामित्रेण जह्नुना । कपिले हरमे पापं यन्मया दुष्कृतं कृत'मिति सं-
प्रार्थ्य 'गावो ममाग्रतो नित्यं गावः पृष्ठत एव मे । गावो मे हृदयेचायि
गवां मध्ये वसाम्यह' मिति जपेत् । एतं नरो जपेन्मन्त्री त्रिसंध्यं नियत-
श्शुचिः । विमुक्तस्सर्वपापेभ्यः दिशवलोकं प्रपद्यते ॥

परार्थालयदर्शनम् ॥

ततः परार्थालयसमीपस्थः पूजान्ते शिवालये गत्वा तत्सेवामपि कुर्यात् ।

तत्रायं क्रमः— देवालयसमीपं गत्वा गोपुरद्वारबाह्ये वा बलिपीठस्य बाह्ये वा स्थूललिङ्गात्मकस्य त्रिमानस्य नमस्कारं कुर्यात् । ततो भद्रलिङ्गस्य बलिपीठस्य ध्वजस्तम्भस्य वृषभस्यापि नमस्कारं कृत्वा । (श्लो) ‘ अन्तः प्रवेशे शिवदर्शनेच शिवार्चनेतत्फलसिद्धिलाभे । देह्यभ्यनुज्ञां भगवन् प्रसन्नं स्वत्पादपद्मप्रणतायमह्य’मिति वृषभं संप्रार्थ्य बलिपीठाग्रदेशे साष्टाङ्गं शिवं प्रणमेत् । देहं वस्त्रेणाच्छाद्य नप्रणमेत् । शिवस्याग्रपृष्ठं वामभागं गर्भगृहेषु च नप्रणमेत् । प्रत्यङ्मुखे चोत्तरदिङ्मुखेच लिङ्गे वामभागे प्रणमेत् । प्रणम्यच देवस्थं पुरतः पुष्पाञ्जलिं क्षिपेत् । ततः प्रदक्षिणं कुर्यात् । गर्भगृहेप्रदक्षिणं मर्चकस्यैव । अन्तर्मण्डले प्रदक्षिणं दीक्षितानामेव । अन्तर्हारादिषु सर्वेषाम् । तत्रान्तर्हारे प्रदक्षिणं मेकगुणम् । मध्यहरोत्तिगुणम् । मर्यादायांचतुर्गुणं । महामर्यादायां पञ्चगुणं । क्षेत्रावधौषडगुणं । एवं बलकालाधिकारा नुरूपेप्रदेशे एकविंशतिपञ्चदशवा सप्तवापञ्चवात्रीणिवा प्रदक्षिणानि कुर्यात् । अत्यन्तमनवसरे एकं प्रदक्षिणं वा कुर्यात् । एवं प्रदक्षिणं कुर्वन् गर्भगृहेन्तर्मण्डलेच संभावितं सोमसूत्रलङ्घनं न कुर्यात् । तल्लङ्घनवर्जनार्थं गर्भगे हे सोमसूत्रप्रभृति सव्यापसव्यभेदं कर्तव्यम् । ततो बहि रन्तर्मण्डलमात्रे सव्यापसव्यम् । तत्त्वैन्द्रादि सोमसूत्रादि वा कार्यमिति प्रागुक्तम् । प्रदोषेतु वृषादिचण्डनाथान्तं वृषभं सोमसूत्रकम् । पुनर्वृषं चण्डनाथं नाळदेशस्य पार्श्वतः ॥ पुनः प्रयाया च्चण्डश्च तथैव वृषपृष्ठकम् । एवं सव्यापसव्यंतु प्रदक्षिणं मिहोच्यते ॥ आद्यन्तं वृषदेवस्य चतुस्स्थानं मुदाहृतम् । त्रिचण्डस्थानसंयुक्तं द्विस्थानं सोमसूत्रक’मित्युक्तप्रकारेण कर्तव्यम् । सोमसूत्रं च प्रासादाद्बहिर्नाळप्रदेशे प्रासादाविस्तरमानं तदर्धमानं वा । तस्य लङ्घने दोषः । सूत्राद्बहिर्लवनेतु नदोषः ॥ तदभ्यन्तरेऽपि सङ्कटे तृणादिकं मन्तर्थाय लङ्घनीयम् । तृणैः काष्ठैः स्तथा पर्णैः पापणैः लोष्टकादिभिः । अन्तर्धानं पुनः कृत्वा सोमसूत्रं तु लङ्घयेत्’ इति वचनात् । क-

चिदपसव्यस्य निषेधो दृश्यते । 'सोमसूतद्वयं यत्न यत्न वा विष्णुमन्दिरम् । अपसव्यं नकुर्वीत कुर्यादेव प्रदक्षिण'मिति ॥ ततो द्वारपालं नन्दिकेश्वरं च नमस्कृत्य तत्तदनुज्ञयाऽन्तः प्रविश्य विघ्नराजं पुष्पाञ्जलिविकिरणमस्तकाहतिपूर्वकं नमस्कृत्य मण्डपं प्रविश्य देवदेवं नमस्कृत्य मस्तके हृदये वाऽञ्जलिं बद्ध्वा यथाधिकारं वैदिकागमिक पौराणिक लौकिक द्वाविडादिस्तोत्रैः स्तुवीत । तत्राचार्यस्यैव गर्भगृहं प्रविश्य सेवा । इतरेषां ब्राह्मणानां मर्धमण्डपं प्रविश्य । क्षत्रिपाणां मर्धमण्डपद्वारमुखेऽवस्थाय । वैश्यानां वृषाग्रे । शूद्राणां वृषपृष्ठे । वैश्यशूद्राणां वृषाग्रे वृषपृष्ठेच गोमयेन चतुरश्रमण्डलं कृत्वा तत्रैव पुष्पाञ्जलिर्दातव्यः । एवं नृत्तमूर्त्यादीनामपि पुष्पोपहारपूर्वकं प्रणामः कार्यः । एवं प्रणामानन्तरं चण्डेश्वरं प्रणमेत् । इत्थं पीठादिचण्डान्तनमस्कारानन्तरं देवालये संभावितानां मपराधानां क्षालनाय देवस्य सन्निधौ यथाशक्ति देवस्यमूलमन्त्रं जप्त्वा देवस्य पृष्ठीकरणं विना निर्गच्छेत् । अपराधाश्च शिवालयमध्ये बाहनारोहणसौपानहसंचारगोपुरप्रतिमाच्छायालंघननिर्मात्यस्पर्शतल्लङ्घनशिवबलिपीठमध्यसञ्चारप्रमदास्पर्शरागपूर्वकतद्वीक्षणवृथाहासगानभाषणसोत्तरायप्रदक्षिणनमस्कारैकहस्तनमस्कारवामभागादिनमस्काराकालनमस्कारप्रभृतयः । एतेषु संभावितान् वर्जनीयानपराधान् क्षमाप्य निर्गच्छेत् । एवं शिवं सेवमानेन ग्रामभूपणादिपत्रपुष्पपर्यन्तेन द्रव्येणवा समार्जनादिना शरीरव्यापारेण वा देवालयोपकारपर्यवासायिवाङ्मात्रेणवा कैङ्कर्यं कृत्वैवसेवनीयम् । प्रतिदिनं सेवायां मशक्तश्चेत् अष्टम्यादिषु सेवेत । अष्टम्यामष्टभिर्दिवसैः पर्वणि पक्षेण संक्रान्तौ मासेनच कृतस्य पापस्य क्षयः । प्रदोषे त्रिविधकरणार्जितानां महत्तराणामपि पापानां क्षयः । त्रिपुवायनोपरागमहोत्सवादिषु सेवया शिवपदप्राप्तिः । ततः गृहमागत्य यथावसरं स्वल्पमात्रं वा सिद्धान्तशान्त्रश्रवणं तदभ्यासंवा दीक्षितैरमहादीक्षितसन्निधिं परिहृत्य कु-

यात् । 'नप्रकाश्यमिदं ज्ञानं भक्तानां वरानने । रक्षणीयं प्रयत्नेन त-
स्करेभ्यो यथाधन'मिति वचनात् । अथ मध्याह्नसमये प्रपञ्चेन संकोचे-
नाष्टपुष्पिकामात्रेण वा पूजयेत् । कुतश्चिद्वैकल्यात् परिगृहीतलिङ्गार्च-
नालाभे तुल्यानुष्ठायिना परेणार्चिते लिङ्गे संक्षेपेणाष्टपुष्पिकामात्रं कुर्यात् ।
'प्रणवो मातृका माया व्योमव्यापी षडक्षरम् । प्रासादोऽघोरमन्त्रश्च सप्त
साधारणामताः' ॥ एवं यथाकथंचित् शिवमभ्यर्च्य काले भोक्तुमिच्छन्
सर्वस्मादपि पाकादग्रयमुद्धृत्य तत्तार्थं शिवाय निवेद्य अर्घेन यथाधिकारं
वैदिकं शैवं च होमं कुर्यात् । वैदिको वैश्वदेवहोमः । शैवः चुल्लीहोमः ॥

चुल्लीहोमः ॥

तस्यायं क्रमः । (१) चुल्लीं निरीक्षणादिभिस्संशोद्धृत्य तत्राग्निं पूरककुम्भ-
काभ्यां बिन्दुनाभिस्थानाभ्यां सहैकीकृत्य भौतिकवैन्दवजाठराग्नित्रयं रेचकेन
निस्सार्य पिङ्गळ्या चुल्लिकाग्नौ निक्षिप्य तदनन्तरं अग्नये नमः । सोमाय
नमः । सूर्याय नमः । बृहस्पतये नमः । प्रजापतये नमः । सर्वेभ्यो देवेभ्यो
नमः । सर्वेभ्यो विश्वेभ्यो नमः । अग्नये स्विष्टकृते नमः । इत्यग्रावाग्नेया-
दिपूर्वान्तमग्नयादीन् संपूज्य स्वाहान्तैस्तत्तन्मन्त्रैर्हुत्वा तान्विसर्जयेत् ॥

निर्माल्यभोजनम् ॥

ततो निवेदितं तच्छेषं वा भुञ्जीत । शिवनिवेदितभोजने फलवच-
नानि ब्रह्मनि श्रूयन्ते— 'मदीयमुक्तनिर्माल्यं पादांबु कुसुमं दण्डम् । धर्म-
मर्थं च कामञ्च मोक्षं च ददते क्रमात्' इति ॥ तन्निषेधवचनान्यपि श्रूयन्ते
'नधारयेत् कचिच्छंभो निर्माल्यं न च भक्षये'दित्यादीनि । एतेषां शिवदी-
क्षासहितं तद्रहितविषयत्वेन व्यवस्था । 'निर्माल्यं निर्मलं शुद्धं निर्मलत्वा

दनिन्दितम् । तस्मादभोज्यं निर्माल्यं मशुद्धै रशिवात्मकैः ॥ जिह्वाचाप-
 ल्यसंयुक्तं शिवसंस्कारवर्जितः । शिवनिर्माल्यभोजी चेत् रौरवं नरकं व्रजे-
 दिति शिवपुराणवचनादिति केचित् । कामिकादिसिद्धान्ततन्त्रेषु दीक्षि-
 तानामेव समयाचारविधानेन 'निर्माल्यं नचभुञ्जीते'ति 'शिवभक्ताङ्गं
 न निन्दये'दित्यादीनि निषेधवचनानि 'निर्माल्यभक्षणेऽघोरं प्रमादादयुतं-
 जपे'दिति प्रायश्चित्तविधानानि च श्रूयन्ते । अतः 'स्वाद्यानिचादनीयानि
 पेयान्यन्यानि यानि च । देयानि तानि वै शंभो रक्षीयाद्वासभावतः' इत्या-
 दिपुराणवचनास्ति वैदिकपौराणिकपाशुपतादिबिहित शिवसंस्कारेण ये दी-
 क्षितास्तेषामेव शिवनिर्माल्यं ग्राह्यम् । नतु कामिकादिसिद्धान्ततन्त्रेण
 दीक्षितानामिति केचित् । कामिक एव—'अशुद्धात्माऽशुचिर्लोभान्मद्वृत्तं
 पावनं परम् । भक्षयन्नाशमाप्नोति रसभोक्ता यथाद्विजः ॥ महिष्ठ्यधारि-
 णोलोके देशिका मत्परायणाः । मदेकशरणास्तेषु योग्यं नैवान्यजन्तुषु' इति
 वचनात्, 'उपवाससहस्राणि प्राजापत्यशतानि च । शिवप्रसादसिद्धस्य
 कोटयंशेनापि नोसमाः' इत्यादिवातुळागमप्रभृतिवचनदर्शनाच्च । सि-
 द्धान्ततन्त्रे दीक्षितानामपि शिवनिवेदितं प्रशस्तमेव । शिवनिर्माल्यनिषेध-
 प्रायश्चित्तवचनानि तु 'देवस्त्वं देवताद्रव्यं नैवेद्यं च निवेदितम् । चण्ड-
 भुक्तबहिःक्षिप्त'मिति पञ्चविधनिर्माल्यविषयाणि । कामिके 'देवस्त्वं देवताद्रव्यं
 नैवेद्यं च निवेदितम् । चण्डद्रव्यञ्च निर्माल्यं निर्माल्यं षड्विधं भवेत् ॥
 ग्रामादीशस्य देवस्त्वं देवद्रव्यं पटादिकम् । नैवेद्यं कल्पितं तस्मै देवोच्छि-
 ष्टं निवेदितम् ॥ चण्डद्रव्यंतु तद्वत्तं निर्माल्यं प्रेरितं बहिरिति निर्माल्य-
 षड्विध्यं निर्माल्योपभोगदोषसंकीर्तनं तत्प्रायश्चित्तोपदेशानन्तरमेव निवेदि-
 ताख्यनिर्माल्यस्वीकारानुमत्यर्थं 'मशुद्धात्माऽशुचिर्लोभा'दित्यादिसार्धश्लो-
 कद्वयस्य पठितत्वात् । एवञ्च सिद्धान्ततन्त्रेषु शिवनिवेदितनिषेधवचनानि

तदुक्तशिवदीक्षारहितविषयाणीत्यपरे ॥ सुप्रभेदे— 'सदाशिवस्य निर्माल्यं मनुष्याणां नभोजनम् । पशूनां च गजानां च जलेवाऽथ त्रिनिक्षिपेत् ॥ अथवा वह्निना दह्याद्भूमौ वा खातयेद्बुधः' इति सदाशिवनिर्माल्यस्य मनुष्यमात्रसाधारण्येनाभोज्यत्वं प्रतिपाद्य तस्य भूवन्द्भिर्गोगजादिष्वेव प्रतिपत्तिवर्णनाच्च सदाशिवनिर्माल्यं दीक्षितानामप्यभोज्यमेव । तेषां शिवनिर्माल्यं प्रशस्तमिति वचनानि तु सकळनिर्माल्यविषयाणि । 'प्रतिमासु च सर्वासु न चण्डोऽधिकृतो भवे'दिति सकळेषु चण्डाधिकारनिषेधात् । कारणे 'सकळानां च नैवेद्यं सर्वेषां भोजनं भवे'दिति सकळनैवेद्यानुमतिवर्णनात् । तदपि शिवदीक्षितैस्तत्परिचारकैरेव भोक्तव्यम् । सुप्रभेदे— 'सदाशिवस्य निर्माल्य'मित्याद्युक्त्यनन्तरं 'सकळानां तु निर्माल्यं परिचारकभोजनम् । तदप्यन्यजनानां तु भोजने दोषकृद्भवेत्' इत्युक्तत्वादित्यपरे । सदाशिवनिर्माल्येष्वपि मनुष्यादिस्थापितशिवलिङ्गादिर्निषेधेन निषेधः । नतु चरलिङ्गादिषु । तेषु चण्डाधिकाराभावात् । 'बाणलिङ्गे चरे लोहे रत्नलिङ्गे स्वयं भुवि । प्रतिमासु च सर्वासु न चण्डोऽधिकृतो भवेत् ॥ लिङ्गे स्वायं भुवे बाणे रत्नजैरसनिर्मिते । सिद्धप्रतिष्ठितेलिङ्गे न चण्डोऽधिकृतो भवेत्' इति च वचनादित्येके । चललिङ्गादिषु चण्डाधिकारो नास्तीति वचनानि वैदिकपौराणिक वामदक्षिणतन्त्रादिविषयाणि । नतु कामिकादिसिद्धान्तविषयाणि । 'स्थिरे चरे तथा रत्ने मृदारौ शैलकल्पिते । लोहचित्रमये बाणे स्थितश्चण्डो नियामकः ॥ सिद्धान्ते नेतरे तन्त्रे न वामे न च दक्षिणे' इति ॥ 'अव्यक्तव्यक्तलिङ्गेषु मण्डले स्थण्डलेऽनले । चरे स्थिरे तथा रत्ने मणिचित्रादिके तथा ॥ गन्धान्नसंभवे लिङ्गे मृदूस्मफलकल्पिते । तथा पुष्पमये लिङ्गे चण्डपूजा नियामिके'ति च कालोत्तरादिषु विशेषदर्शनात् । अतो निर्माल्यविधिनिषेधयोश्चरस्थिरादिविषयत्वेन न व्यवस्था । किन्तु निर्माल्यविशेषविषयत्वेन । 'तांबूलं भस्म तैलं च गन्धपुष्प मणूषकम् । फलादि भक्षणद्रव्यं निर्माल्य-

मिति नोच्यत' इति वचनादितिकेचित् । कामिके—'स्नेष्टलिङ्गे च यद्वत् चरुवत्तन संशयः । नैवेद्यं भ्रातृपुत्राणां भगिनीनां च दापये'दिति चरु-
दृष्टान्तवचनात् । कारणे—'स्फाटिकं बाणलिङ्गञ्च स्थापितं चरमेव वा । तन्निवेदितनिर्मात्यं न निर्मात्यं प्रकल्पयेत् ॥ बालानां युवतीनां च भोजनं बलवर्द्धन'मित्यनिर्मात्यत्वप्रतिपादनाच्च चरलिङ्गादिनिवेदितान्नमपि भो-
ज्यमेव । किन्तु पूजकस्य न भोज्यम् । 'नैवेद्यं भ्रातृपुत्राणां'मित्या-
दिविशेषवचनात् । तांबूलादिमात्रस्य ग्राह्यत्ववचनंतु मनुष्यादिस्थापित-
लिङ्गविषयमित्यपिकेचित् । 'नैवेद्यं कल्पयित्वा तु शिवायेतितदूर्ध्वतः । निवेद्यं मद्यमुच्छिष्टं भुङ्क्ते प्रत्यहमादरात् ॥ सोऽयं मत्सदृशः प्रोक्तः
चरुद्रव्यस्तथाभवे'दिति कामिके निवेदनकर्तुरपि तदुच्छिष्टभोजनप्रतिपा-
दनात्पूजकस्यापि शिवनिवेदितं भोज्यमेव । तस्य निवेदितभोजननिषेध-
वचनानितु संहाररुद्धादिनिवेदितविषयत्वेनयोज्यानीत्यपि केचनवदन्ति । स-
दाशिवमूर्तौ परमशिवावाहनपुरस्सरं तत्पूजानिरूपणावसानएव तन्निवेदित-
निषेधस्यदिव्यागमेषुबहुशःश्रवणात् विधिनिषेधसहस्रशबलितं सर्वविधमपि
शिवनिर्मात्यवर्जनीयमित्येवयुक्तम् । 'श्रूयतेचमहान्दोषःश्रूयतेच महाफलम् ।
फलं तत्रपरित्याज्यंदोषोहिबलवत्तर' इति वचनात् । नचकामिके—'पत्रंपुष्पं
फलं तोयमन्नं पाद्यमथौषधम् । अनिवेद्यं नभुञ्जीत भगवन्तं सदाशिवं'मि-
त्यनिवेदितभोजनेऽपि निषेधःश्रूयते इति वाच्यम् । तस्यातिथिसत्काररहित-
भोजननिषेधवत् तच्छेषभोजनविधिपरत्वसंभवात्, 'अन्नाद्य मौषधं तोयं पत्रं
पुष्पं फलादिकम् । शिवाय दत्त्वा तच्छेषं भोज्यं भुञ्जीत बुद्धिमा'निति सि-
द्धान्तशेखरे तथैवप्रतिपादनाच्चेत्येवमितरेवर्णयन्ति । एवं निर्मात्यविधि-
निषेधवचनानां विचारे नव पक्षास्संपन्नाः । शिवसंस्काररूपदीक्षावतामेव
शिवनिर्मात्यानुमतिरन्येषान्तन्निषेध इत्याद्यः पक्षः । शिवसंस्कारवत्स्वपि वै-
दिकदीक्षावतामेवात्याश्रमिप्रभृतीनांतदनुमतिः, नतुकामिकादिसिद्धान्ततन्त्रो-

क्तदीक्षावतां तन्निषेधतद्भक्षणप्रायश्चित्तविधानदर्शनादिति द्वितीयः पक्षः । निवेदितव्यतिरिक्तपञ्चविधनिर्माल्यविषय एव निषेधप्रायश्चित्तोपदेशः । निवेदितं तु तेषामपि ग्राह्यमिति तृतीयः पक्षः । निवेदितमद्वेष्टपि शिवलिङ्गनिवेदितनिषेधात् सकळनिवेदितमेव ग्राह्यमिति चतुर्थः पक्षः । शिवलिङ्गनिवेदितं न सर्वनिषिद्धं, किन्तु मनुष्यादिप्रतिष्ठापित स्थिरलिङ्गनिवेदितमेव । चरलिङ्गादिनिवेदितन्तुग्राह्यम् । तत्र चण्डाधिकाराभावादिति पञ्चमः पक्षः । कामिकादिगत निवेदितनिषेधतदनुमतवचनानां स्थिरचरादिविषयतया न व्यवस्था, कामिकादिसिद्धान्तमार्गे चरादिपूजायामपि चण्डसद्भावात्। किन्तु अन्नादिविषयो निषेधः । फलापूपतांबूलादिविषयाऽनुमतिरिति व्यवस्था । तदितरेषुविशेषवचनसद्भावादितिषष्ठः पक्षः । चरलिङ्गादिनिवेदितमन्नादिक्रमपिग्राह्यमेव । किन्तु भ्रात्रादिभ्योदेयं, नतु पूजकेनभोक्तव्यमिति सप्तमः पक्षः । शिवार्पणबुद्ध्याशिवनिवेदितं पूजकेनापि भोज्यमित्यष्टमः पक्षः । फलनिषेधवचनयोर्निषेधवचनस्य बलीयस्त्वात् सर्वस्यापिशिवनिर्माल्यस्यवर्जनमेव युक्तमिति नवमः पक्षः ॥ एतेषु नवमः पक्षस्तावदत्यन्तमयुक्तः । शिवनिर्माल्यस्वीकारे महाफलप्रतिपादकानां बहूनां दिव्यागमपुराणादिवचसा प्रामाण्यप्रसङ्गात् । न ह्यार्षेषु वचनेषु वर्णमात्रमप्यप्रामाण्यं सहते । नितरां शिववाक्येषु । येष्वर्थक्यदकृतया प्रामाण्योपपादनमपि महते प्रत्यवायायेति सर्वदिव्यागमवण्टाघोषः । ‘श्रूयतेच महान्दोष’इत्यादिवचनं तु यत्र विधिनिषेधयोरुभयोरप्यन्यत्रप्रामाण्यावकाशः तत्र तयोः द्वयोः कचिन्मेळने निषेधोबलीयानित्येतत्परम् । यथाद्वादश्यामामलकप्राशस्यवचनप्रामाण्यं मर्कवारमेळनरहितद्वादश्यां सावकाशं अर्कवारे तान्निषेधवचनप्रामाण्यं द्वादशीमेळनरहितेऽर्कवारे सावकाशम् । द्वादश्यर्कवारमेळने सत्यामामलकफलनिषेधवचनद्वयप्राप्तौ निषेधवचनं बलीय इति । फलवचनानां सर्वथैवाप्रामाण्योपपादकं निषेधवचनानां बलीयस्त्वंतु प्रा-

माणिका नाद्रियन्ते । अतो विधिनिषेधवचनानां विषयव्यवस्थाप्रदर्शन-
मेव युक्तम् ॥

(श्लो) तां तु प्रदर्शयिष्यामः पूर्वदर्शितवर्त्मना । सर्वागमा-
विरोधेन सर्वशैवानुमोदिनीम् ॥ शैवानां भोजनं त्रिविधम् । शिवपूजा-
समाप्तौ बाह्यकुण्डे शिवाग्निकार्यवत् तदनन्तरं शिवाग्निकार्यान्तर मात्म-
भोजनमिति भावनयैकम् । नैवेद्यसमये निवेद्यमानद्रव्याणां रूपार्पणात्मकं
शिवे निवेदनस्यास्ममात्रकृत मात्मभोजनंतु शिवाय तदुच्यर्पणात्मकनिवेद-
नपूरणमिति भावनया द्वितीयम् । प्रथमं निवेदनसमय एव परस्वदादिया-
गीत्यहविरिव सूक्ष्मरूपतया नैवेद्यं रुच्यासह शिवेन उपभुक्तमेवात्मभोजनं
शिवदासस्य कर्म तदुच्छिष्टस्वीकरणरूपमिति भावनया तृतीयम् । तत्राद्यं
सुप्रभेदे वह्निकार्यपटलेप्रपञ्चितम्—‘अग्निकार्यस्य चान्तेतु प्राणाग्नौहोममाच-
रेत् । तत्पार्श्वे वह्निशालायां भोजनस्थानमुच्यते ॥ गृहेवाऽपि प्रकर्तव्यं प्राणा-
ग्नियजनं परम् । तत्स्थानं गोमयालिप्तं शुद्धं कृत्वा विशेषतः ॥ पिष्टचूर्णैरलं-
कृत्यसवितानं सदीपकम् । सौवर्णं राजतं ताम्रं कांस्यं वा कदलीदलम् ।
पात्रमेतत्तु सङ्गृह्यशोधयित्वा यथार्हकम् ॥ पात्रेऽशेषाणि संयोज्य स्वात्मस्थं
शिवमर्चयेत् । आत्मातु यजमानोऽसौ बुद्धिस्तत्पत्निकास्मृता ॥ केशरोमाणिदर्भा
स्स्युर्जिह्वाद्या यज्ञपात्रकम् । हृत्पुण्डरीकवेद्यां तमन्तस्थाग्नौ सुपूजयेत् ॥
रोमदर्भान्परिस्तीर्य प्रणवं शिवसंयुतम् । उच्चार्य परिषिष्याथ शिवेनोद्ध-
क्ष्य मन्त्रवत् ॥ शिवमन्त्रं जले जप्त्वा ब्रह्माण्यंगान्यनुक्रमात् । शिवं ध्या-
त्वा शिवायेति जलं पीत्वा हृदा पुनः ॥ शिवाय जुहुया दीशमन्त्राद्यै
ब्रह्मपञ्चभिः । मध्यमानामिकांगुष्ठै रादायान्नं शनैश्शनैः ॥ यच्चाभूतेत्यादि-
नैव जलं पीत्वा विशेषतः । पञ्चाहुतीश्च जुहुयात् प्राणमन्त्रैस्तु पञ्चभिः ॥
पात्रसंस्पर्शनं कृत्वा पश्चाद्भुज्जीत साधकः । आचम्य च विधानेनादित्याभि-
मुखसंस्थितः ॥ उदरं शिवमन्त्रेण सव्येनाभिमृशेत्ततः । दक्षिणांगुष्ठकेना-

भः पादांगुष्ठे तु दक्षिणे ॥ स्त्रावयेत्तु शिवं स्मृत्वा हृन्मन्त्रं तु समुच्चरन् ।
चुळकोदकमेतस्यात् स्वात्मनः पादमूलतः ॥ प्राणाग्निहोत्रमित्येवं नि-
त्यमेतदुदाहृतम् । अग्निकार्यं मिदं प्रोक्तं शृणुत्वं कुण्डलक्षण'मिति ॥
इदं भोजनमनिवेदितान्नेनैव कर्तव्यम् । तदर्थमनिवेदितान्नसद्भावः परा-
र्थपूजाया 'मेकभागं निवेद्यं स्यादेकभागं हुतं भवेत् । एकभागं तु व-
ल्यर्थं शेषमाचार्यभोजन'मिति आगमवचनैर्दर्शितः । आत्मार्थपूजायां 'पा-
कादर्थं समुद्धृत्य तस्यार्थं शंभवेऽर्पयेत् । अग्रावर्धेन जुहुयात् तद्विधिश्च
निगद्यत'इत्यादि चुल्लीहोमप्रकरणागमवचनैर्दर्शितः । द्वितीयभोजनंतु
वातुळोत्तरेदर्शितम्—'रूपं समर्प्य द्रव्यस्य रुचिमप्यर्पयेच्छिवे । उभया-
र्पणहीनं चेत् नैवेद्यं निष्फलं भवेत् ॥ तत्तत्प्रसादभोगान्तनैवेद्यार्पणमु-
च्यते । प्रसाददानहीनं चेत् नैवेद्यमपि निष्फल'मित्यादिना । इदमार-
ब्धासमाप्त निवेदनक्रियेणान्नेन कर्तव्यम् । नैवेद्योपचारसमये देवस्य पुर-
तो यन्नैवेद्यं निहितं तस्य तदानीं रूपार्पणेनारब्धा निवेदनक्रिया रुच्य-
र्पणपर्यन्तं मनुवर्तत इति तदेवारब्धासमाप्तनिवेदनक्रियमन्त्रम् । तच्च देव-
पिताद्युद्देशेन दत्तमन्नं तत्समर्पणबुद्धयेव पूजकाशिवसमर्पणबुद्ध्या भुञ्जीत ।
तत्तृतीयं भोजनं । 'मल्लिङ्गधारिणो लोके देशिका मत्परायणाः । मदेक-
शरणास्तेषु योग्यं नैवान्यजन्तुषु ॥ स्वाद्यानिचादनीयानि पेयान्यन्यानि
यानि च । देयानितानिवै शंभो रश्रीया दासभावतः॥ दासमार्गप्रपन्नाये शै-
वे पाशुपते स्थिताः । तैरेव पेयंभोज्यं चात्रातव्यंच मुमुक्षुभि'रिति का-
मिकागमादिषु प्रसिद्धमिदं भोजनं निवेदितेनैव कर्तव्यम् । देवस्य पुरतो
मुमुक्षुभि नैवेद्योपचारसमये यन्निहितं तत्तदानीमेव सूक्ष्मरूपेण रुच्यासह
शिवेनोपभुक्तमिति निवेदितमुच्यते । तदेव शिवोच्छिष्टं शुश्रूषार्थं ब्राह्मण-
दास्यं प्रपन्नशूद्रस्तदुच्छिष्टमिव शिवदास्यं प्रपन्नः भुञ्जीत । एवंच शिवनि-
र्माल्ये यानि सामान्यतो निषेधवचनानि तानि शिवदास्यभावनारहितपशु-रू-

पमनुष्यमात्रविषयाणि । यानि तु दीक्षितान् शिवदास्यभावनावत ए-
वाधिकृत्य तन्निषेधवचनानि तानि निवेदितातिरिक्तपञ्चविधनिर्मात्यविष-
याणीति व्यवस्थाद्वयं प्राचीनैरेव दर्शितम् । अत्र द्वितीयव्यवस्था 'नि-
र्मात्ये षड्विधे भोज्य मेकमेव निवेदित मित्याद्यागमप्रसिद्धा । प्रथमव्यवस्था
शिवपुराणे स्पष्टं प्रपञ्चिता । तत्रहि—'अनर्हं मम नैवेद्यं पादांबु कुसुमं
दलम् । इतीश्वरेण कथितमिति केचिन्महर्षयः ॥ वदन्ति तत्कथं
स्वामिन् यथार्थं कथयस्वमे' इति जैमिनिप्रश्ने—'देवदेवस्य वचसोविषय-
स्तत्र जैमिने । ये वीरभद्रशपिताश्चिवभक्तिपराङ्मखाः ॥ शंभोरन्येषु दे-
वेषु ये भक्ता ये न दीक्षिताः । ये शुद्धकर्म्मणश्शम्भो रन्यत्र समबुद्धयः ॥
तेषामनर्हमीशस्य तत्प्रसादचतुष्टय'मिति व्यासवचनं दृश्यते । अन्यानि
चादीक्षितानां भक्तानां शिवनिर्मात्यमयोग्य मित्यर्थे कामिकादिप्रसिद्धानि
वचनानि प्रागुदाहृतानि । ननु शिवनिर्मात्यं सकलपातकहरं सकलव्याधि-
निवर्तकं मखिलयज्ञफलप्रदं मशेषतीर्थस्नानतुल्यं भुक्तिमुक्त्येकसाधनमि-
ति शिवशास्त्रैरुद्घुष्यते । भक्तिदीक्षारहितैर्नभक्ष्यं नस्पृश्यं मित्यप्युच्यते ।
कथमेतदुपपद्यते । तथा सकलपापनिवर्तनशक्त्यादियुक्तं सर्वप्रायश्चित्ता-
दिवच्छिवनामकीर्तनवद्वा सर्वसाधारणीभवितुमेवाहि योग्यम् । कथं के-
षांचित् परिहरणीयं स्यात् । अतश्च शिवनिर्मात्यं निकृष्टमित्येव केषांचित्
परिहरणीयं मासीदिति कुतो न भवति । हरदत्ताचार्यैरपि सममुक्तरीत्यो-
त्कर्षापकर्षसाधारण्येनैवोक्तम्—'उत्कर्षतः परिहरत्यपकर्षतो वा का वास-
ना भवति कस्य कृते न विद्मः । यदीक्षितस्य पतितस्य च तुल्यरूपं प्रत्या-
दिशन्ति मुनयः कमनीयमन्नम् ॥ चण्डाल चण्डिलचितानल शौण्डिका-
नां गोब्राह्मण ज्वलनदीक्षितयोषितां वा । स्पर्शः कथं भवति भावनया निषि-
द्धः स्पृष्टेषु वा शिवकथा विहिता विशुद्धिः ॥ वर्ज्यान्नमाहु रपि दीक्षित म-
धिकल्पं भोज्यान्मेव कृतराजपरिक्रयं तम् । शङ्खास्थि पावन मपावनमस्थि

तृणामित्थं स्थिते वचनमत्र परायणं नः' इति ॥ तस्माद्विविच्येदं कथनीयमिति । किमुत्कर्षतः शिवनिर्माल्यं केषांचित्परिहरणीयं अपकर्षतोवेति । उच्यते । शिवनिर्माल्यं सकलपापहरत्वादिसर्वोत्कृष्टगुणशालीत्यत्र तावन्नविवादावकाशः । येषु पुराणागमेषु केषांचित्तन्निषेधः कृतः तेष्वेव तथाविधगुणशालीत्यपि प्रतिपादितत्वात् । श्रूयन्तेहिपुराणागमेषु वचनानि—'पादोदकं च निर्माल्यं भक्त्या धार्यं प्रयत्नतः । न तं स्पृशन्ति पापानि मनोवाक्कायजान्यपि ॥ भक्षये द्यो नरो भक्त्या पवित्रमिति शंसितः । शुद्धात्मा ब्राह्मणस्तस्य पापं क्षिप्रं विनश्यति ॥ मत्प्रसादोदकं पुष्पं सदा धार्यं मिहाश्रितैः । रोगाभिश्च विशेषेण विपदिग्वैश्च यत्नतः ॥ स्वेष्टलिङ्गे च यद्वत्तत्त्वरुवत्तन्नसंशयः । राजसूयसहस्रस्य फलं प्राप्नोति नारद ॥ पृथूदकं महातीर्थं गङ्गा च यमुनानदी । नर्मदा सरयुर्विप्रास्तथा गोदावरीनदी ॥ सदासन्निहितास्त्वेता शंभोः स्नानोदके मुने । शंभोस्नानोदकं सेव्यं सर्वतीर्थमयं हि तत् ॥ अयुतं योगयां दद्याच्छ्रोत्रियायाहिताग्रये । मम पादजले स्नात्वा तत्फलं समवाप्नुयात्' इत्यादीनि च ॥ वैद्यशास्त्रे च—'निर्माल्यसलिलं प्राश्य देवदेवस्य शूलिनः । क्षयकुष्ठज्वरश्चासैर्मुच्यते किल्बिषै रपि' इति ॥ रामायणेऽपि—'तत्र देवर्षिगन्धर्वा वसुधातलवासिनः । भवांगपतितं तोयं पवित्रमिति पस्पृशु' रिति ॥ भागवतेऽपि—'किं वा शिवाख्यं मशिवं नविदुस्त्वदन्ये ब्रह्मादयस्तदवकीर्यजटाःश्मशाने । तन्माल्यभस्मनृकपालवसत्पिशाचैर्व मूर्द्धभिर्दधति तच्चरणावसृष्ट' मिति ॥ एवं परमपावनस्यापि शिवनिर्माल्यस्य स्पर्शं केषांचित्निषेधश्चिशवल्लिङ्गस्पर्शं निषेध इव तेषामनधिकारप्रयुक्त एव । यथाहिं पूर्वं लौकिकाशिलविशेषरूपमपि शिवलिङ्गं प्रतिष्ठासंस्कारेण निरस्तमायाविकारभूताशुद्धरूपं चिन्मयं जातमिति तदनन्तरमदीक्षितानामस्पृश्यमासीत्, एवं निर्माल्यमपि निरीक्षणादिसंस्कारबृन्देन तथाभूतं जातं तदनन्तरं शिवेन स्वोपभोगयोग्यमित्युप-

भुक्तञ्चेत्यतिविशुद्धं जातमतस्तेषामस्पृश्यमासीत् । एतदभिप्रायेणोक्तं वातु-
 लोत्तरे—सुप्रतिष्ठितलिङ्गेषु न यथापूर्वभावना । तथा शिवप्रसादस्य पू-
 र्वनामनसंस्मरेत्' इति ॥ एवंभूतं शिवनिर्मात्यं दीक्षया विधूतकल्मषाणां
 छिन्नपाशानां शिवभक्तानामेव शिवलिङ्गमिव स्पृश्यं तदाज्ञया भोज्यं च । ते
 हि शिवभक्ताश्चिद्विदो दीक्षया प्रतिदिवसपरिचीयमानभूतशुद्धिदंडमुण्डकला-
 न्यासेन च शिवलिङ्गवच्छिवनिर्मात्यवच्चाप्राकृतरूपा स्संपन्नाः । 'हस्त-
 पादादिसाधर्म्याद्बुद्धान्ममवपुर्वरान् । प्राकृता नेव मन्वानो नावजानाति
 बुद्धिमान्' इति वायुसंहितावचनात् । यत्तु सकलपापहरत्वादिरुणवत्त्वं सर्व-
 प्रायश्चित्तवत्किमिति सर्वसाधारणं न जातमिति शङ्कितं तदप्येतेन निर-
 स्तम् । अतिशुद्धशिवनिर्मात्यस्पर्श एवान्येषा मनधिकारस्योक्तत्वात् ।
 नाहि ब्रह्महत्यादिमहापातकहरमिति अधमर्षणादि वैदिकसूक्तं वेदश्रवणे
 ऽप्यनधिकारिणामत्रैवर्णिकानां साधारणं भवति । न च तावता वैदिकसूक्त-
 स्य कश्चिदपकर्षः । किंचोत्कर्ष एव । तदभिप्रायेणैव पुराणोष्वीश्वरवचनं
 'अशुद्धात्माऽशुचिर्लोभान्मदभुक्तं पावनं परम् । भक्षयन्नाशमानोति
 शूद्रो ह्यव्ययनादिव' इति ॥ यत्तु शिवनामवदतिविशुद्धमपि शिवनिर्मात्यं स-
 र्वसाधारणं किमिति न जातमिति शङ्कितं तत्र ब्रूमः । अतिविशुद्धमप्राकृत-
 मपि शिवनाम शिवाज्ञया सर्वसाधारणं जातम् । तद्वदितं वैदिकं पञ्चा-
 क्षरं जीवरत्नमपि । तथाहि वायुसंहितायाम्—'कलौ कलुषिते काले दु-
 र्जयेदुरतिक्रमे । अपुण्यतमसाच्छन्ने लोके धर्मपराङ्मुखे ॥ क्षीणेवर्णसमाचा-
 रे संकरे समुपस्थिते । सर्वाधिकारे संदिग्धे निश्चिते वा विपर्यये ॥ गुरु-
 षदेशे विहिते गुरुशिष्यव्यतिक्रमे । केनोपायेन मुच्यन्ते भक्तास्तव महेश्वरे'
 त्यंविवायाः प्रश्ने । शिववचनम्—'आश्रित्य परमां विद्यां हृद्यां पञ्चाक्षरीं
 मम । भक्त्या च भावितात्मनो मुच्यन्ते कलिजानराः ॥ मनोवाक्कायजैर्देवै
 र्वक्तुं स्मर्तुमनोचरैः । दूषितानां कृतघ्नानां निर्दयानां खलात्मनाम् ॥ क'

द्धानां वक्रमनसा मपि मत्प्रवणात्मनाम् ॥ ममपञ्चाक्षरीविद्या संसारभय-
त्तारिणी । मयैव मसकृदेविप्रतिज्ञातं धरातले ॥ पतितोऽपि विमुच्येत मद्भ-
क्तो विद्याऽनये'ति ॥ पुनश्च—'कर्मयोग्यो भवेन्मर्त्योऽपतितो यदि सर्व-
था । कर्मायोग्येन यत्कर्म कृतंतन्नरकायहि ॥ ततः कथं विमुच्येत पतितो वि-
द्याऽनये'ति अंबिकाप्रश्ने । शिववचनम्—'सत्यमेतत् त्वया प्रोक्तं तथा
ऽपि शृणु सुन्दरि । रहस्यमिति मत्त्वैतद् गोपितं यन्मया पुरा ॥ स्वकर्मप-
तितो मर्त्यः पूजयेद्यदि मोहतः । नारकी स्यान्नसन्देहो मम पञ्चाक्षरं विने'ति ॥
एवं शिवाज्ञया सर्वसाधारण्यापादनादेवेदमाज्ञासिद्धमित्यपि तत्र व्यवहृतम् ।
'तदल्पाक्षरं मर्थाढ्यं वेदसारं विमुक्तिदम् । आज्ञासिद्धं मसादिग्धं वाक्य मे-
तच्चिवात्मक'मिति ॥ तस्मादतर्कनीयश्शिवनाम्नो महिमेति तस्य पतितच-
ण्डालादिसाधारण्यं युक्तमेवेत्यलं प्रपञ्चेन ॥ प्रकृतमनुसरामः ॥

यत्तु 'सदाशिवस्य निर्माल्यं मनुष्याणां नभोजन'मित्युदाहृतं, तच्च-
ण्डसमर्पितसदाशिवनिर्माल्यविषयम् ॥ कामिके—'निर्माल्यं तु समानीय
चण्डेशाय निवेदयेत् । यतो निर्मलतां याति तन्निर्माल्यं प्रकीर्तितम् ॥ च-
ण्डस्याचमनं दत्त्वा निर्माल्यं तु विसर्जयेत् । अगाधेऽम्भसि वाऽग्नौ वा गवां
वा विनिवेदये'दिति चण्डसमर्पणानन्तरमेव जलादिषु प्रतिपत्तिविधानात् ।
तत्रैव—'चण्डभोज्यं दुराधर्षं वर्जनीयं प्रयत्नतः' इति, 'देवस्त्वं चण्डभोज्यं
वा नान्यभोगाय कल्प्यत' इति च चण्डद्रव्यस्य सर्वाभोज्यत्वप्रतिपादनेन ता-
वन्मात्रस्यैव जलादिषु प्रतिपत्यपेक्षत्वाच्च । नन्वेवं सति सर्वमपि शिवलिङ्ग
निर्माल्यं मभोज्यमेवेत्युक्तं भवति । 'लेह्यचोष्यान्नपानादि तांबूलं स्त्रग्विले-
पनम् । निर्माल्यं निखिलं तुभ्यं प्रदत्तं तु शिवाज्ञये'ति चण्डसमर्पणमन्त्र-
लिङ्गानुसारेण सर्वस्यापि शिवनिर्माल्यस्य चण्डाय समर्पणीयत्वावगमादिति
केचित् । मेवम् । कामिके—'परार्थपूजायाम् ऐशान्यां पूजयेच्चण्डं गन्ध-
पुष्पादिभिः क्रमात् । तस्मै समर्पयेत्सर्वं निर्माल्यं यत्प्रकल्पित'मिति सर्व-

स्य निर्मात्यस्य चण्डेशाय समर्पणीयत्वपक्षमुक्त्वा 'लिङ्गमूर्तिस्थमित्येके
 पिण्डकास्थमथापरे । ऐशान्यापिण्डकास्थं वा बाह्येचण्डगृहेनये'दिति ग-
 न्धपुष्पनिर्मात्यैकदेशसमर्पणपक्षस्याप्युक्ततया तन्न्यायेननिवेदितान्नेऽप्येक-
 देशसमर्पणपक्षांगीकारोक्त्यनात् । अन्यतश्च—'शिवोपभुक्तं स्वगन्धमन्त्र-
 पानादिकं तथा । निवेदितमिति प्रोक्तं सर्वपापहरं परम् ॥ निर्मात्ये ष-
 ट् विधे भोज्यमेकमेव निवेदित'मिति चण्डद्रव्यात्पृथक्निवेदितसद्भावस्य त-
 द्भोज्यतायाश्च साक्षादेव प्रतिपादनाच्च । आत्मार्थपूजायां तु नैतच्छङ्का-
 वक्ताशः । कामिकएवं शिवपूजानिरूपणानन्तरं 'अन्ते चण्डेश्वरं यजे'दि-
 त्युपक्रम्य 'वाणे लोहे चले सिद्धे नचण्डेशस्त्वयंभुवी'ति चण्डपूजानिषे-
 धात् । अजितेऽप्यात्मार्थपूजायाम्—न द्वारिपूजा कर्तव्या न चण्डेशीनिवेद-
 नम् । नाममन्त्रहविस्तत्र न नित्योत्सवमेवच'इति तत्प्रतिषेधात् । यदितु
 प्रागुदाहृतकालोत्तस्वचनानुसारेण चण्डपूजाक्रियते, तथाऽपि न दोषः ।
 अंशुमिति चण्डेशार्चनपटले— 'केवलंसहजं चैव स्वतन्त्रं च त्रिधामतम् ।
 आत्मार्थं केवलं प्रोक्तं मण्डलेतु समर्पयेत् ॥ यामाङ्गं सहजं ज्ञेयं चण्डरूपं
 प्रतिष्ठितम् । ग्रामाङ्गं चेत् स्वतन्त्रंस्याच्चण्डेशस्यार्चनं त्रिधे'ति चण्डेशार्चन-
 त्रैविध्यमुपक्रम्यात्मार्थयजनान्तचण्डपूजायां— 'विलेपनं च दानं च दत्त्वा
 तन्मूलमन्त्रतः । नैवेद्यं चैवतांबूलं तन्मूलेनैव दापये'दिति पृथगेव गन्धपु-
 ष्यादिकमुक्त्वा 'केवलस्यार्चनं प्रोक्तं सहजस्यार्चनं शृणु । अन्तर्म-
 ण्डलदेशे तु मण्डलस्य च गोचरे ॥ चण्डेशं स्थापयेद्विद्वान्निर्मात्येनैवचा-
 र्यये'दिति यामाङ्गचण्डेश्वरपूजायामेव निर्मात्यसमर्पणस्योक्तत्वात् । सि-
 द्धान्तसारावल्यामपि चण्डपूजाप्रकरणे—'नैवेद्यं तद्विधानोक्तं दत्त्वा तांबू-
 लंस्युतम् ॥ यामाङ्गश्चेच्छिवेनोपभुक्तं चापि निवेदये'दित्युक्तत्वाच्च । 'स-
 दाशिवस्यनिर्मात्यं चण्डेशायसमर्पये'दिति आत्मार्थपूजागतसूक्ष्मवचनानुरो-
 धेन चण्डेशाय निर्मात्यसमर्पणपक्षेऽपि नदोषः । परार्थपूजोक्तरीत्या त-

देकदेशसमर्पणसंभवात् । स्मृतिनिबन्धनेषुच— ‘विष्वक्सेनाय दातव्यं नैवेद्यञ्च शतांशकम् । पादोदकं प्रसादं च लिङ्गे चण्डेश्वराय च’ इति निवेदितशतांशस्य चण्डांशस्यैव चण्डभागत्वप्रतिपादनाच्च । एवं ‘सदाशिवस्य निर्माल्य’मिति सुप्रभेदवचनस्य कामिकवचनाद्यनुसारेण ‘यत्सदाशिवनिर्माल्यं चण्डेशाय समर्पितम् तन्मनुष्याणां न भोज्य’मित्यर्थः ॥ अथैवं तदभिप्रायः । शिवस्य निर्माल्यं शिवदास्यभावरहितानां पशुप्रायाणां केवलमनुष्याणां न भोज्यम् । अतः काम्यतया परार्थपूजाया मात्मार्षपूजायां वा समृद्धमहाहविर्निवेदने सति तावद्भोजनासमर्थानां देवालये परिचाराकाणां पूजकगृहवासिना मन्येषां च शिवदीक्षावतां शिवभक्तानामलभे तेभ्यो दत्तावशिष्टं यथाकथञ्चिन्मनुष्यमात्रेण दातव्यम् । किंतु गोगजेभ्यो देयम् । अगाधेऽम्भस्यग्नौ वा क्षेप्तव्यं भूमौ वाखातव्यमित्येतत्परम् । यथाऽम्भमेधादिऋतुषु ऋत्विजां हविश्शेषभक्षणसामर्थ्या भवेत्ऋत्विग्भ्यो दत्तावशिष्टं हविरनुपनीतेषु वर्णान्तरेषु न दातव्यम् । किंतु पनीतेषु ब्राह्मणादिषु दातव्यमग्नौ वा क्षेप्तव्यमित्येतत्परं ‘हविश्शेषान्भक्षयितुं ऋत्विजश्चेन्न शक्नुयुः । विप्रेभ्यस्संप्रयच्छेयुः क्षिपेयुर्वा हुताशन’ इति वचनम् । यथावा ‘ब्राह्मणोच्छिष्टभोक्तृतद्दासशूद्राभावे तदुच्छिष्टं मप्सु क्षेप्तव्यं भूमौ वाखातव्यमित्येत्परं ‘मशक्तौ भूमौ निखने दप्सु वा प्रवेशये’दिति वचनम् । एतदभिप्रायेणैवोक्तं हरदत्ताचार्यैः—‘यद्ब्राह्मणस्त्वमसिनाकसदां निकाये तुभ्यं निवेदितमभोज्यमिति स्मरन्ति । उच्छिष्टमीश्वर विशिष्टमपि द्विजानां भूमौ निखेयं मथवाऽम्भसिमज्जनीय’मिति । अस्य श्लोकस्य उच्छिष्टभोक्तृतद्दासशूद्राभावेऽपि तदुच्छिष्टं भूमौ निखेयं मंभसि वा मज्जनीयमिति न तात्पर्यम् । ‘उच्छिष्टमन्नं दातव्यं शीर्णानि वसनानि च’ इति दासेन प्रपन्नाय शुश्रूषुः शूद्रा योच्छिष्टदानस्मरणात् ॥ ‘जीर्णान्युपानच्छत्रवासः कूर्चान्युच्छिष्टाशनं शिल्पवृत्तिश्चेति शुश्रूषुः शूद्रार्थस्मरणाच्च । एवमेव ‘तुभ्यं निवेदितं भोज्य’मित्यत्रापि

शिवनिवेदितभोजनाहस्य शिवदास्यं प्रपन्नस्यालाभे यस्मैकस्मैचिन्नादातव्यं किन्तु खननादिनैव तत्प्रतिपादनीयमिति तात्पर्यम् । इत्थमनेन श्लोकेनाचार्यै रूत्कर्षतएवनिर्मास्यं दासातिरिक्तैः परिहार्यं नत्वपकर्षत इति विभावितमेव । 'उत्कर्षत' इत्याद्यनन्तरश्लोकैस्तु शिवोत्कर्षनिरूपणग्रन्थे तत्प्रसादोत्कर्षनिरूपणं नोपयोगीति विभावनाय प्रौढ्यासममुत्तरीतिरवलंबिता । यानितु स्वेष्टलिङ्गसमर्पितमपि भ्रातृपुत्रभगिन्यादिभ्य एव देयमित्येवंप्रतिपादितानि तान्यग्निकार्यरूपभोजनकर्तृशिवार्चकविषयाणि । तेन तत्स्वयंभोक्तुमशक्यम् । शिवाग्निकार्यरूपस्वभोजनेनैव प्रसङ्गात् (१) आपत्तिरूपस्वकार्यस्यापि सिद्धेः । अदीक्षितेभ्यस्तु तद्भानंप्रतिषिद्धं इष्ट्यादिहविश्शेषवदुपेक्षादोषपरिहाराय न्यायतो भक्षणेनैव प्रतिपादनीयम् । दीक्षितानाञ्च तद्भोजनं महाफलप्रदम् । अतः केभ्यो देय मित्याकांक्षायां स्वगृहदीक्षावत्वेऽपि येऽग्निकार्यानाधिकारिणः स्त्रीबालादयस्तेभ्योदेय मित्येवंपराणि । यत्तु कामिके— 'निर्मास्यलंघनं कृत्वा दक्षिणस्यायुतं जपेत् लङ्घनेन समस्पर्शं स्समे विक्रयभक्षणे' इति लङ्घननिर्मास्यस्पर्शेऽपि दीक्षितानां प्रायश्चित्तविधानम् । यच्च— 'यन्निर्मास्येन संपृष्टं तद्भुजा पुरुषेण वा । पादोनं तत्र पूर्वोक्तं स्पर्शलंघनभक्षण' इति निर्मास्यतद्भक्षयितृस्पृष्टस्य स्पर्शे प्रायश्चित्तविधानं तत्सर्वत्रापि निर्मास्यपदं बहिः क्षिप्तनिर्मास्यविषयम् । तस्मिन् प्रायश्चित्तप्रकरणे देवस्वं देवताद्रव्यं 'नैवेद्यं च निवेदितम् । चण्डद्रव्यं च निर्मास्यं निर्मास्यं षड्विधं भवे' दिति बहिः क्षिप्ते विशिष्य निर्मास्यसंज्ञाकरणात् । पिण्डकास्थं न निर्मास्यमपि देवे विसर्जित' मिति देवविसर्जनानन्तरमपि बहिः क्षेप्यन्तर्स्पर्शप्रायीश्चित्तपीरहाराय प्रायश्चित्तप्रकरणे 'देवस्वं देवताद्रव्य' मिति पदैर्निर्मास्यत्वाभाववर्णनाच्च । अन्यथा प्राय-

श्वित्तिविधानगतनिर्मात्यशब्दानां सर्वनिर्मात्यविषयत्वे तत्र बहिःक्षितेति विशिष्य निर्मात्यसंज्ञाकरणस्य वैयर्थ्यप्रसङ्गात् । विसर्जनानन्तरमपि बहिःक्षेपपर्यन्तं निर्मात्यत्वाभाववर्णनस्यासामञ्जस्यप्रसङ्गाच्च । देवभूम्यादिस्पर्शतत्संस्पृष्टस्पर्शेषु दोषभावेन स्पर्शप्रायश्चित्तगतनिर्मात्यशब्दानां विशेषविषयत्वावश्यंभावाच्च । बहिः क्षितश्च तदुच्यते यन्महाहविर्निवेदनादिषु भक्तपारिचारकेभ्यो दत्तावशिष्टं गोगजादिभ्यो बहिर्नीतं जलादिषु क्षितं बहिर्बल्यर्थं दत्त्वा । तत्सर्वं वचनबलाद्भूपोपस्थानानन्तरंधूपव दस्पृश्य मेव । न न्वेवं तर्हि तत्र निर्मात्यभक्षणादिप्रायश्चित्तोपदेशानां बहिःक्षितमात्रविषयत्वे 'देवस्य देवताद्रव्यनिवेद्यचण्डद्रव्याणां भक्षणादिषु प्रायश्चित्तविधानं नलभ्यतइति चेन्न । तत्रैव निर्मात्यभक्षणोपेक्षणदानविक्रयलंघनस्पर्शेषु, निर्मात्यतद्भक्षयितृस्पृष्टभक्षणलंघनस्पर्शेषुच प्रायश्चित्तविधानानन्तरं 'देवायतनवस्त्वन्यदेवग्रामादिसंभवम् । ग्रीह्यादियेनकेनैवोपाधिनाऽऽदायभक्षणम्॥ करोति यस्त संमृदोमलिनःस्तेनकृन्मत'इत्यादिना देवस्य देवताद्रव्यनिवेद्यचण्डद्रव्याणां भोगदानयोःपृथगेवस्तेयप्रायश्चित्तवर्णनात् । सूक्ष्मागमे— 'निर्मात्यस्य निवेद्यस्य लङ्घने दानकर्मणि । चान्द्रायणं चरेत्तत्तुगोनागानां विनिक्षिपे'दिति निर्मात्यात्पृथक् निवेद्यग्रहणादपि प्रायश्चित्तोपदेशगत— निर्मात्यशब्दानां विशिष्य निर्मात्यसंज्ञिक बहिः क्षितमात्रविषयत्वं ज्ञायते । अन्यथा तेषां षड्विधनिर्मात्यपरत्वे निवेदनस्यापि तदन्तर्भूततया प्राक् निवेदनग्रहणं व्यर्थं स्यात् । यत्तु कामिक एव— 'स्नानपानीयदुग्धाद्यैर्यदि सिक्तो भवेत्तदा । स्नायात् प्रक्षाळयेत् द्वेधानाभे रूर्द्धमधस्तथा ॥ चललिङ्गेऽप्ययं न्यायो विहितो यज्ञमन्दिरे'इति शिवस्याभिषेकसमये अभिषेकजल दुग्धदध्यादिकरण सेकेनाप्यूर्द्धतदधोगात्र विभागेन स्नानप्रक्षाळन विधानं, तत् शिवाभिषेकजलादिबिन्दूना मर्चकं प्राति अपवित्रताभिप्रायेण न भवति । शिवाभिषेकजलादिप्राशस्यस्य प्राक्प्रपञ्चितत्वात् ।

किन्तु तदनन्तरमर्चकेन करिष्यमाणं शिवस्य गन्धविलेपनादिकं तन्निर्मा-
 ख्यसंस्तिगात्रेण कर्तुमयुक्तम्, गुरोरभ्यङ्गस्नपनं कृतवता तत्तैलवि-
 न्दुसंस्तिगात्रेण शिष्येण गुरोर्गन्धविलेपनादिकमिवेत्याभिप्रायेण । एवम-
 न्यन्यप्येवं संभावितानि वचनानि नेतव्यानि । तदित्यमग्निकार्यबुद्ध्या
 भुञ्जाने निवेदितशेषं भोक्तव्यं । दास्यबुद्ध्या भुञ्जाने निवेदितं भोक्त-
 व्यमिति व्यवस्था निरवद्या । तथाच वायुसंहितायामपि दर्शितम्—
 'ततस्स्वयञ्च भुञ्जीत शुद्धमन्नं यथासुखम् । निवेदितं वा देवेशे तच्छेषं वा
 ऽऽत्मशुद्धये ॥ श्रद्धधानो नलेभेन न चण्डाय समर्पितम् । गन्धमास्यादि
 यच्छान्यत्तत्राप्येष समो विधिः॥ नतुतत्र शिवोऽस्मीति बुद्धिं कुर्याद्विचक्षण'
 इति ॥ निवेदितं भुञ्जानः स्वहृत्पुण्डरीकान्तरवह्निमध्यगतशिवभावनया
 स्वस्य शिवाग्निकार्यं रूप(१)शिवपूजाकर्तृतामभिप्रेत्य श्रीशिवोऽहमिति बुद्धिं
 न कुर्यात् । किन्तु शिवदास्यबुद्धिमेव कुर्यादित्यर्थः । एवं निवेदितान्न-
 भोजनं कुर्वता प्राणाहुतयोऽपि निवेदितेनैव कर्तव्याः 'प्राणाग्निहोत्रं यः
 कुर्याच्चिवस्यैव प्रसादतः । अश्वमेधायुतं पुण्यं सिद्धे सिद्धे भवेन्नरः' इति
 शिवपुराणवचनात् ॥

भोजन विधिः ॥

अथभोजनविधिः॥स्वाहान्तैः स्वसूक्तोक्तमन्त्रैःहुत्वातान्विसर्जयेत् । एवमग्नि-
 कार्यं निर्वर्त्यत्रैताग्निंकर स्समाचान्त शिशभक्तैस्सदाचारैस्सहितो हीनजाती-
 यानदीक्षितानेकपङ्क्तौ परिहरन् भोजनस्थानमासाद्य पीठे प्राङ्मुख उपविश्य
 चक्षुरश्रेण हस्तमानेनाचार्यपुत्रसाधकसमयिक्रमेण चतुस्त्रिदशेकरेखाङ्कितपरि-
 तोभस्मरेखाङ्कितेन मण्डले नभूषितभूतले सुवर्णरजतताम्रलोहान्यतमनिर्मितं

कांस्थनिर्मितं वा सप्तधा भस्मना शोधितमघोराभिमन्त्रितं तदभावे कदली-
 फलाशपद्मचूतमधूकाद्यनिन्दितपत्रं वा पात्रं निवेश्य तत्र घृतेनोपस्तिर्य परिवे-
 पितं द्विरभिघारितं सव्यञ्जनं शुद्धमन्नमस्त्रेण संप्रोक्ष्यत्र्यक्षरमृत्युञ्जयपूर्वकेण
 मृत्युञ्जयाय वौषीडिति मन्त्रेण सप्तवारमभिमन्त्र्य यथावर्णं परिपेचनादिकं
 कृत्वाप्रासार्द्धमात्रेणानेन नागकर्मकर देवदत्तधनंजयेभ्यः उपप्राणवायु-
 भ्यः स्वाहेति स्वस्यदक्षिणभागे गोमयेपलिप्ते मण्डले दद्यात् । ततस्सव्य-
 हस्तकनिष्ठिकया स्त्रवणेन नागादिभ्यश्चुल्लकोदकं दत्वा माघमजनार्हं शि-
 ष्टजलममृतमन्त्रेण प्राश्य प्राणाहुतिपञ्चकं कुर्यात् । तेन प्राणापानव्यानो-
 दानसमानानां क्रमेण तदावाहिताना मात्मभूतयोनयः पाताळतलवासिनः
 पितरो देवा इत्येतेषां च तृप्तिं भावयेत् । ततो यथाकिञ्चिदुच्छिष्टान्नमादा-
 य नरकवासिभ्यः स्वाहेति भूमौ दत्वा उत्तरापोशनानन्तरं तच्छेषजलं कनि-
 ष्ठांगुल्यानि स्वाव्य हस्तोद्धर्तनादि शुद्धाचमनान्तं कर्म कृत्वा भुक्तदोषशु-
 द्ध्यर्थं दक्षिणकरांगुष्ठजलेन दक्षिणपादांगुष्ठाग्रस्थकालाग्निरुद्रं सेचयेत् ।
 अनिवेदितभोजिनां तु भोजने विशेषः प्रागेव सुप्रभेदोदाहरणेन दर्शितः ।
 निवेदितभोजिनामनिवेदितभोजिनाञ्च भोजनकालादन्यत्र यदन्यदौषधतांबू-
 लपानीयादि भोज्यं गन्धपुष्पादि भोग्यं वोपतिष्ठते, तत्सर्वं मनसावादेवा-
 य समर्प्यैव भोक्तव्यम् । 'पत्रं पुष्पं फलं तोयं मन्त्रपानाद्य मौषधम् । अ-
 निवेद्यन्नभुञ्जीत भगवन्तं समाहित' इति कामिकवचनात् । 'उपभोगाय
 पुरतो वस्तु यद्यदुपस्थितम् । तत्तत्समर्प्य देवाय विदधतात्मसात्ततः' इति
 वातुलवचनाच्च । यत्तु—'अन्नाद्यमौषधं तोयं पत्रं पुष्पं फलादिकम् ।
 शिवस्य दत्वा तच्छेषं भोज्यं भुञ्जीत बुद्धिमा' नित्यौषधादे निवेदितशेषस्य
 भोजनविधानं, तत् कार्यार्थमनिवेदितभोजनं कुर्वतो भोजनमध्यग्राह्यौ पथा-
 दिविषयम् । अन्यत्र शिवदासानां शिवोच्छिष्टमेव ग्राह्यम् । किञ्च भक्तेन
 यत्किञ्चित्फलमुद्दिश्यया क्रिया लौकिकी वैदिकीवा कर्तुमिच्छते सा सर्वाऽपि

शिवाराधनरूपेति भावेन कर्तव्या । तत्तत्क्रियाजन्यसुखमपि शिवस्तद्वो-
 क्तेति शिवे समर्प्यतद्भुक्तमेव सुखं भया भुज्यतइति भावेन भोक्तव्यम् ।
 एवं विनैव स्वयत्नमुपनताश्शब्द स्पर्शरूपरसगन्धाख्या विषयाश्च शिव-
 समर्पण पूर्वकं तदुच्छिष्टबुद्ध्यैवस्वेन्द्रियैरनुभवितव्याः । तत्तद्विषयानुभवज-
 न्यसुखमपि तदुच्छिष्टबुद्ध्यैवभोक्तव्यम् । 'या या क्रिया विधातव्या प्रस्तु-
 ता जायते पुरः । तां तां कुर्यान्महादेवसमर्पितधिया सुधीः ॥ इन्द्रियादा-
 मतं किञ्चिद्यत्सुखं तच्छिवार्पितम् । कृत्वा प्रसादं भोक्तव्यं तदिन्द्रियसुखे-
 नञ्चेत्स्वातुल्यश्रवणात्॥ तदर्थं च भक्तेन सदा सावधानेन भाव्यम् । संयो-
 गेषु वियोगेषु सावधानोनिरन्तरम् । गच्छन्तिष्ठन्स्वपन्जाग्रद्भुजानो मै-
 थुनेरतः ॥ यस्मिन्निर्वापितचेतस्कोभक्तिमांस्तु नचान्यथे'तिबृहत्कालोत्तरेश्रव-
 णात् । एवं क्रियासमर्पणपूर्वकं क्रियां कुर्वतः विषयसमर्पणपूर्वकं विष-
 याननुभवत तत्तज्जन्यसुखसमर्पणपूर्वकं सुखं भुञ्जानस्य च सावधानस्य
 भक्तस्य पूर्वजन्मवासनान्ते, काचित् क्वचित् प्रमादानिषिद्धक्रियां कुर्वतोऽपि
 निषिद्धविषयाननुभवतोऽपि निषिद्धसुखंभुञ्जानस्यापिनपापलेपोभवति। किंतु-
 सर्वं शिवसमाराधनमितिभावयत स्सर्वमपि शिवप्रीतय एव भवति।तत्रात्मभो-
 गार्थं नृत्तावलोकनहर्म्योपवनदीर्घिकादिक्रीडारूपां क्रियामारभमाणस्तत्तत्क्रि-
 यासमये संभाषितानां वाक्पाणिपादपायूपस्थरूपकमैन्द्रियव्यापारसाध्यानां
 श्रोत्रत्वक्क्षुर्जिह्वाघ्राणरूपज्ञानेन्द्रियजन्यतत्तद्विषयसाध्यानाञ्च सुखानां समर्प-
 णार्थस्वकीये श्रोत्रादिज्ञानेन्द्रियपञ्चके वागादिकमैन्द्रियपञ्चके च क्रमेणाधि-
 ष्ठातृत्वेन सन्निहिताना मीशानादीनां श्रोत्रादिवागादीनि स्वकीयश्रोत्रादिष्वै-
 क्येनानुसंधाय तत्तादिन्द्रियव्यापारसाध्यसुखान्यैशानादि मूर्तीराधिष्ठातृशिवे-
 नानुभूयमानानि विभाव्य तान्येव सुखानि शिवोच्छिष्टबुद्ध्यै स्वयं भुञ्जीत ।
 अयत्नोपनमद्विषयसुखसमर्पणं तत्तद्विषयोपभोगसमयेषुसावधानेनकर्तुमशक्तः
 प्रातर्वाशिवपूजावसानेवाभविष्यदेतत्समयपर्यन्तंभावितायत्नोपनमच्छब्दरूपरस

गन्धात्मकविषयानुभवतज्जन्यसुखानिशिवायार्पयामीति युगपदेवार्पयेत् । एवं युगपद्विषयार्पणं हृदयादिषु वा हृदयादिस्थानभावितस्यसांबशिवस्य श्रोत्रादिषु वा, हृदयादिस्थानभावितस्य सदाशिवस्य क्रमादीशानादिमुखगंत-श्रोत्रादिषु वा स्वकीयश्रोत्राद्यैक्येन संहितेष्वाशानादीनां श्रोत्रादिषु वा कर्तव्यम् । सर्वत्रापि समर्पणे नमोन्तशिवमन्त्र एवमन्त्रः । तस्यच शिवायेदं नममेति अर्थो भावनीयः । सचार्थो मकारस्य जीववाचकस्य षष्ठ्यन्ततया लभ्यतइति सर्वमेतदतिरहस्यम् । एवं प्रतिदिनंप्रातश्शिवचिन्तनंशक्यस्नानविभूतिरुद्राक्षधारणसंध्योपासनपूर्वकं त्रिकालं द्विकालमेककालं वा चत्वारिंशता षोडशभिर्दशभिः पञ्चभिरुपचारै रष्टपुष्पिकामन्त्रेण वा शिवं पूजयन् यथावमरंशिवशास्त्राण्यधीयानश्शिवकथास्समाकर्णयन् भोजनकाले शिवाग्निकार्यबुद्ध्या शिवनिवेदितशेषं वा शिवदास्यबुद्ध्या शिवनिवेदितं वा स्वीकुर्वन् अन्यत्तांबूलपानीयगन्धपुष्पादिभोग्यजातं शिवममर्पितं जानन् चिकीर्षितं कर्मजातं तत्फलरूपाणां सुखानां शिवोपभोग्यत्वं विभाव्य शिवाराधनबुद्ध्या कुर्वाणः स्वयत्नमनपेक्ष्य उपनतानपि विषयान् तत्तद्विषयोपस्थितिममयेषु युगपद्वा शिवार्पितान्विदधानः सर्वाण्यपि सुखानि शिवांस्त्रिष्टुबुद्ध्यैवानुभवन् बहिलौकिककार्यविचारकालेप्यनन्तशिवनामानुमन्धानेन मफल्यन्नन्तरश्च निगमागमाभ्यां विहरंतीं निरतिशयप्रकाशममृतरूपिणी मानन्दलेखामपि समयेष्वाकलयन् पञ्चाक्षरपरदेवता मशेषोपनिषदन्विध्यमाणचरणांबुज मखिलदेवतामार्चयाम मपाङ्कररूपांबुध माश्रितरक्षाधुरन्धर भविकयामह निजहृदयजलरुहकुहरे विहरमाणमानन्दमन्दीहर्भूति परमशिवमनवरतमन्तर्देशावलोकयन् इष्टबन्धुभिर्मह भगवामा ॥

वेत्स्वधीशचिन्तबोम्मविभोरुदारे

चित्ते च धामनि त्रिगदाभिवर्धमानाम् ।

अर्चाविधां पशुपते रमराभिनन्द्या
मित्थं समाचकलमीश्वरशासनेन ॥

सद्राजयोगनिजचंचुरनाहताज्ञा-
शक्त्यादिसारसमुदञ्चितदिव्यतेजाः ।
आवाहनक्रमकलानिपुणोऽतिधीरः
श्रीबोम्मभूपतिलकदिशवपूजकस्स्यात् ॥

करोतु ज्वरकण्ठेशस्वकीयार्चनचन्द्रिकाम् ।
आकल्पस्थायिनी मेनां द्युस्थले चन्द्रिकामिव ॥

हरिः ओम् ॥

शुभमस्तु । गुरुभ्यो नमः ॥

भजामिज्वरकण्ठेशमृत्युञ्जयपदांबुजम् ।
यदाश्रितो नखन्याजा द्वाति जैवातृकस्मदा ॥
शिवार्चनाचन्द्रिका समाप्ता ॥

